

Oud Veenendaal

Maart 2016

- 31^e jaargang, nummer 1
verschijnt 4 maal per jaar

Afbeelding omslag

Het gedeelte van de Kerkewijk tussen de Markt en het Omleidingskanaal. We kijken in de richting van de Cuneraweg en zien rechts het postkantoor, circa 1910

REDACTIE

Gert Groenleer
Bas van Kooten
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. S. van Aalderen-van der Gaast, secretaris
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, tweede secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.K. van Kooten
B. van Kooten
A.A. Slok
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. S. van Aalderen-van der Gaast
Dijkstraat 119, 3904 DC Veenendaal
Telefoon 0318 54 29 59
info@oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

Mevr. J. Groenleer-de Jong
Driemaster 42
3904 RL Veenendaal
Telefoon 0318 51 82 04
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107, 3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v. Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 22,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 7,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Let op!

De ledenbijeenkomsten vinden plaats in gebouw Eltheto.

Het adres is: Fluiterstraat 2, 3901 DK Veenendaal.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

2	Om te beginnen De redactie
3	Oorlogsherinneringen van Jan Slok C.J. Slok
7	De synagoge aan het Verlaat (1) L.H. Boot
12	Het Werk aan de Roode Haan G.M. Muller
16	Kroniek van de raadsvergaderingen 1916 (1) G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
20	Uitgelezen G.C. Groenleer
22	Op herhaling S. van Aalderen-van der Gaast
24	Jaarverslag 2015 S. van Aalderen-van der Gaast
26	Financieel verslag 2015 H.C. de Kleuver
28	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

In dit maartnummer kijken we met de vader van Cor Slok terug op de oorlog van 1940-1945 en staan we met de secretaris en de penningmeester stil bij de meest recente ontwikkelingen in de vereniging. Uit hun jaarverslagen blijkt dat het, om met het bestuur te spreken, 'een prachtig jaar' was. Verder bevelen we ook graag de andere bijdragen in uw belangstelling aan.

DOOR DE REDACTIE

Als oud-militair vertrouwde Jan Slok in 1980 zijn oorlogsherinneringen toe aan een onbekende scribent. Het werd, van de inval van de Duitsers tot en met de bevrijding, een tekst van grote lijnen én fijne Veenendaalse details. Overal, en dat is misschien wel het mooiste, laat Slok zijn gevoelens spreken.

Bouwkundige Leen Boot schrijft over de in 1967 zo jammerlijk gesloopte synagoge. Na zorgvuldig en uitgebreid archiefonderzoek belicht Leen de oudste geschiedenis van het pand. Een schitterende vondst waren de bouwtekeningen uit 1851 in Het Utrechts Archief.

Een andere kenner, Gerard Muller, richt zijn vizier op het Werk aan de Roode Haan. Gerard concludeert dat de Slaperdijk en de oude inundatiesluis nog steeds een functie vervullen in de waterkering. Aan de hand van Jaap Pilon en Hennie Henzen gingen we op 17 december terug naar de Kerkewijk. Sieta van Aalderen doet er verslag van. In de boekenetage zien we een publicatie over de Gereformeerde Bond tussen 1890 en 1960 en een uitgave over een school waarin sinds kort gewoond wordt.

Dat Jaap Pilon voor zijn Kerkewijkboek veel gehad heeft aan de raadsnotulen, is een understatement. Leuk is het dat nu ook Ineke van Schuppen uit deze bron put. Zie het eerste deel van haar kroniek uit 1916. Aldus heeft vrij-

willigster Ellie Anbeek eer van haar jarenlange noeste transcriptiewerk bij het gemeentearchief. Heeft u vragen, opmerkingen of kopij? Mail, bel of schrijf ons dan. Een hartelijke groet.

Op de Tweede Wereldoorlog volgde de Koude Oorlog en de oprichting van de organisatie Bescherming Bevolking (BB). De afdeling Veenendaal oefende in 1968 op niveau (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

Oorlogsherinneringen van Jan Slok

In januari 2000 overleed mijn vader en onlangs vond ik in een enveloppe die aan mijn aandacht was ontsnapt, een stencil met als titel Oud-militair vertelt oorlogsherinneringen. Al bij de eerste zin bleek dat het een verhaal was dat mijn vader in 1980 aan een onbekende heeft verteld. Waarvoor het stencil diende is - helaas - niet meer te achterhalen. Omdat in het maart-nummer van Oud Veenendaal traditiegetrouw aandacht geschonken wordt aan de Tweede Wereldoorlog vindt u in dit nummer de tekst van genoemd stencil. De wijze waarop het interview met mijn vader is verwoord, komt uiteraard voor rekening van de onbekende redacteur.

DOOR COR SLOK

De oud-militair Jan Slok, wonende te Veenendaal, vertelt zijn oorlogsherinneringen. Over de onverwachte inval van de Duitsers heeft hij het. De capitulatie vond hij teleurstellend. In 1940-1945 hadden de Veenendalers volgens hem veel last van de bezetters. Voorts vond Slok de Jodenvervolgung een schande. Van de Slag om Arnhem en de Hongerwinter heeft hij veel meegekregen.

Inval

Jan Slok was bij het uitbreken van de oorlog vijfentwintig jaar. Hij woonde in Veenendaal, maar was gemobiliseerd in Voorthuizen en ingelijfd in

het Eerste Regiment Huzaren. Bij dat regiment was hij hoefsmid. Hij vertelt het volgende.

Vrijdagmorgen 10 mei 1940 om kwart voor drie kregen we groot alarm. De eerste dagorder vermeldde: 'Inval van de Duitsers, ze hebben onze grenzen overschreven'. Gelijk werd meegedeeld dat de Duitse bewapening zeer modern was. Dit was niet erg bemoedigend voor ons, want wij stonden (dankzij de pacifistische beweging van het gebroken geweertje) met wapens die meer in een museum thuishoorden dan aan het front. Wel was er saamhorigheid en een verbeterde woede tegen de Duitsers die eerst beweerd hadden onze

grenzen te eerbiedigen en nu zo verraderlijk te werk waren gegaan. Door de overmacht op alle terreinen (manschappen, bewapening en vooral vliegtuigen) konden we nooit genoeg weerstand bieden, al wilden we nog zo graag. Wij waren in die tijd niet bang voor de Duitsers, maar wel voor hun bewapening.

Capitulatie

De capitulatie die afgedwongen werd door een, zonder waarschuwing vooraf, totaal onverantwoord bombardement op Rotterdam, was de druppel die de emmer deed overlopen.

In die dagen is het verzet geboren,

Jan Slok met de handen op de rug voor de deur van het paardenverblijf, circa 1939 (collectie Cor Slok)

dat in die vijf jaren bezetting bij de Duitsers veel schade heeft aangericht. Eén ding was er waarmee wij zeer ingenomen waren, namelijk dat deze vijf dagen oorlog de Duitse legers hadden opgehouden en onze vloten (handel, visserij en marine) voldoende tijd hadden gekregen om uit te varen en zo buiten bereik van de vijand te blijven.

Lastige Duitsers

Elke rechtgeaarde Nederlander heeft last gehad van de Duitsers. Neem alleen maar de ergernis

spontane staking. De Duitsers schrokken daarvan en dreigden met dood en verderf. Maar er werden wel ausweisen (vrijstellingen) verstrekt aan allen die werk hadden, dus dat was in elk geval gewonnen.

In september 1944, net voor de Slag om Arnhem, hebben we Dolle Dinsdag meegemaakt. We roken de vrijheid. Dat was zo verheugend, dat is niet uit te spreken. Nu nog ben ik ervan overtuigd dat, als we toen wapens hadden gehad, de Duitsers naar huis waren gegaan. Wat waren ze bang!

Jan Slok in de ziekenboeg, derde van links staande achter zijn bed, circa 1939 (collectie Cor Slok)

over de avondklok. Maar we hebben ook een totaal verzet meegemaakt in april 1943. Ieder staakte, want wat was het geval? Alle soldaten waren in 1940 vrijgelaten (dit gebeurde omdat wij ook van de Germanen afstammen), maar de Führer had als tegenprestatie verwacht dat wij naar Duitsland zouden gaan om daar in de oorlogsindustrie te werken. Dat ging echter niet door en voor straf zouden wij weer in krijgsgevangenschap moeten en naar Duitsland worden overgebracht. Op dit voornemen volgde een

Jodenvervolgning

Veel is er gebeurd in die vijf jaar. Denk aan de vervolging van de Joden. Het is een schande voor het Nederlandse volk dat ze dit allemaal hebben laten passeren zonder al te veel verzet. Maar ja, niet ieder wist wat er precies gebeurde. De radio's moesten worden ingeleverd en zodoende hoorden we alleen de Duitse propaganda. Gelukkig waren er ook mensen die luisterden naar Radio Oranje vanuit Londen. Deze berichten werden in het geheim gestencild of gedrukt en zo verspreid.

Slag om Arnhem

Op zondag 17 september 1944 kregen we al vroeg luchtalarm. Het was zeer druk in de lucht. Honderden vliegtuigen vlogen rond en mitrailleurden voornamelijk stellingen en gebouwen. Tot ongeveer één uur in de middag. Toen kwamen er duizenden vliegtuigen met wapens en soldaten die rondom Renkum werden gedropt. Dit was het begin van de Slag om Arnhem. Aanvankelijk waren de Duitsers totaal overrompeld en toch verloren de geallieerden de slag, wat voor ons in Veenendaal grote gevolgen had. Duizenden mensen uit Arnhem en omstreken werden geëvacueerd naar Veenendaal. Het huisvesten van deze van huis en haard ver-

er weleens situaties waar de dominee, de pastoor of een bemiddelingscommissie aan te pas moest komen. Het valt ook niet mee om alles te verlaten en dan maar te avonturen waar je terecht komt. Het gevolg van de massale inwoning was ook schaarste aan levensmiddelen. De winkels konden bovendien niet meer snel bevoorraadt worden, want door een staking van het spoorwegpersoneel reden er geen treinen meer. Wat je toen voor transport zag, deed denken aan de tijd toen er nog geen treinen of auto's waren. Met paard-en-wagen of per schip of aak werd alles vervoerd. De fabrieken en werkplaatsen lagen zo goed als stil. Het was een angstige, afwachtcende tijd.

Jan Slok, vooraan tweede van links met pijp, achteventijftig pannen (dagen) voordat hij afzwaaide (collectie Cor Slok) dreven mensen verliep niet altijd liefdevol. De een wilde alles hebben omdat hij alles kwijt was en de ander kon niets missen omdat je niet wist wat er morgen voor de deur zou staan. Zo ontstonden

Hongerwinter

De meeste mensen probeerden wat aardappelen of een of andere winterkost te bemachtigen. Rondom Veenendaal had het weinig zin de boer-

derijen langs te gaan. De boeren werden zo druk bezocht door mensen die om voedsel kwamen vragen of iets wilden ruilen dat ze uiteindelijk zelf amper genoeg hadden. Als je meer kans op succes wilde hebben, moest je de polder in of in elk geval de IJssel over. Je zag zo hele colonnes trekken, uitgerust met kinderwagens, karretjes en kruiwagens. Wie nog een fiets bezat, iets dat heel zeldzaam was, ging met dat vervoermiddel op pad. De proviand voor onderweg bestond uit roggebrood of een schijf koolraap. Zo'n tocht duurde soms een hele week.

Af en toe zag je echt van die moedeloze mensen, ze liepen meer mechanisch dan bewust, en dat had vaak een speciale reden. Als je de IJssel over wilde, terug naar huis, moest dat via een brug gebeuren. Nu lag er bij Deventer een schipbrug, maar wat gebeurde er vaak? Men naderde de brug met veel moeite vergaarde en duur betaalde aardappelen, en dan werd dat voedsel afgenomen. Wat een teleurstelling bij degenen die het maar zo kort in eigendom hadden. De thuiskomst was dan bijzonder verdrietig. De achterblijvers hadden zo gehoopt op voedsel. Tranen met tuiten werden er soms gehuild.

Meldingsplicht

Daarnaast kreeg je ook nog de meldingsplicht voor de mannen van achttien tot vijfenvierzig jaar. Ze werden tewerkgesteld bij de firma Hoch-Tief. Die firma werkte nauw samen met de Organisation Todt. De bedoeling was rondom Veenendaal bunkers en stellingen te bouwen. Dat daar niet door iedereen enthousiast aan werd gewerkt, behoeft geen betoog. Maar soms zit er aan een donkere wolk nog een gouden randje. Er werden namelijk mannen aangewezen om in het bos bij Prattenburg hout te halen voor het verstevigen van de stellingen. Het was het enige bevel dat ze onmiddellijk uitvoerden omdat ze op die manier voor hun kameraden die niet mee het bos in mochten en voor zichzelf konden zorgen. Ze werkten als paarden en elke tweede vracht ging naar een van de mannen thuis. Daar verdeelden ze het hout onder elkaar. Dat de extra brandstof goed te pas kwam spreekt vanzelf.

Er was nog een voordeel. Ieder die werkte aan stelling- of bunkerbouw viel in de Kolt Verpfle-

gung. Die bestond uit twee keer in de week een broodje en een stuk worst of kaas. Dat was voor velen een uitkomst. Aan de bunkerbouw werkten ook krijgsgevangenen mee, en wel voornamelijk Italianen. Ze waren slim en zeer geraffineerd in het plegen van sabotagedaden. Ze zagen kans om steeds een of twee van de vier aanwezige betonmolens tot stilstand te krijgen. Ze lieten ze zo vastlopen dat de tanden uit de tandwielen over het steiger rolden. Steevast kreeg je dan woedende, schreeuwende en krijsende Duitsers en daartegenover doodkalme Italianen die zeiden: 'Niet verstaan, niet verstaan'. Daar bleef het bij, maar de betonmolens stonden mooi stil.

Naargeestig

Zo verliep dat naargeestige najaar. Het weer was somber en zo ook de frontberichten. De Duitsers bliezen hoog van de toren, want ze hadden in de Ardennen een nieuw offensief ingezet en dat verliep de eerste paar dagen gunstig voor hen. Bovendien hadden ze de beschikking over een nieuw geheim wapen. De V1 was berucht in Veenendaal. Iedereen hield zijn hart vast als er een overkwam. Ze werden vanaf Deelen gelanceerd. In die tijd werd besloten bij De Klomp een bunker te bouwen. Tijdens de kerstdagen waren er mannen aan het werk. Ze kwamen overal vandaan: Italianen, Duitsers, Russische krijgsgevangenen en een handvol Nederlanders. Plotseling zagen ze een groot licht met grote snelheid naderen. Het was het nieuwe geheime wapen van de Duitsers, de V2.

Veel honger is er in de winter van 1944 op 1945 geleden, maar voor zover ik weet is er in Veenendaal niemand daardoor overleden, wat wel in de grote steden gebeurde. Die laatste winter zijn er ook veel razzia's gehouden. De Duitsers waren zo bang voor hun hachje dat, wanneer ze een kind op straat zagen lopen, ze al gingen schieten. In Veenendaal lagen Hollandse SS'ers, van wie de meesten erop uit waren zich te verrijken door alles in beslag te nemen wat ze maar grijpen konden. Groot was de vreugde op 9 mei 1945 in 't Veen. Er werd druk gevlagd en veel oudere inwoners stonden te huilen van blijdschap. Veertig jaar na het uitbreken van de oorlog zijn de herinneringen nog springlevend.

f 1400,-: 'Deze koop is gesloten voor de som van veertienhonderd guldens, welke koopsom de koper in zilveren muntspeciën aan de verkoper heeft betaald en toegeteld zooals zij erkennen en daarvoor bij deze kwiteren.'

Jan Bos verkocht de woning vervolgens op 14 oktober 1837 aan Willem Kienen, 'kleedermaker' te Gelders Veenendaal. In beide akten is sprake van vier woningen. Voornamelijk in de laatste

worden ook de namen van de huurders en de huurbedragen vermeld. De tekst luidt als volgt: 'Voor Cornelis Slok, openbaar notaris, reside- rende te Stichts Veenendaal, kanton Rhenen, arrondissement Amersfoort, provincie Utrecht, en in tegenwoordigheid der nagenoemde getuigen compareerde Jan Bos Barendszoon, broodbakker en landbouwer, wonende te Gelders Veenendaal. Dewelke verklaarde verkocht

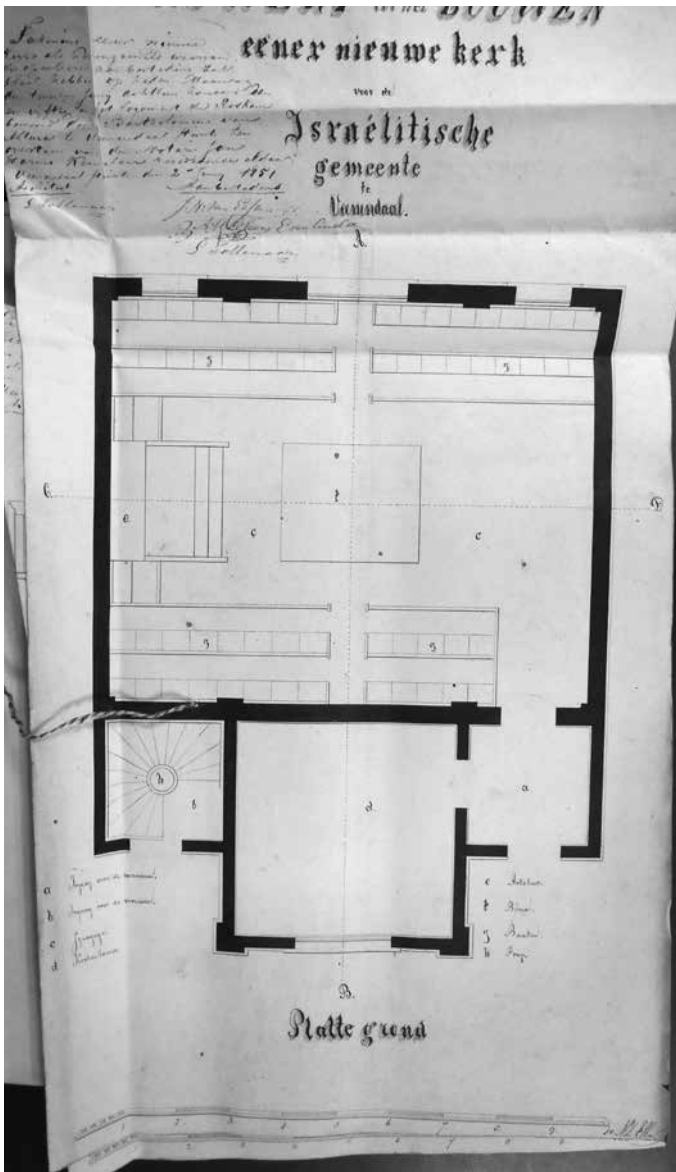
te hebben en als nu onder belofte van vrijwaring als regtens te cederen, af te staan en over te dragen aan en ten behoeve van Willem Kienen, kleedermaker, mede te Gelders Veenendaal woonachtig, alhier insgelijks tegenwoordig en accepterende:

Een huis, geapprobieerd tot vier woningen met schuur en hof, mitsgaders de gang ten westen staande en gelegen te Stichts Veenendaal bij het Verlaat onder nummer zevenenzeventig, belende ten zuiden en westen Arend Melling, ten oosten de gebroeders Cohen en ten noorden de Griff, bekend bij het kadaster sectie A, nummer zesentwintig, zevenentwintig en zevenentwintig bis (...).'

Erfpacht

Inmiddels waren er nieuwe eigenaren naast het perceel gekomen: aan de oostzijde de gebroeders Cohen en ten zuiden en westen Arend Melling. Het pand was nog steeds belast met een jaarlijkse erfpacht van f 6,-, nu aan de erven Bruis. Opvallend was de kelder onder het huis. Die diende als opslag voor zeep en bleef in gebruik bij de vorige eigenaar Jan Bos, die er f 2,- per jaar voor betaalde. Hier volgt de omschrijving:

'(...) Zijnde belast met eene jaarlijksche erfpacht van zes gulden ten behoeve van den erven Hen-

Tekening van de begane grond van de synagoge met de indeling van zitplaatsen (Het Utrechts Archief, notaris Kemelaar, inv.nr. 2305, akte 298)

drik Bruis, verschijnende op de Kerstmis of den vijftwintigsten december, van welk perceel de verkooper aan zich behoudt het gebruik van de kelder uitkomende in de gang aan de westzijde van het huis tot eene bergplaats van zeep, waartoe dezelve thans is ingerigt en welke de kooper ten zijne koste tot dat einde in den tegenwoordigen staat zal moeten onderhouden, tegen betaling door den verkooper van eene jaarlijksche som van twee gulden, aanvang nemende met den zeventienden maart achttienhonderdachtendertig (1838), welk regt vanzelve eindigt ingeval het huis en erve door den kooper of zijne erfgenamen mogt worden verkocht of ingeval Jan Bos voornoemd of zijne erfgenamen jaarlijks als drie maanden en de betaling der bedongene twee gulden mogten zoo machtig blijven, zullende bij verkoop, zoo dat plaats heeft drie maanden voor de verschijning den bevondene twee gulden den kooper dadelijk op de eerstkomende verschijndag over gemelde kelder kunnen beschikken, doch anders genoodzaakt zijn het genot daarvan aan gezegde Jan Bos of zijne erfgenamen nog een jaar langer te laten (...). Het voorschreven perceel, zijnde bij monde verhuurd aan Hendrik van Dolder om eenen gulden per week, aan Jan van Asperen junior om vijftenzestig

centen in de week, aan de weduwe Maas Heij om vijftenzestig centen per week en aan Jacob van Burken om vijftig centen per week, is door den verkooper in eigendom verkregen bij behoorlijk geregistreerde acte van verkoop, gepasseerd ten overstaan van wijlen den Heer notaris Jan Smith en getuigen te Veenendaal den vijftienden maart 1823 (...). De comparanten, verkooper en kooper, verklaren deze koop en verkoop gedaan te zijn voor en om eene som van duizend gulden, welke kooppenningen de verkooper bekent op heden van den kooper ontvangen te hebben, kwiterende en dechargeerende bij verkooper en kooper alzo

deswegens zonder eenige de minste reserve volledig bij dezen. Ten slotte verklaart den comparant verkooper dat het verkochte hem als bovengemeld en volkomen eigendom toebehoort en niet is bezwaard met eenige staande legale, judiciële of conventionele hypotheeken dan de voorzeide erfpacht en de belastingen ten behoeve van het Rijk.'

Het pand werd verkocht voor f 1000,-, en dat

Gezicht op het Verlaat vanuit de Prins Bernhardlaan met rechts de voorgevel van de synagoge, 1950 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

was veel minder dan de aankoopprijs. Of het kwam door de onderhandelingen of te wijten was aan de daling van de huizenprijzen, is niet bekend. De acte eindigt met de vermelding van en de ondertekening door de getuigen. Landeigenaar Isaac de Waal en meester schoenmaker Jan Rutger Brandt woonden allebei in Stichts Veenendaal.

Aankoop

Voor notaris Kemelaar te Veenendaal passeerde de koopakte op 2 april 1850. Dit zijn, woordelijk, de belangrijkste tekstgedeelten:

'Heden, den tweeden april achttienhonderdvijftig, compareerde voor mij, Jan Harms Kemelaar, notaris, residerende te Veenendaal Stichts en in tegenwoordigheid van de na te noemen getuigen: Willem Kienen, kleedermaker, woonende te Veenendaal Stichts, mij, notaris, bekend. Die bij deze verklaarde te hebben verkocht aan de Israelitische gemeente van Veenendaal, voor welke deze koop wordt aangenomen door de heeren Isaak Nathan van Essen als opzichter en Mortier Hijmans als penningmeester derzelver gemeente, beiden kooplieden, wonende de eerste te Gelders Veenendaal en de tweede te Veenendaal Stichts, mij, notaris, bekend, welke tot dit einde alhier mede zijn gecompareerd. Een huis, nummer 77, geapprobieerd tot drie woningen met schuur, waarin mede met twee woningen, erf, grond en hof, mitsgaders de gang ten westen staande en gelegen te Veenendaal Stichts bij het Verlaat, belendend door de eigendommen van de gebroeders Cohen en Hootzen; bekend bij het kadaster onder sectie A, nummers 26, 27, 27bis.

Bewijs des eigendoms

De verkoper heeft den eigendom van het hierbij verkochte bekomen bij koopcontract op den veertienden october achttienhonderdzevenendertig voor den notaris Cornelis Slok in bijzijn van getuigen te Veenendaal Stichts, verleden, behoorlijk geregistreerd en overgeschreven aan het kantoor

van hypotheken te Amersfoort den dertigsten october achttienhonderdzevenendertig, deel 76, nummer 12. En dit zoodanig en in dien staat als waarin het hierbij verkochte zich thans bevindt, met alles wat vanwege den verkoper daaraan in en op aard- en nagelvast is, zullende de koopers in kwaliteit met hun gekochte kunnen doen en handelen en daarover beschikken als met en over eene zaak aan hen in hun vollen eigendom toebehoorende te rekenen. Sedert heden staande hetzelfde ook van dien tijd af ten hunnen periculo en risico. Op de volgende lasten en bepalingen tot welker nakoming de koopers in kwaliteit zich verplichten (...).

Deze verkoop en koop is wijders aangegaan voor en om de som van veertienhonderd gulden Nederlandsche, welke som de verkoper erkent ontvangen te hebben, waarvoor kwijting. Ten gevolge van welke betaling stelt en surrogeert de verkoper de koopers in kwaliteit in al de regten van eigendom en andere welke hij aan het hierbij verkochte heeft of gehad heeft, daarvan afstand doende ten behoeve van den koopers in kwaliteit zonder enige reserve, onder belofte dat de wettige levering door een overschrijving van een authentiek afschrift dezer acte aan het kantoor van hypotheken zoo spoedig mogelijk zal worden bewerkstelligd. Ter uitvoering kiezen deze partijen woonplaats ten kantore van mij, notaris. Waarvan acte gedaan en verleden te Veenendaal Stichts

**Den 8 Augustus (שבת נחמו) hoopt S. FRIJDA,
den blinden en zeer hulpbehoevenden gewezen
SJAMMES van VEENENDAAL
zijn 91sten G E B O O R T E D A G
te herdenken.**

**Wie helpt den somberen avond zijns levens
door een verblijdende gift opvroolijken, welke
door het Kerkbestuur aldaar voor het goede doel
dankbaar zal worden ontvangen? 1097**

Oproep bij de eenennegentigste verjaardag van oud-koster Samuel Frijda (*Nieuw Israëlietisch Weekblad*, 31 juli 1908)

ten kantore van mij, notaris, in tegenwoordigheid van de heeren Johannes de Prill en Gerrit Bomas, beide fabrikanten wonende te Veenendaal Stichts, mij, notaris, bekend als getuigen.'

Aanbesteding

In 1851 was een aanvraag voor een bouwvergunning niet nodig, maar omdat het om een openbaar gebouw ging werd wel een notariële akte opge maakt. Hierin werd de aanbesteding vastgelegd en het bouwkundig bestek opgenomen. Ook werden er bouwtekeningen aan toegevoegd. De akte begint aldus:

'In den jare achttienhonderdeenenvijftig, op maandag den tweeden junij des voormiddags ten tien ure, ten verzoeke en in tegenwoordigheid van den heeren Isaac Nathan van Essen, meester vleeshouwer, wonende te Gelders Veenendaal, Abraham Machiel Cohen, koopman en Eliazer van Creveld, koopman, beide laatste te Veenendaal Stichts woonachtig, allen mij, notaris, bekend in kwaliteit van opzichter, penningmeester en ouderling der ring synagoge te Veenendaal. En ten overstaan van den weledelgestrengen heer Petrus Johannes de Quartel, ingenieur van den Rijkswaterstaat residerende te Utrecht, mij, notaris, bekend. Is door Jan Harms Kemelaar, notaris residerende te Veenendaal Stichts, geassisteerd met de na te noemen getuigen.'

Zowel bij de opstelling van het bestek als bij de aanbesteding was P.J. de Quartel, ingenieur van Rijkswaterstaat, betrokken.

Het ontwerp en de tekeningen van de te bouwen synagoge waren van de hand van de architect Lambertus Tollenaar te Utrecht. Waarschijnlijk was er eerst sprake van een onderhandse aanbesteding. Timmerman Willem de Geit te Veenendaal Stichts gaf namelijk een prijs op van f4479,-, maar hem werd het werk niet gegund. Dus ging de notaris over tot de openbare aanbesteding. '(...) Is door de Heer Jacobus Theodorus Dolmans, aannemer, wonende te Utrecht, mij,

notaris, bekend, mijn geroepen, hebbende na aanvraag zijn patent niet vertoond. Dienvolgens is het werk voor de som van drieduizend vierhonderd en vijftig gulden (f 3450,-), onder nadere approbatie van heeren Gedeputeerde Staten van Utrecht, aanbesteed aan genoemde heer Jacobus Theodorus Dolmans, dewelke, hier tegenwoordig, verklaarde hetzelfde tot dien som aan te nemen en verbindende onder afstand van alle uitsluiting hem voordeelig, om het werk bij het aan deze geaccepteerde bestek te zullen volbrengen. Daarom is opgemaakt dit proces-verbaal (...) in tegenwoordigheid van Jacob Kennedy, bode en Bartholomeus van Altena, kastelein, beiden wonende te Veenendaal Stichts, mij, notaris, bekend, als getuigen.'

De provincie kwam de Joodse gemeenschap tegemoet met een subsidie van f 1000,- en het Rijk gaf f 150,-.

Mijn hartelijken dank aan de brave mensen,
die mij op mijn 91sten Verjaardag vreugde ver-
schafden.
SAMUEL FRIJDA.
Veenendaal. 1441

Dankbetuiging van Samuel Frijda (*Nieuw Israëlietisch Weekblad*, 14 augustus 1908)

Heden overleed na een langdurend lijden in
den ouderdom van ruim 91 jaren,
de Heer SAMUEL FRIJDA,
in leven gedurende meer dan 60 jaren Synagoge-
Bediende.
Het Kerkbestuur der
Ned. Isr. Gemeente te Veenendaal.
Veenendaal 7 Dec. '08. 4009

Overlijdensadvertentie voor Samuel Frijda (*Nieuw Israëlietisch Weekblad*, 11 december 1908)

Bronnen

Martin Brink, André van Dijk, Dik van Kreveld, Ton Meijer, Ton Steenberg (red.), *Geschiedenis van de Joodse Gemeenschap in Stichts en Gelders Veenendaal*, Ederveen / Veenendaal 2001.

Edward van Voolen, Paul Meijer, *Synagogen van Nederland*, Zutphen 2006.

Het Utrechts Archief, notarieel archief, 34-1, inv.nr. 2329 (notaris Kemelaar).

Gemeentearchief Veenendaal.

Het Werk aan de Roode Haan

Aan het eind van de Munnikenweg bij Veenendaal ligt het Werk aan de Roode Haan. Het is een voormalig verdedigingswerk van de Grebbelinie. Bij de aanleg van deze waterlinie had de Roode Haan al een hele geschiedenis achter de rug.

DOOR GERARD MULLER

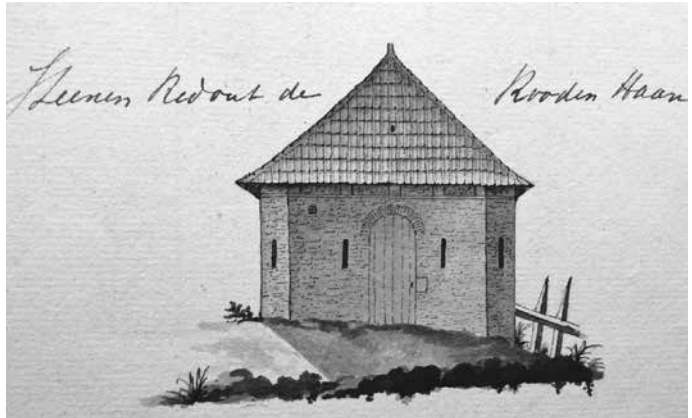
In de archieven komt de naam 'den Roden Haen' al in 1560 voor en in 1622 is er voor het eerst sprake van een herberg met die naam aan de 'Munnickewech' ten zuiden van de Emminkhuizenberg. De naam 'Roode Haan' verwijst naar brand. Oude uitdrukkingen zijn 'de rode haan in iets steken' en 'de rode haan laten kraaien', met als betekenis: iets (bijvoorbeeld een huis) in brand steken.

Tachtigjarige Oorlog

In 1628 zijn er plannen om een waterlinie aan te leggen tussen de Grebbe en de Zuiderzee. Er wordt begonnen met het maken van fortificaties aan de Grebbe, een schans bij Woudenberg en een 'schans bij den Roden Haen'.¹ De vierkante aarden veldschans dient ter verdediging van de ter plaatse aanwezige dam door de Grift. In 1629 overvalt en berooft een door de Spanjaarden ingehuurd Kroatisch hulpleger Veenendaal en wordt ongeveer de helft van het dorp in brand gestoken. Er gaan ruim 130 huizen en schuren in vlammen op. Bij de Roode Haan wordt gevochten en ook de herberg brandt uit, waarna het pand weer wordt opgebouwd.

In verband met de aanhoudende wateroverlast in de Gelderse Vallei wegens doorbraken van de Grebbedijk wordt in 1652 gestart met de aanleg van de Slaperdijk, die tussen de Amerongse Berg en Daatselaar, langs de Roode Haan, komt te liggen. In 1714 worden drie heulen in de Slaperdijk bij de Roode Haan aangebracht om waterlozing naar de Lunterse Beek bij Lambalgen

mogelijk te maken. Waarschijnlijk heeft de locatie van de herberg de werkzaamheden belemmerd. De herberg wordt afgebroken en een nieuwe 'Rooden Haan' gebouwd. Al in 1726 volgt een volledig nieuwe aanleg van de heulen omdat de oude zijn 'weggesoncken ende weggelopen'.

De redoute aan de Roode Haan (*Memorie van den Kapitein Ingenieur Van Hooff, 1908*)

Grebbelinie

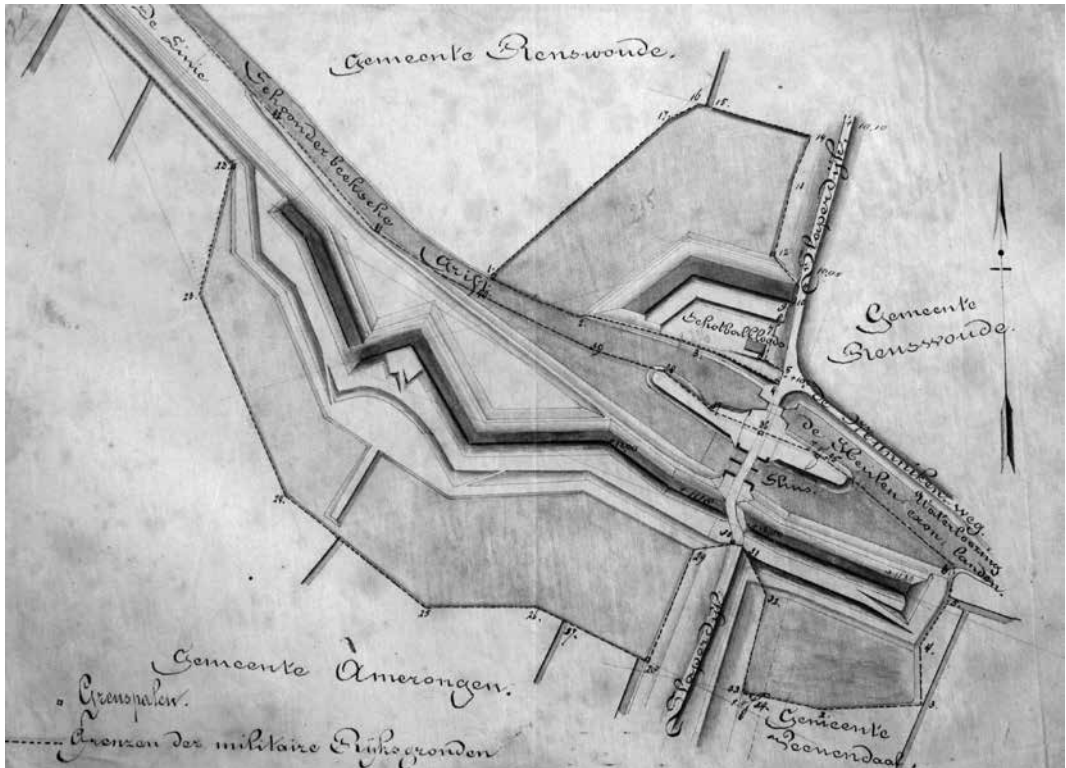
De aanleg van de Grebbelinie heeft tot gevolg dat in 1745 bij de Roode Haan een Spaanse redoute wordt aangelegd. Het werk bestaat uit een vierkante veldschans, met daarin een stenen gebouwtje voorzien van schietgaten, omgeven door een schuin geplaatste palissadenrij. In hetzelfde jaar wordt de aanleg van de liniedijk tussen de Roode Haan en het Werk bij Krachtwijk boven Amersfoort voltooid. De Slaperdijk krijgt de functie van keerkade van de eerste (Veense) inundatiekom. De hier aangelegde inundatiesluis heeft als doel het bij de Grebbe ingelaten Rijnwater in de Veense kom op peil te houden en gecontroleerd door te laten stromen naar het noorden om de

daar gelegen inundatiekommen van water te voorzien. De redoute bestrijkt de doorgang over de Slaperdijk en dient ter verdediging van de sluis, de heulen en de niet inundeerbare Emminkhuizenberg.

In 1785/86 wordt het Werk aan de Roode Haan aangepast. Tevens wordt aan de overzijde van de

Fransen en Duitsers

In 1795 wordt de Grebbelinie zonder slag of stoot ingenomen door de Franse legers. Duizenden Franse soldaten trekken door Veenendaal en bezetten de hier gelegen fortificaties aan de Buursteeg en de Roode Haan. Tussen 1809 en 1814 wordt de Spaanse redoute afgebroken. Het

Het Werk aan de Roode Haan in 1879 (*Het Utrechts Archief, Register betreffende de Grebbelinie*)

Grift een borstwering in de vorm van een halve lunet aangelegd, het zogenaamde 'Voorwerk van het Werk aan den Rooden Haan'. In deze periode is het volgende bewapeningsplan voor het 'Fort aan den Rooden Haan' opgesteld: 'Twee kanonnen à 24 ponden, twee kanonnen à 18 ponden, vier kanonnen à 6 ponden en één houwtser.' Het werk wordt in 1799 als volgt beschreven: 'De post aan den Rooden Haan bij de Emminkhuizenberg aan het begin der eigenlijke linie. Zijnde van irreguliere vorm met een geavanceerde batterij. Op de Slaperdijk na de Emminkhuizenberg gelegen. In deze post een stenen redoute en twee sluizen, zijnde de ene een inundatie en de andere met drie kokers, welke behoort aan de Ingelanden.'

werk behoudt verder zijn vorm zoals die was bij de aanleg in 1785/86.

Veenendaal heeft in 1816 weer te kampen met langdurige wateroverlast. De bevolking is het zat en een grote menigte Veensen trekt op naar de Roode Haan. De heulen, die ondanks het hoge water dicht moeten blijven om het achterland tegen overstromingen te beschermen, worden met geweld opengebroken. Ze raken hierbij zwaar beschadigd. Om de orde te herstellen wordt de hulp van het leger ingeroepen. Vervolgens worden de heulen provisorisch dichtgemaakt onder toezicht van een eerste luitenant, twee wachtmeesters, drie brigadiers, een trompetter en achttien kurassiers (gewapend en te paard).

De inundatiesluis wordt in 1847 vernieuwd en om de waterafvoer te verbeteren wordt in 1866 het Omleidingskanaal aangelegd.

In de jaren hierna verdwijnt de militaire belangstelling voor de Grebbelinie en in 1926 wordt zelfs een groot gedeelte van de linie opgeheven als duurzaam vestingwerk. Desalniettemin wordt de Grebbelinie in 1939 in staat van verdediging gebracht. Inundaties worden gesteld en het verwaarloosde Werk aan de Roode Haan wordt gemoderniseerd. In de oude aarden wallen worden loopgraven en stellingen aangelegd. Er worden vier betonnen kazematten gebouwd: drie G-kazematten² en een S-kazemat.³ Allemaal zijn ze bewapend met een zware mitrailleur. Ook wordt er een pantserafweergeschut (PAG) opstelling gebouwd en luchtafweergeschut opgesteld.

De Roode Haan, circa 1960. Het witte boerenhuisje onder de bomen is de voormalige herberg en rechts is een stukje van de aarden wal van het werk te zien (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

Na de strijd en de capitulatie in mei 1940 worden de stellingen opgeruimd. De gietstalen koepels van de G-kazematten worden met explosieven uit hun betonnen lichaam geblazen, zodat het gietstaal hergebruikt kan worden in de Duitse oorlogsindustrie. In 1951 wordt de Grebbelinie definitief opgeheven als vestingwerk en in 1976 wordt de linie natuurreservaat. Het Werk aan de Roode Haan wordt recreatiegebied en in 2011 krijgt het werk als onderdeel van de Grebbelinie de status van rijksmonument.

Contouren en restanten

Van het in 1785 en 1786 gerealiseerde Werk aan

de Roode Haan zijn de contouren nog vrij goed herkenbaar in het landschap. Bij het dempen van een gedeelte van de watergang omstreeks de jaren zestig van de vorige eeuw zijn de drie heulen verdwenen. De restanten zijn nog in de Slaperdijk aanwezig. Rond 1963 is de vervallen herberg volledig gerenoveerd. Op de oude fundamenten staat sindsdien een woonboerderij. Ook is toen op dit punt de Munnikenweg een stuk verlegd. De nog bestaande inundatiesluis in de Slaperdijk fungeert tegenwoordig als stuw. De grenzen van de militaire rijksgronden van het verdedigingswerk zijn destijds aangegeven door grenspalen van het ministerie van Oorlog. Het betreft hardstenen palen voorzien van de letter O en een nummer. In 2005 zijn de grenspalen O1 en O28 gevonden. Helaas is later paal O1 zwaar beschadigd bij maaiwerkzaamheden en uiteindelijk onder de grond verdwenen.

De gehavende betonnen restanten van de drie opgeblazen G-kazematten zijn er nog wel. De S-kazemat is na de oorlog nog jarenlang zichtbaar geweest, maar verdween op den duur onder de grond. Onderzoek van de Stichting Grebbelinie heeft uitgewezen dat hij achterover gekanteld in de aarden wal van het voorwerk ligt. Ook een gedeelte van de PAG opstelling, namelijk het betonnen front met schietgat, ligt in de grond.

Tot slot staat op het werk nog een houten schotbalkenloods. Hierin hebben de houten balken gelegen om de inundatiesluis af te sluiten. Nu zijn ze vervangen door stalen damwanden.

In 2012 hebben het Waterschap Vallei & Eem en militairen van de genie de afsluiting van de stuw geoefend bij een dreigende doorbraak van de Grebbedijk. Vast staat dat de stuw met de damwanden binnen anderhalf uur gesloten kan worden. En zo hebben de Slaperdijk en de voormalige inundatiesluis bij de Roode Haan nog steeds een functie in de strijd tegen het water. Hun functie in de strijd met gebruikmaking van het water hebben zij echter verloren.

Grenspaal O28 met op de achtergrond de Slaperdijk, 2014 (foto Gerard Muller)

Noten

1. Het Werk aan de Roode Haan heeft door de jaren heen verschillende benamingen gehad. Zo werd er gesproken over de Schans, het Fort en de Post bij aan de Roode Haan.
2. Deze kazematten met één schietgat bestonden uit een gietstalen koepel die was ingebed in gewapend beton. Aan de Roode Haan stonden kazemat G.129, type G225lv, kazemat G.130, type G135lk en kazemat G.131, type G90lv.
3. Kazemat S.132, type Szw3a, een gewapend betonnen kazemat met drie schietgaten.

Bronnen

- C. van Egdome, Munnikenweg, Renswoude.
 J.C.T. van Blommestein, De Grebbelinie. Van militair verdedigingswerk tot cultuurhistorisch erfgoed en natuurmonument, 1984.
 H.P. Deys, De Gelderse Vallei. Geschiedenis in oude kaarten, 1988.
 S. Laansma, Schansen Oorlogen Soldaten, 1989.
 D. van Manen, Aanzienlijk vlek in 't Stichtse. Kroniek van de Veenendaalse samenleving tot 1840, 2001.
 Bert Rietberg, De Grebbelinie. Een cultuurhistorische gids, 2004, 2^e druk 2007.
 Taeke Stol, De veenkolonie Veenendaal. Turfwinning en waterstaat in het zuiden van de Gelderse Vallei 1546-1653, 1992.
www.grebbelinie.nl

Sluiting van de oude inundatiesluis, 2012 (foto ministerie van Defensie)

Kroniek van de raadsvergaderingen 1916 (1)

Waarover ging het in de gemeenteraad honderd jaar geleden? De eerste raadsvergadering van 1916 werd gehouden op woensdag 9 februari. Burgemeester H.A. van de Westeringh zat voor en gemeentesecretaris A. de Klerck notuleerde. Er waren twee wethouders: J. Bos en Jacob van Leeuwen. De andere raadsleden waren G.J. van de Bovenkamp, R. van Elst, S.L. van Essen, H. Heij, J.H. Jansen, J.G. Kets, B. van Kreef, Jan van Leeuwen en H. van Schuppen. De heren R. Beijer en R.H. van Woudenberg waren afwezig. Hier volgt het eerste deel van een korte serie.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Na de behandeling van de ingekomen stukken werden de tanden gezet in de discussie omtrent de exploitatie van een waterleiding. In een van de voorafgaande raadsvergaderingen had de heer Van Essen de vraag gesteld of het wenselijk was van gemeentewege een drinkwaterleiding aan te leggen. B&W hadden toegezegd een preadvies uit te brengen omtrent een te benoemen commissie en de heer Van Essen wenste voorlezing van dit preadvies. Hij was verbaasd dat B&W in zo'n korte tijd tot de conclusie konden komen of een waterleiding al dan niet rendabel zou zijn en hij vreesde dat er geen deskundig onderzoek was ingesteld. Daarop antwoordde de burgemeester, die ook als voorzitter fungeerde, dat in het preadvies was opgenomen dat de raad zelf een commissie zou kunnen instellen.

Water halen

De heer Van Essen was hiervan niet onder de indruk. Hij voerde aan dat bewoners van het ene blok huizen soms water moesten halen bij het andere blok. Hij ging ervan uit dat de kosten niet helemaal op de bewoners verhaalbaar waren. En de straatbesproeiing vond hij helemaal onvoldoende. 'Men kan de sproeiwagen net zoo goed in de schuur laten staan', aldus Van Essen. Ook bij brand waren er te weinig spuiten.

Helaas was in Veenendaal in de zomer de waterstand zodanig laag dat men met een stoomspuit alleen maar modder naar boven zou halen. Hij handhaafde zijn voorstel om een commissie van onderzoek in te stellen. Uiteraard maakte de burgemeester de nodige tegenwerpingen en benadrukte hij dat het de raad was die de commissie moest instellen.

De heer Kets was het met raadslid Van Essen eens. Ook hij had begrepen dat B&W in het preadvies eigenlijk al hadden besloten geen commissie in het leven te roepen. De heer Kets

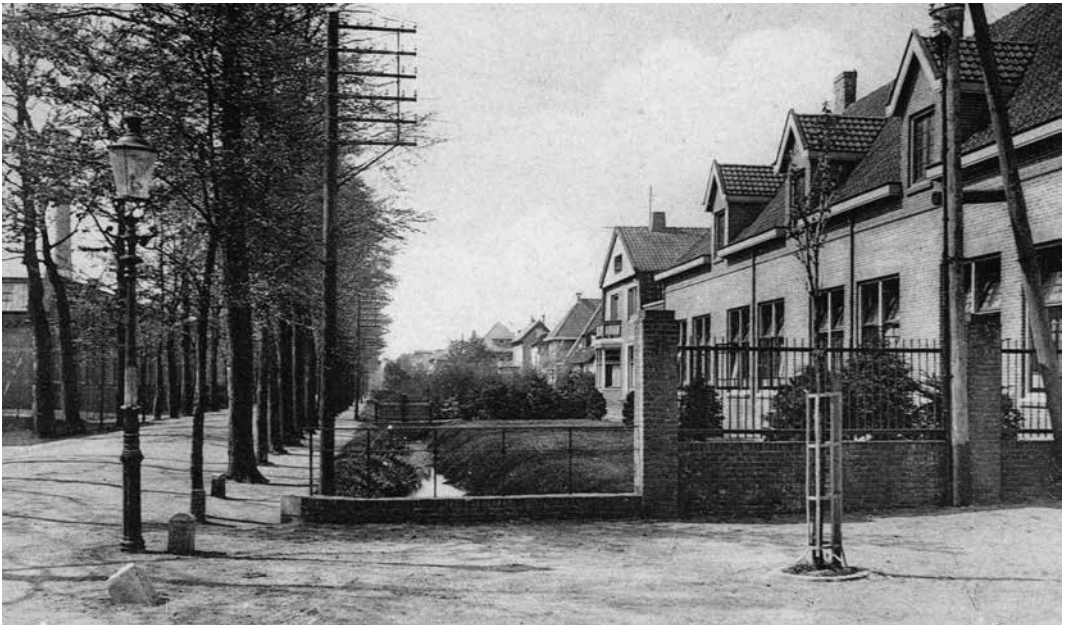
Het laatste gedeelte van de Zandstraat, bij de Molenbrug, met op de voorgrond links de gemeenschappelijke waterpomp, circa 1925 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

zag de grote voordelen van een waterleiding en noemde in dit verband Amsterdam, waar de aanleg van een waterleiding het sterftecijfer sterk

had doen dalen. En hoewel het water niet overal in Veenendaal slecht was, bevatte het vooral over het spoor veel te veel ijzer. De textielabriek Roessingh had een kostbare installatie moeten maken om het water te ontijzeren. Maar ook bijvoorbeeld in de Gortstraat zat er te veel ijzer in het water. Daarbij zou een waterleiding de zindelijkheid van de bewoners enorm bevorderen, want hoe makkelijker water te verkrijgen was, hoe schoner de mensen op zichzelf zouden worden. De heer Kets was van mening dat ook de grote fabrieken zich

de lage kosten. Hij dacht dat de mensen per huis minstens *f* 0,20 per week kwijt zouden zijn. Hij was wel bang dat het water uit de spuiten niet hoog genoeg zou kunnen komen. Ook meende hij dat het met de waterleiding dezelfde kant op zou kunnen gaan als met de gasfabriek. De lage kosten die toen berekend werden, pakten in de praktijk veel hoger uit.

De heer Heij vond de informatie in het preadvies onvoldoende en was voor het instellen van een commissie. De heer Bos was het met de heren

De Kerkewijk over het spoor met rechts op de hoek van de Patrimoniumlaan de hervormde Patrimoniumschool en links de textielabriek Roessingh of in de volksmond de Karavat (krawat = stropdas), circa 1925 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

zouden laten aansluiten op het waterleidingnet. Hij schatte de meerkosten per huis op *f* 0,05, maar daar kregen de bewoners dan ook overvloedig water voor.

Kosten

De heer Van de Bovenkamp zag veel goeds in het betoog van de heer Kets, maar hij zag toch ook tegen de kosten op. 'Als er zooveel beroerdigheid in het water zit, moeten de mensen maar geen water meer drinken', aldus dit raadslid. Hij zei er niet bij wat ze dan wel moesten drinken.

Jan van Leeuwen hoorde het betoog van de heer Kets met interesse aan, maar hij geloofde niet in

Van de Bovenkamp en Jan van Leeuwen eens. Hij was verbaasd dat er zich in de gemeente huizenblokken bevonden waar niet eens een pomp stond. De heer Van Essen had zich laten informeren dat voor de druk van de waterleiding bij brand drie atmosfeer genoeg was om de hoge gebouwen te kunnen bespuiten. Ook hij herinnerde zich de te hoge kosten van de gasfabriek maar al te goed, maar was ervan overtuigd dat een waterleiding zeker zou kunnen renderen. In Rhenen dekte de waterleiding immers zelfs de kosten van het elektrisch licht.

De heer Van Elst was van mening dat het hier om een luxeartikel ging en luxeartikelen waren

niet nodig. Hij zag totaal het nut niet in van een waterleiding en geloofde al helemaal niet dat mensen er zindelijker van zouden worden. Over het spoor stonden alleen de fabriek van Roesingh, twee villa's¹ en het tolhuis. Hij deelde mee tegen te zullen stemmen.

De heer Heij relativeerde de discussie door te stellen dat de kosten nu nog niet berekend hoefden te worden, maar dat het er alleen om ging een commissie in te stellen. Hij noemde het preadvies een kinderlijk schema en vond een waterleiding gewenst vooral met het oog op besmettelijke ziektes. Ook hij was het eens met de opvatting dat het bij de gasfabriek een treurige toestand was. Na nog wat geharrewar werd het voorstel in stemming gebracht en verworpen met vier stemmen voor en zeven tegen. Voor waren de heren Van Schuppen, Heij, Van Essen en Kets. De overige heren stemden tegen.

Weduwe Gaasbeek

Bij de geldbedragen waarover gesproken werd kunnen wij ons honderd jaar na dato niets meer voorstellen. Neem bijvoorbeeld het geval van de weduwe Gaasbeek. Zij had een pensioen van f 12,- per jaar en een ouderdomsrente van f 104,- per jaar. De gemeente verwees haar naar het Burgerlijk Armbestuur van Ede, maar de heer Heij vond dat dat in de huidige tijd niet meer kon. Hij vroeg zich af of er geen mogelijkheid gevonden kon worden om haar f 12,50 per jaar meer te geven. Omdat dat in strijd was met de Pensioenwet, werd het voorstel afgewezen. Ook ontstond gekibbel over een krediet van f 1000,- voor het Plaatselijk Steuncomité. De heren raadsleden besteedden veel tijd aan een discussie om het verschil vast te stellen tussen een subsidie en een krediet. De heer Kets had gemerkt dat het comité veel werk liet verrichten aan plaatselijke wegen en vroeg zich af wanneer er verbetering aangebracht zou worden in 'de stinkboel van het Kostverloren'. Het voorstel om een krediet te verlenen werd aangenomen.

De heer Van Essen wenste B&W nog eens te wijzen op 'den ellendigen toestand in de Breden gang en Achterkerk'. Hij hoopte dat B&W de bevoegdheid had om de eigenaren te verplichten de weg in orde te brengen. En er is niets nieuws onder de zon: de heer Van Essen wees ook op het feit dat de gemeentesloot aan de westzijde van de kom van het dorp² onbevaarbaar was geworden door het vuilnis dat de omwonenden erin gooiden.

Het Achterkerk met rechts vooraan de ingang van de Breede Gang, circa 1919 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

13 maart 1916

De volgende vergadering vond plaats op 13 maart. Alle raadsleden waren aanwezig.

Het Plaatselijk Steuncomité wilde een bedrag van f 2000,- voor de uitvoering van enige gemeentewerken en bovendien vroegen ze een bedrag van f 200,- dat ze wilden uitgeven zonder daarover verantwoording af te leggen. En dat verzoek maakte de tongen los.

Voor ondersteuning was het Burgerlijk Armbestuur de aangewezen instantie. Als er twee instanties naast elkaar bestonden die niet samenwerkten bestond het gevaar van dubbele bedeling. Een aantal raadsleden wilde de namen van de betrokkenen weten, maar de privacy gebod geen namen te noemen. De voorzitter wilde dat wel doen in een besloten vergadering. Vastgesteld werd dat er, hoe dan ook, verschil bestond tussen de twee instellingen. Het Burgerlijk Armbestuur was er inderdaad voor de armen

Het raadslid J.G. Kets met zijn gezin. Links naast mevrouw Kets staat zoon Jan, de latere huisarts en in het midden zoon Geert, de latere tandarts, 1913 (collectie E. van Baren-Kets)

en het Plaatselijk Steuncomité hielp mensen die het tijdelijk moeilijk hadden. Dat konden ook bedrijven zijn die stil kwamen te liggen door de oorlogsomstandigheden en die beslist niet bij het armbestuur thuishoorden. Kortom, het probleem nam de nodige tijd in beslag, maar het voorstel inzake de kredietverlening van f 2000,- werd aangenomen zonder stemming en de f 200,- kwam er door met acht stemmen voor en vijf stemmen tegen. Niet helemaal duidelijk werd of de namen van de betrokkenen in een geheime vergadering aan de raadsleden zouden worden meegedeeld. Rijksveldwachter C. de Vree kreeg over 1915 een gratificatie van f 25,-. Voorts kwam ook de gemeentesloot, die al in de vergadering van 9 februari aan de orde was geweest, weer ter sprake. Daar er ondanks alle discussies nooit wat gebeurde, vroeg de heer Heij zich af of de wethouder van Openbare Werken, gezien zijn leeftijd, nog wel in staat was alles op orde te houden. De heer Kets was zijn tijd vooruit, want hij stelde voor de sloot te dempen. Ook het Kostverloren had een sloot, maar die stond al op de nominatie om gedempt te worden en er de riolering doorheen

te laten lopen.

Vervolgens kwam de verlichting op de Kerkewijk ter sprake. Klaarblijkelijk was de moeder van de heer Van de Bovenkamp een ongeval overkomen op de Kerkewijk terwijl de lichten die avond niet brandden. Van de Bovenkamp weet de oorzaak van het ongeval aan het duister. Zoals gewoonlijk ontstond er weer een welles-nietes discussie. De raadsleden steunden elkaar in de mening dat de lichten niet gebrand hadden, maar de voorzitter hield vol van wel. De heer Van Leeuwen bracht naar voren dat de gemeente voor de straatverlichting f 1700,- betaalde en dat de gemeente Ede maar f 7,95 per lantaarn kwijt was. Hij wilde waar voor zijn geld.

Noten

1. Zonnehoeve van de familie Roessingh en Melina van de familie Van Leeuwen.
2. De huidige Tuinstraat.

Uitgelezen

Veenendaal was een christelijk dorp en of dat nog zo is laten we maar even in het midden. Wel is waar dat het protestantisme oude papieren heeft en nog steeds voor een niet onbelangrijk deel het karakter van de plaats bepaalt. Kerken en scholen zijn daarbij, letterlijk, blikvangers. Onlangs verscheen een boek over een grote Veense kerk en een over een dito school.

DOOR GERT GROENLEER

Bonders in opmars. Hervormd-gereformeerden 1890-1960 door John Exalto en Fred van Lieburg (red). Geïll., 400 p., Apeldoorn, ISBN 9789462782648, € 26,95.

Het boek gaat over de hervormd-gereformeerde beweging in de Nederlandse Hervormde Kerk oftewel de Gereformeerde Bond. Als oprichters van de Bond golden in 1906 onder meer de predikanten Visscher en Jongebreur. Van meet af aan was er sprake van een 'nauwe verstrengeling' (p. 15) met de neocalvinisten van Kuyper en een 'fundamentele en onoplosbare interne spanning' (p. 18). Want moest de beweging zich nu oriënteren op de volkskerk of op de eigen opbouw? De discussie mondde al gauw uit in een hervormd-gereformeerd meerstromenland. In de twaalf hoofdstukken die de bundel telt treedt deze 'interne pluriformiteit' (p. 21) duidelijk aan het licht. 'Ook uit Veenendaal kon nog wel eens iets goeds voortkomen'. Zo heet het hoofdstuk van Ronald de Graaf waarin hij zich afvraagt hoe het komt dat de hervormd-gereformeerde beweging in 't Veen zo groot geworden is. Het antwoord zoekt hij in de mentaliteitsgeschiedenis, de sociaal-economische geschiedenis en 'de wijze waarop de lokale leiders het kerkvolk aan zich wisten te binden' (p. 86). De Graaf besteedt achtereenvolgens aandacht aan drie 'grote mannen': dominee P.J. Hoedemaker (de man van de fabrieksbel), dominee M. Jongebreur (de Veenendaalse Kuyper) en dominee A. Vroegindeweyj (de paus van 't Veen). Alle drie hebben ze, aldus de auteur, maatschappelijk iets groots verricht. Bestierden ze de kudde als verlichte despoten, ze creëerden ook veel werkgelegenheid en gaven de kerk een sociaal gezicht.

Oud-burgemeester J.J.P.C. van Kuyk typeerde de hervormde gemeente in 1967 'als behorend tot de Gereformeerde Bond in heel gematigde vorm' (p. 102). Dus zeiden mensen ook niet dat ze lid waren van de Bond, maar dat ze in de Vredes kerkten. Een ander Veens hoofdstuk is dat van John Exalto. Hij schetst de theologische route van de in Veenendaal geboren Hendrik Jan van Schuppen (1883-1967). Vanuit de Gereformeerde Bond kwam dominee Van Schuppen stapsgewijs in het

HERVORMD-GEREFORMEERDEN 1890-1960

Bonders in opmars

John Exalto en Fred van Lieburg (red.)

piëtistische spoor. Daar ligt de nadruk op de mens en zijn zielservaring. Van Schuppen had, zegt Exalto, het piëtisme van huis uit meegekregen. Zo was hij familie van Grietje Beijer, Hendricus Hiensch en Jannetje Hootsen (p. 250, 251). Anders dan zijn geestverwant Paauwe, bekend uit Jan Siebelinks roman *Knielen op een bed violen*, is Van Schuppen in de kerk gebleven. In de jaren dertig nam hij afscheid van het ongebreideld individualisme en omarmde hij met Kohlbrugge en Luther de objectieve geldigheid van 'de belofte die in de doop is geschonken' (p. 282).

In mijn confessioneel-hervormde dorpskerk in Zeeland zat ik ook weleens onder het gehoor van een Gereformeerde Bondspredikant. Het was een wereld van verschil. Als ik nu weleens een dienst in de Veenendaalse Westerkerk bijwoon, denk ik: "t Is net als op Colijn vijftig jaar geleden." Volgt u mij nog?

Appartementencomplex De Reünie: van leren naar wonen. Verhalen rond een bijzonder project in Veenendaal door Martin Brink. Geïll., 104 p., Veenendaal.

Aan de Sportlaan staat sinds 2010 Het Perron, het pand van de Christelijke Scholengemeenschap Veenendaal, een school voor Voorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs (VMBO) en Praktijkonderwijs (PrO). Haar voorganger, de Talma-school aan de Industrielaan, is vorig jaar niet naar oud Veenendaals gebruik afgebroken maar omgetoverd in een fraai appartementencomplex voor jongeren en starters. Over die gedaanteverwisseling heeft Patrimonium woonservice een alleraardigst boekje opengedaan. Martin Brinks journalistiek verslag wordt verlevendigd door oude en nieuwe foto's en gedragen door een speelse en vrolijke vormgeving. We maken kennis met de geschiedenis, de architect, bewoners, kunstwerken, oud-leraren en -leerlingen, de overburen, een bestuurder en een technisch meisje. Voor liefhebbers van de Veense historie ligt een gratis exemplaar gereed op Boompjesgoed 20. Zorrug dat u erbij komt, bij Patrimonium moet u zijn: 0318 557911.

Op herhaling

Het is een vertrouwde foto- en filmavond. Hennie Henzen toont 'Nog meer Kerkewijk' en Jaap Pilon komt met 'nog meer nostalgie en historie'. In de gezellige entourage van Eltheto zoeken zo'n honderdvijftig mensen een plaatsje. Ze moeten geen foto's weggooien, maar ermee naar het bestuur of het documentatiecentrum gaan.

DOOR SIETA VAN AALDEREN

Bert opent de vergadering en heet iedereen van harte welkom. De verwachtingen zijn hooggespannen. Hennie is er druk mee geweest en Jaap zou gezegd hebben dat hij tijdens de jubileumavond te weinig tijd had gekregen. Vanavond dus het vervolg.

Jaap krijgt het woord en zegt dat er intussen veel gebeurd is. Er liggen ook nog meer dan honderdvijftig foto's. Die willen Hennie en hij de bezoekers niet onthouden.

Begin 1900

In het begin van de twintigste eeuw werden nog maar weinig foto's gemaakt. Bijna alles wat er is uit die tijd heeft dus historische waarde.

Maar we beginnen met foto's van oude plattegronden. Hoe, waar en wanneer groeide Veenendaal? We zien herberg De Berendans helemaal aan het begin van de Kerkewijk. We zien prachtige prenten van Jan van Hardeveld. We zien een bruiloftstoet vanuit de Oude Kerk op weg naar hotel De Korenbeurs van de familie Van de Bovenkamp.

Herberg De Berendans (collectie Hennie Henzen)

En wat een duidelijke foto van de familie Vonk. Bart Vonk, de eigenaar van het hotel, kocht veel op. Hij zou ook het Zandgat gekocht hebben, waar later het zusterhuis gebouwd is. Jan Vonk, de oprichter van de biljartvereniging, zien we in actie met andere biljarters.

Een luchtfoto geeft een mooi beeld van de Friaviilla tot de Gereformeerde Kerk die nu Brugkerk heet. In die tijd, vertelt Jaap Pilon, moest de Frisiafabriek ver buiten de bebouwde kom gebouwd worden. Je kunt zien dat dat was op de plek waar nu De Lampegiet staat.

Winkeltje van Van Ginkel

Daar is het bloemenwinkeltje van Van Ginkel. Waar ze begonnen was het meer een kas. Op Kerkewijk 39 ontstond de Wereldwinkel met Hennie Hiensch en zijn vrouw.

We kijken de Kerkewijk in van het zuiden naar het noorden. 's Zomers was het donker door de bomen en 's nachts was er ook geen verlichting. Dat veroorzaakte weleens ongelukken. In 1937

werden de bomen gekapt en in 1956 vond een grote renovatie plaats toen de klinkers vervangen werden door asfalt.

Op dit punt breekt de voorzitter de lezing manmoedig af. Het lukt hem om Jaap te laten stoppen, zodat we even kunnen pauzeren.

Na de pauze

Al met al heeft de presentator al vijfendertig van de honderdvijftig plaatjes gehad. Als dat maar goed komt.

De vertoonde foto's zijn prachtig van kwaliteit. Intussen leren we ook wat bij. Want hoe kun je zien hoe oud een foto is? Met het nummerbord van een auto komt Jaap tot de juiste datering. Maar ook bomen, lantaarnpalen, de bestrating

grappen zijn niet van de lucht. Maar er komen ook verrassingen aan het licht, bijvoorbeeld over de hbs in de Tuinstraat. Mooie foto's van docenten en leerlingen van toen - en leuk dat kijkers van nu zichzelf herkennen.

Het interieur van de Teekenschool aan de Kerkewijk, circa 1928 (collectie Cor Slok)

en een verwarmingsbuis kunnen daarbij helpen. Veel foto's komen uit de verzameling van Geert Kets. Ze zijn uniek en tonen de verlate bevrijding van Veenendaal in mei 1945.

Bedrijven en zo

De grootste Volkswagengarage van Nederland zien we niet, maar wel een foto van de familie De Haas. Verder een van het terrein van Heuvelman, die alle Nederlandse stoomlocomotieven mocht slopen. Het was bij het station, een schitterend gebouw. 'Echt jammer dat het station weg is', verzuchten mensen in de zaal.

Langzaam komt Jaap op stoom. Gezwind gaan we door de luchtfoto's van de diverse fabrieken. Er is voorts een deftige foto van Bernard van Kreel, de ontwerper van veel panden aan de Kerkewijk. Jaaps presentatie is luimig en de

Bijzonder is ook de foto van het Schupse Bos, waar mannen bezig zijn met de aanleg van loopgraven. Hoe kon dat? Waarom was dat? Jaap wil het allemaal nog uitzoeken. En dus is er nog veel te doen als het gaat om de historie van Veenendaal.

Tot slot nog een bekentenis van Jaap. In *Mijn Kerkewijk* staat een foto van een arbeiderswoning aan de Zandstraat. De bronnen gaven het aan. Maar wat blijkt? In de collectie van het gemeentearchief zit een foto van de Achterkerkstraat waarop staat 'aan de Zandstraat' en 'aan de Achterkerkstraat'. Ach, een kleinigheid hou je toch. Klokslag 22.00 uur krijgen we Jaaps laatste dia te zien. Einde.

De voorzitter bedankt Jaap Pilon en Hennie Henzen hartelijk en wenst allen wel thuis.

Jaarverslag 2015

'Geschiedenis is niet wat er gebeurd is, geschiedenis is wat mensen zich ervan herinneren'. Dit citaat van Jan Blokker illustreert treffend dat wanneer we over 'geschiedenis' spreken, we zowel verwijzen naar wat er feitelijk in het verleden gebeurd is als naar de wijze waarop dat verleden door ons ervaren wordt. De Historische Vereniging Oud Veenendaal is zich van deze beide aspecten steeds zeer bewust.

DOOR SIETA VAN AALDEREN

Hennie Henzen nam afscheid van het bestuur en Anne Slok werd als zijn opvolger geïnstalleerd. Als oudgediende heeft Ineke van Schuppen na een jaar afwezigheid ook weer plaats genomen in het bestuur. De samenstelling is als volgt: voorzitter Bert van den Bos, secretaris Sieta van Aalderen, tweede secretaris Ineke van Schuppen, penningmeester Henk de Kleuver en de leden Ab van Kooten, Bas van Kooten, Anne Slok en Mieke Wienecke. De contributie bleef ongewijzigd op € 22,-.

Bijeenkomsten

Drie bijeenkomsten werden gehouden in Eltheto aan de Fluitersstraat. De vierde bijeenkomst, de lustrumvergadering van november werd gehouden in De Goede Reede aan de Vondellaan.

Plattegronden: schoonheid en geschiedenis

Over dit onderwerp nam op 26 maart Kees van Grootheest de aanwezigen mee op reis om ten slotte uit te komen in Veenendaal. Het publiek kreeg de ontwikkeling van oude kaarten te zien, waarbij steeds meer werelddelen nauwkeurig omljnd zichtbaar werden. Opvallend was dat op oude kaarten van

Sculptuur voor de Talmaschool aan de Industrielaan, 1964 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Veenendaal nog steeds bekende straten zijn terug te vinden zoals het Boveneind, de Zandstraat en het Panhuis.

Architectuur van Veenendaal

Op 25 juni maakten we kennis met Johan Huibers als bevoegen architect van Veenendaal. Hij liet ons met andere ogen kijken naar gebouwen als de Petrakerk en de Sionskerk. Johan loopt ook warm voor gebouwen die een nieuwe bestemming krijgen. Een voorbeeld is de Talmaschool, die is omgevormd tot een prachtige wooneenheid. Hij liet zien dat de overgang van de traditionele industrie naar de bouw van bedrijfs- en kantoorpanden succesvol is verlopen.

Mijn Kerkewijk in woorden en beelden

Op 12 november vierde de HVOV haar zesde lustrum. Tijdens deze bijeenkomst werd in aanwezigheid van bijna vijfhonderd leden het boek *Mijn Kerkewijk* van Jaap Pilon aangeboden aan burgemeester Wouter Kolff en aan de dochter van mevrouw Lidy van Kreel. Jaap nam de aanwezigen op humoristische wijze mee door de ontstaansgeschiedenis van het boek. Vanaf november 2012 werkte hij er elke dag aan. De Kerkewijk manifesteerde zich als een dorp op zich. Alles was er: van school tot winkel en van ziekenhuis tot bejaardenhuis. Waren er voorheen fabrieken, later maakten die plaats voor woningen en kerken. Na afloop van de geslaagde avond kreeg ieder na inlevering van de bon de gewichtige publicatie *Mijn Kerkewijk* mee naar huis.

Nog meer Kerkewijk

Tijdens de laatste ledenbijeenkomst, op 17 december, kregen we nog meer te zien. Het was de foto- en filmavond, maar Hennie Henzen verraste ons met 'Nog meer Kerkewijk' en Jaap Pilon met 'nog meer nostalgie en historie'.

Oud Veenendaal

Het kwartaalblad *Oud Veenendaal* is ook dit jaar weer vier maal verschenen. Diverse scribenten vulden het blad met boeiende verhalen. De redactie bestaat uit Gert Groenleer, Bas van Kooten, Ineke van Schuppen en Cor Slok.

Historisch Informatie Punt

Bestuurslid Mieke Wienecke vertegenwoordigt de HVOV in de Programmaraad en het Historisch Informatie Punt (HIP), een samenwerkingsver-

band tussen het museum, de bibliotheek, het gemeentearchief en de historische vereniging. De multitouch tafel in de Cultuurfabriek wordt vervangen door een multitouch scherm en de applicaties van de huidige tafel worden geïnstalleerd op het nieuwe scherm.

Monumenten

De werkgroep Monumenten heeft zich het afgelopen jaar weer intensief beziggehouden met het documenteren van (afgebroken) monumenten. Zo wordt onderzoek gedaan naar de synagoge, de watertoren, het Polderhuis en het Suikervat. De HVOV is ook nauw betrokken bij de verplaatsing van de wandkunst van de Talmaschool.

Open Monumentendag

De historische vereniging is intensief betrokken geweest bij Open Monumentendag. Dit jaar viel de dag samen met de Dag van de Architectuur en de Open Kerken Dag. Er werd een gezamenlijke huis-aan-huiskrant uitgegeven. Ondanks overleg met de gemeente Veenendaal worden nog te weinig schildjes aangebracht op monumentale panden.

Waterlooherdenking

Op de oude begraafplaats aan de Weverij vond het afgelopen jaar de herdenking plaats van de Slag bij Waterloo. Er werd een plaquette onthuld en een herdenkingsbeuk geplant.

Werkgroep Documentatie

Het documentatiecentrum heeft dit jaar meer bezoekers mogen ontvangen dan in voorgaande jaren, waaruit we mogen opmaken dat het steeds meer bekendheid krijgt. De collectie die inmiddels gearhiveerd is, bevat circa 4000 items.

Ledenaantal

Moesten we vorig jaar gewag maken van een kleine daling, nu kunnen we melden dat het ledental van 759 leden nagenoeg hetzelfde is gebleven. En daarmee mogen we ons nog steeds de grootste vereniging van Veenendaal noemen.

Financieel verslag 2015

Penningmeester Henk de Kleuver, die met administrateur Berry Henzen de portemonnee beheert, doet hierbij verslag van het financieel reilen en zeilen van de vereniging. Het betreft de balans en de rekening van het afgelopen jaar en het voorstel inzake de begroting voor 2016.

DOOR HENK DE KLEUVER

Resultatenrekening per 31-12-2015

	Werkelijk 2015	Begroting 2015	Werkelijk 2014	Begroting 2016
BATEN				
Subsidie documentatiecentrum	27.120	27.120	26.750	27.498
Contributies	14.096	17.000	16.181	16.000
Sponsorbijdragen/donaties	1.448	475	2.584	-
Opbrengst verkopen boeken	2.496	1.000	1.036	2.275
Opbrengst jubileumboek	42.127	-	-	-
Kosten jubileumboek	- 38.653	-	-	-
Bankrenten/kosten	- 119	400	464	- 400
	48.515	45.995	47.015	45.373
LASTEN				
Blad Oud Veenendaal	9.167	9.900	9.897	9.500
Porti/envelop blad Oud Veenendaal	2.334	2.500	2.473	2.400
Boeken	11	-	1.738	-
Aanschaf boeken derden	-	-	-	-
Lezingen/bijeenkomsten	399	600	195	500
Jubileumbijeenkomst	3.613	-	-	-
Vakgroepen/commissies	105	200	160	200
Administratiekosten	120	400	372	200
Kantoorartikelen/huishoudelijke lasten	96	500	43	300
Bestuurskosten	229	500	260	500
Contributies/lidmaatschappen	-	25	89	25
Website	421	400	421	400
Open Monumentendag	1.010	-	-	-
Website historische route	-	-	2.000	-
Publiciteit	617	500	351	500
Automatisering	555	500	967	500
HIP	563	750	1.125	750
Programmacommissie	-	500	-	500
Werkgroep Oorlogsgraven	-	-	200	-
Huur documentatiecentrum	27.120	27.120	26.750	27.498
Overige exploitatielasten doc.centrum	3.436	1.100	553	1.100
Onvoorzien	- 1.000	500	272	500
	48.796	45.995	47.866	45.373
RESULTAAT BOEKJAAR	- 281	-	- 851	-
Subsidie website historische route	-	-	-	-
Van voorz. doc.centrum	2.261	-	-	-
Naar voorz. doc.centrum	-	-	-	-
Van voorz. boekuitgaven	-	-	-	-
Van algemene reserve	-	-	-	-
	2.261	-	-	-
SALDO	1.980	-	- 851	-

Balans per 31-12-2014

	<u>31-12-2015</u>	<u>31-12-2014</u>
ACTIVA		
VASTE ACTIVA		
Depot TPG-Post	133	133
VLOTTENDE ACTIVA		
Vorderingen		
Nog te ontv. bedragen	3.500	-
Vooruitbetaalde kosten	2.680	467
	<u>6.180</u>	<u>467</u>
Liquide middelen		
Kas	330	155
Rabobank rek.courant (.106)	2.165	3.553
Rabobank rendement (.603)	48.000	38.500
ING Bank	-	862
	<u>50.495</u>	<u>43.070</u>
	<u>56.808</u>	<u>43.670</u>
PASSIVA		
Eigen vermogen		
Algemene reserve	23.983	23.983
Resultaat lopend boekjaar	1.980	- 851
	<u>25.963</u>	<u>23.132</u>
Voorzieningen/reserveringen		
Voorziening vervanging pc's	2.500	2.000
Voorz. documentatiecentrum	-	2.261
Voorz. boekuitgaven	5.464	5.464
	<u>7.964</u>	<u>9.725</u>
Schulden		
Nog te betalen bedragen	11.918	863
Nog te betalen huur	-	-
Vooruitontvangen bedragen	-	-
Vooruitontv. contributies	10.963	9.950
	<u>22.881</u>	<u>10.813</u>
	<u>56.808</u>	<u>43.670</u>

Het laatste woord

Deze tekst dateert van net na de jaarwisseling. Weer grossierden radio en televisie in jaaroverzichten. Opvallend was dat er overwegend teruggekeken werd op nare dingen. Het ging over oorlogen, aanslagen en de toegenomen terreurdreiging. Hoe komt het toch dat mensen elkaar zo veel leed aandoen?

DOOR HET BESTUUR

Het lijkt erop dat het maar om enkele op macht beluste personen en groepen gaat. Zij menen dat alleen zij de juiste visie hebben op de inrichting van de wereld. Die willen ze zelfs met geweld opleggen. Dat zo velen daarvoor op de vlucht zijn, maakt duidelijk dat veruit het grootste deel van de mensheid een heel andere levensvisie heeft. Eigenlijk willen mensen niets liever dan vreedzaam naast elkaar leven. Wat zou het mooi zijn als 2016 in die zin een jaar van verandering zou zijn.

Als historische vereniging keken we ook terug. Gelukkig mogen we zeggen dat we een prachtig jaar achter ons laten met fijne ledenbijeenkomsten. De avond die er uitsprong, was de herdenking van het dertigjarig bestaan. Van veel kanten hoorden wij, dat men van deze avond zeer genoten heeft. Ook was men verrast door het schitterende boek *Mijn Kerkewijk* dat voor al onze leden gratis beschikbaar was.

Er zijn echter leden die het boek nog niet in hun bezit hebben. Zij kunnen het tot 1 april a.s. op vertoon van de waardebon ophalen in het documentatiecentrum. Mocht u de bon niet meer hebben, laat u dat dan weten, zodat wij ook voor u naar een oplossing kunnen zoeken.

Een nieuw jaar. Een nieuw begin. Ook voor onze vereniging. Ook voor dit jaar hebben wij weer vier ledenbijeenkomsten gepland. Zoals gebruikelijk staat voor 15 december a.s. weer een foto- en filmavond op het programma. Op 15 september a.s. hopen we een oude bekende te ontmoeten, namelijk Constant van den Heuvel. Op 16 juni a.s. zullen Aart Aalbers en Kemp van Ginkel ons meenemen door Veenendaal en ons wijzen op kleine monumenten. Zij zullen ook stilstaan

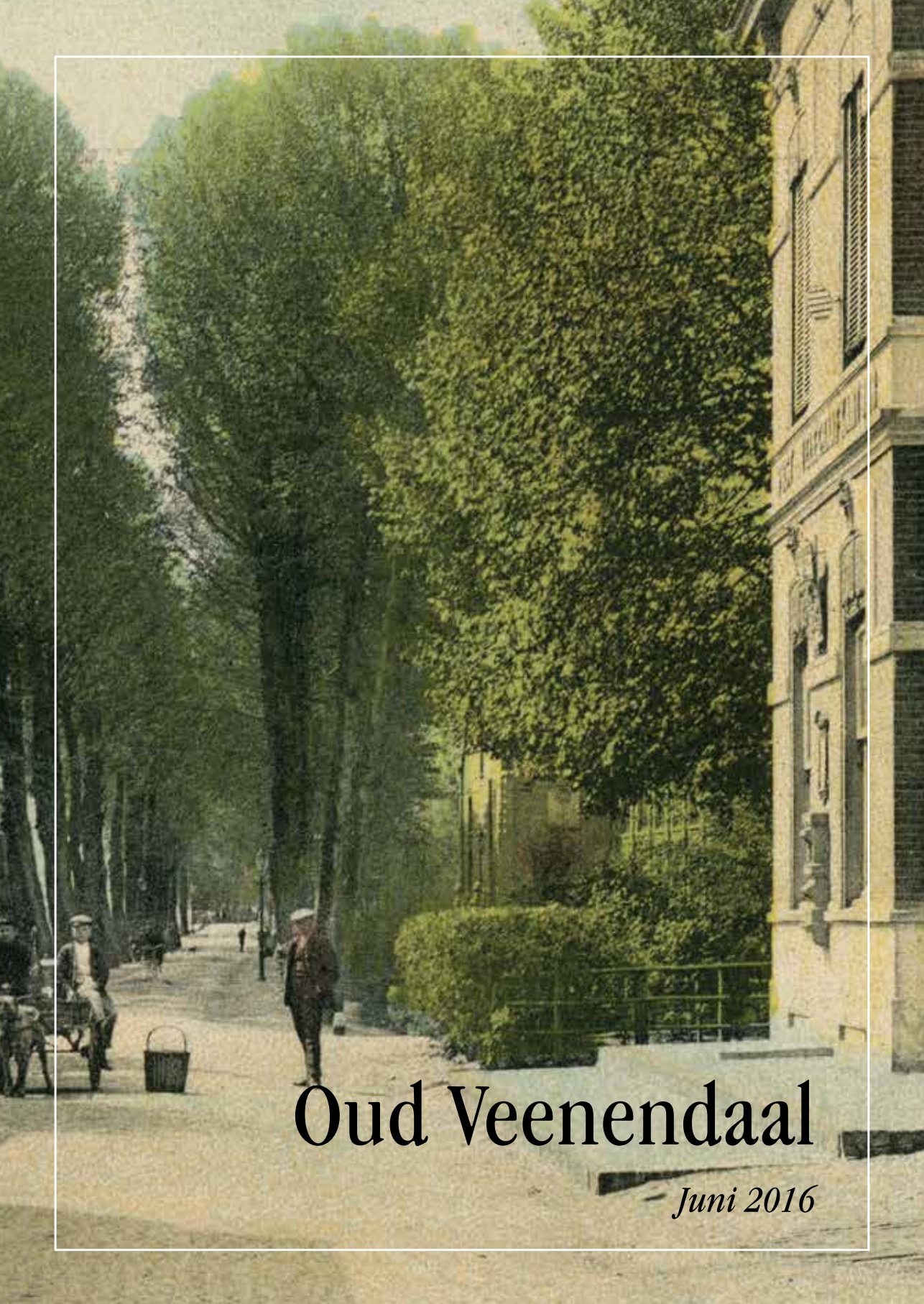
bij monumenten voor Veenendalers in ander plaatsen. De eerstvolgende bijeenkomst is 24 maart a.s. Henk Hoogeveen komt ons het een en ander laten zien van het kasteel en landgoed Prattenburg. Velen zullen daar met grote nieuwsgierigheid naar uitkijken. Allemaal weer van harte uitgenodigd en van harte welkom.

Kasteel Prattenburg, circa 1960 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

We hopen elkaar dus weer te zien op:

- **Donderdag 24 maart 2016**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Henk Hoogeveen: Kasteel en landgoed Prattenburg**
- **Eltheto, Fluitersstraat 2**
- **Aanvang 19.45 uur**
- **Inloop vanaf 19.15 uur**
- **Toegang gratis**

Oud Veenendaal

Juni 2016

- 31^e jaargang, nummer 2
verschijnt 4 maal per jaar

Afbeelding omslag

Het gedeelte van de Kerkewijk tussen de Markt en het Omleidingskanaal. We kijken in de richting van de Cuneraweg en zien rechts het postkantoor, circa 1910

REDACTIE

Gert Groenleer
Bas van Kooten
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. S. van Alderen-van der Gaast, secretaris
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, tweede secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.K. van Kooten
B. van Kooten
A.A. Slok
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. S. van Alderen-van der Gaast
Dijkstraat 119, 3904 DC Veenendaal
Telefoon 0318 54 29 59
info@oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

Mevr. J. Groenleer-de Jong
Driemaster 42
3904 RL Veenendaal
Telefoon 0318 51 82 04
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107, 3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 395110106, t.n.v. Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 22,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 7,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

• • • • •
• **Let op!** •
• **De ledenbijeenkomsten vinden plaats in gebouw Eltheto.** •
• **Het adres is: Fluitersstraat 2, 3901 DK Veenendaal.** •
• • • • •

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

30	Om te beginnen De redactie
31	De synagoge aan het Verlaat (2) L.H. Boot
38	Willem van Zalm, eerste zending onder de Joden E.J. van Beek
44	Kroniek van de raadsvergaderingen 1916 (2) G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
48	Kasteel en landgoed Prattenburg G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
50	Honderdjarigen in Veenendaal (28) W.C. van Elst
56	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Dat er ook een Joods Veenendaal is geweest, wordt andermaal duidelijk in dit nummer. Met Leen Boot kijken we met name aandachtig naar het bestek voor de bouw van de synagoge in het midden van de negentiende eeuw. Bij de moord op onze Joodse dorpsgenoten en de sloop van hun sjoel buigen we het hoofd en zuchten we diep.

DOOR DE REDACTIE

En was de Veenendaalse tuindersknecht Willem van Zalm (1787/1788-1838) nu een Jood of niet? Evert Jan van Beek constateert na een gedegen onderzoek dat Van Zalm geenszins van Joodse stam was, maar wel kan worden aangemerkt als de eerste zendeling onder de Nederlandse Joden. Vanuit de mist van drie lastig leesbare brieven stelt Van Beek de persoon en het werk van Van Zalm in een helder daglicht. Mooi is ook de context van de plaatselijke, landelijke en zelfs

bijeenkomst over Prattenburg en ook weer een honderdjarige van Wim van Elst. Let u daarbij vooral op de schitterende illustraties. De foto's van de brand mogen er zijn en de plaat van de man met de vos is om in te lijsten.

Ten slotte iets over monumenten. Het bestuur vraagt er aandacht voor op pagina 56 en wij kondigen hier vast de Open Monumentendag van 2016 aan. In het kader van de samenwerking tussen de Commissie Open Monumentendag en

Een gedeelte van de Munnikenweg voor de aanleg van de Rondweg-west, 1967. Het bordje aan het hoekhuis links vermeldt de naam Gladiolenstraat (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

internationale kerk- en zendingsgeschiedenis. De illustraties en annotaties maken er een gaaf pareltje van.

Auto's, huizen, grond, de gasfabriek, de brandweer, straatnaambordjes, de gezondheidszorg, broodkaarten: Ineke van Schuppen laat zien dat een bestuurder ook in 1916 van alle markten thuis moest zijn. Leuk, die petites histoires uit de raadsnotulen van honderd jaar geleden. En wat zijn de verschillen met nu? En de overeenkomsten? Zegt u het maar.

Voorts hebben we het verslag van de vorige

de Stichting Architectuurcentrum Veenendaal vindt op vrijdag 9 september in Het Spectrum de opening plaats van het Open Monumentenweekend. Door middel van een film en een discussieavond komt de groei van Veenendaal in de afgelopen vijftig jaar aan bod. Ankerpunten zijn de architectuur en het landgoed Prattenburg. Op zaterdag 10 september volgt de landelijke Open Monumentendag én de Dag van de Architectuur. Wij groeten u hartelijk en hopen na de vakantie weer verder te gaan met de beschrijving van de veelkleurige historie van Veenendaal.

De synagoge aan het Verlaat (2)

In het maartnummer heeft u een eerste tekst kunnen lezen over de bouwgeschiedenis van de synagoge aan het Verlaat. Het tweede en afsluitende deel vindt u in deze editie. De aandacht richt zich hier met name op de architectuur.

DOOR LEEN BOOT

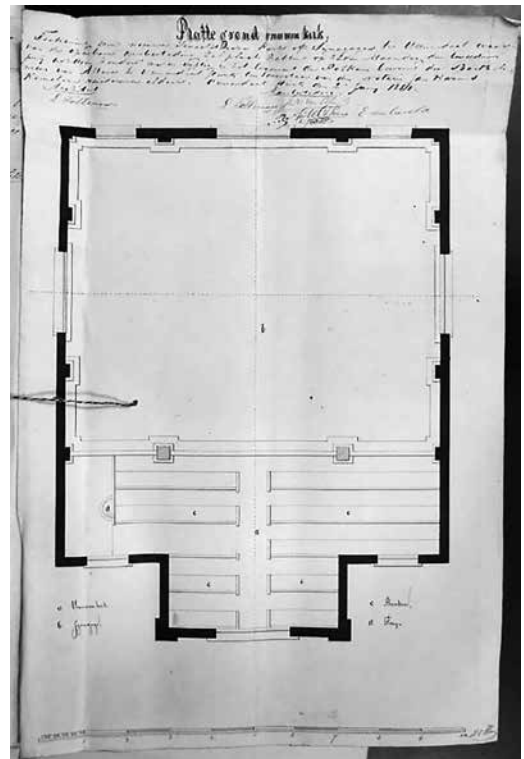
De Veenendaalse synagoge werd gebouwd in een neoclassicistische stijl. Als kenmerken golden de verticale elementen in de vorm van de geblokte hoekpilasters, de horizontale kroonlijst en het vooruitspringende middendeel/risaliet met open fronton/timpaan als bekroning. Het geheel was symmetrisch vanuit het midden opgebouwd met achter het attiek een flauw hellend dak. De gevel had aan beide zijden een ingang deur en de zo kenmerkende negentiende-eeuwse rondboogvensters met gietijzeren verdelingen en zogenaamde wenkbrauwen (halfronde gesmeerde lijsten boven de vensters).

Het deed denken aan de waterstaatsstijl die bij de kerkenbouw in de negentiende eeuw veel werd toegepast. We spreken dan van waterstaatskerken. Ze kwamen voort uit de wettelijke gelijkstelling van de godsdiensten in 1798 waarbij nieuwe kerkgebouwen ontstonden. In 1824 werd bij Koninklijk Besluit voor de kerkenbouw een subsidieregeling vastgesteld. Verplicht werd een beoordeling van de bouwplannen door het ministerie van Waterstaat. De toetsing was organisatorisch en beleidsmatig van aard en had geen invloed op de stijl. Toch kwam de term waterstaatsstijl in zwang.

Nu was de waterstaatsstijl in strikte zin geen bouwstijl: de benaming werd veelal gebruikt voor ontwerpen van ingenieurs van Rijkwaterstaat. Deze zogenaamde stijl kwam hoofdzakelijk voor in de periode 1824-1875 en werd toegepast als kostenbesparende bouwtechniek. Kenmerkend was de versierde voorgevel met (soms puur decoratieve) zuilen met kapitelen en een fronton/timpaan en daarboven een kleine, meestal houten, klokkentoren. De stijl was een uiting van neoclassicistische vormgeving.

Uniek

Voor Veenendaal was de synagoge uniek. Het pand paste helemaal in de hoofdopzet van de negentiende-eeuwse synagogen. In de regel ging het om vierkante of rechthoekige gebouwen en waren ze eenvoudig van opzet. Dikwijls onderscheidden ze zich van hun omgeving door de aanwezigheid van boogvensters. Ze leken op de kerken van de afgescheiden of dolerende protestantse gemeenten. Ook in Veenendaal

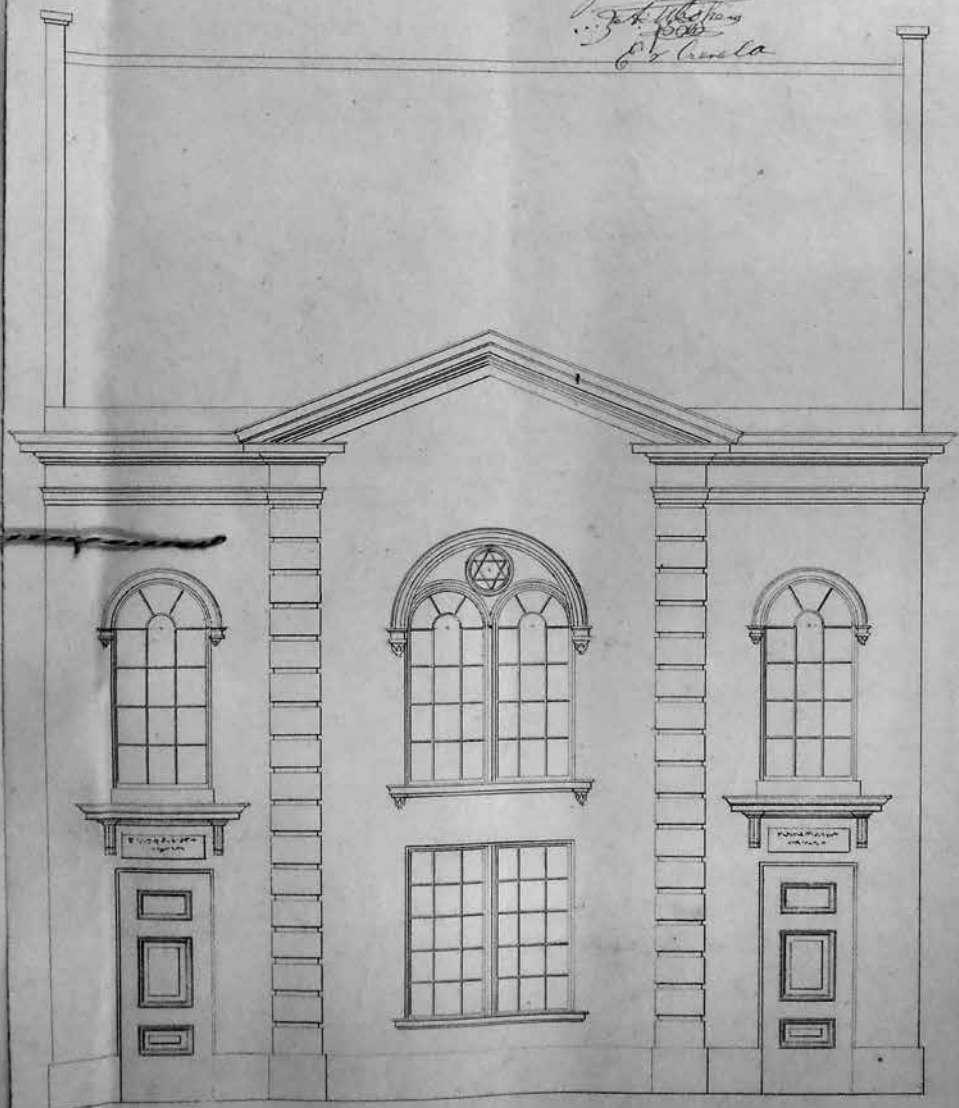
Tekening van de zitplaatsen op de vrouwengalerij (collectie Het Utrechts Archief, notaris Kemelaar, inv.nr. 2305, akte 298)

Voorgevel.

Tekening van een nieuwe Synagoge te Utrecht van
 van de Oudekerk aan de Oudekerk 2de plaats hebben op 2de Maandag den Tweeden Junij
 aentem hant van de Oeffening in het logement der Rijkten bevoord door Bartolomeus
 van Aldebeke te Utrecht. Partij te overstaan van den Notaris Jan Marinus Kemelaars
 te Utrecht aldus. Verordent Hiertoe den 2 Junij 1851.

Architect
 J. Goltman

J. D. van der
 J. H. de
 J. G. de
 J. G. de

1 2 3 4 5 6 7 8 9

Tekening van de voorgevel (collectie Het Utrechts Archief, notaris Kemelaar, inv.nr. 2305, akte 298)

was de synagoge duidelijk herkenbaar aan de Hebreeuwse opschriften.

Zowel bij de opstelling van het bestek als bij de aanbesteding was de ingenieur van Rijkswaterstaat Quartel betrokken. De ontwerper was de architect Lambertus Tollenaar te Utrecht. Tollenaar vervaardigde de tekeningen voor de bouw van de synagoge, maar hij was geen bekende architect: een ander ontwerp van zijn hand is niet te vinden. Mogelijk dat ingenieur Quartel van Rijkswaterstaat wordt genoemd voor ondersteuning en is er zodoende sprake van de toch wel bekende waterstaatsstijl. Geen enkel ander gebouw in Veenendaal was ermee vergelijkbaar. Later werd ook een Joodse begraafplaats aangelegd. Die is er gelukkig nog steeds. De synagoge en de begraafplaats belichtten de samenhang in het Joodse leven ter plaatse. Eigenlijk is het onvoorstelbaar dat de synagoge is gesloopt, want daarmee zijn twee wezenlijke elementen uit elkaar gehaald die duidelijk bij elkaar horen. Dat de sloop een gevolg was van de Tweede Wereldoorlog is evident: na de oorlog waren er immers bijna geen Joden meer in Veenendaal. Het ontwerp laat zien dat de plattegrond uit een aantal vierkanten bestond. Rechts was de ingang voor de mannen en links die voor de vrouwen. Zowel boven de mannen- als de vrouweningang stonden in het Hebreeuws de teksten van Numeri 24:5: 'Hoe goed zijn uw tenten, Jacob, uw woningen, Israël' en Psalm 55:15: 'Naar het huis van God trekken wij op in ontroering.' Veenendaal, Tammoez 611, dat was het Joodse jaar 5611 = 1851. Ook was er een raam met daarin een davidster.

Het vierkante uitspringende deel op de begane grond was de kamer voor de leraren of vergaderruimte. Daarboven was de vrouwengalerij, vanuit het ingangsportaal links toegankelijk via een trap. De vereiste opstelling van de aron hakodesh (de heilige ark met de thorarollen) lag niet tegenover de ingang, maar in het midden van de linker gevel. Dat was noodzakelijk vanwege de ligging aan de oostzijde, dus in de richting van Jeruzalem. In het midden van de zaal stond de bima (een verhoging met lessenaar waar werd voorgelezen uit de Thora). Op 28 mei 1852 werd het gebouw officieel in gebruik genomen.

Bestek

In de door notaris Kemelaar opgestelde akte bevindt zich het complete bestek voor de bouw. Het bestaat uit 15 handgeschreven pagina's. Erboven staat: 'Bestek en voorwaarden waarnaar door het kerkbestuur der Nederlandsche Israëlietische Gemeente te Veenendaal onder nadere approbatie van H.H. Gedeputeerde Staten van Utrecht bij inschrijvingen op bod op den tweeden Juni achttienhonderdeenenvijftig zal worden aanbesteed: het amoveeren van eene huizinge en daarna op die plaatse opbouwen van eene nieuwe synagoge enz. te Veenendaal.'

Volgens artikel 1 moest de aannemer 'op last en met overleg van den architect L. Tollenaar te Utrecht, welke met de directie en het toezigt over de werkzaamheden is belast, het oude gebouw in loco aanwijzen, met omzigtigheid en zorg geheel amoveeren en de fondamenteu uithalen. De materialen van deze amotie komende, moeten goed worden geconserveerd, de steenen naar behooren schoongemaakt, gesorteerd en op aan te wijzen plaats opgetast. Echter mogen in geen geval minder dan halve steenen bewaard worden, de pannen uitgeklonken, met de boender goed schoongemaakt en ook opgetast. De goedgekeurde steenen, pannen en balken kunnen weder tot die einden gebezigd worden als hieronder nader zal omschreven en onder de bewerking zal geordoneerd worden, zooals derzelve aard en strekking zal vereischen. De onbruikbare en overblijvende materialen zijn ten voordeele van den aannemer en moeten op de eerste aanzegging aan de directie van het werk worden vervoerd.'

Het bestek telt 44 artikelen. Enkele zijn interessant vanwege de voorgeschreven vormgeving of samenstelling van de onderdelen van het gebouw. Ze worden hierna afzonderlijk vermeld.

Artikel 20. IJzeren ramen

'In de bovenomschreven gespaarde lichtgaten zullen aan de figuur, zooals op de teekening genoegzaam is te zien, door de aannemer in de kerk geleverd en gesteld moeten worden twee dubbelde gegoten ijzeren glasramen, groot buitenwerks een el vijfentachtig duim bij twee el achtenvijftig duim, vier enkelde dito, groot

buitenwerks een el zes duim bij twee el twintig duim, een halfronde dito, groot buitenwerks een bij twee el en een vierkant dito, groot in den dag een el vijfentachtig duim bij een el negentig duim, behoorlijk in een sponning in het metselwerk verbonden, de vellingen zwaar zestien à zeventien streep, de roeden zwaar zestien bij twintig streep. Onder ieder raam te leveren en leggen een ijzeren drempel, dik tien streep en vierentwintig duim langer dan de ramen breed zijn.

Van een en ander zullen staande de bewerking de teekening en profillen in het groot worden gegeven.

Om de drie ramen in de voorgevel moeten, zooals de teekening aantoont, archivoltten van greenenhout, zwaar vijf à dertien duim, worden aangebracht en op greenen klossen, zwaar tien à tien duim in den muur gewerkt, worden bevestigd, rustende op dito gesneden consoles, zooals bij de bewerking door de directie zal opgegeven worden.'

Artikel 21. Stukadoorwerk

'Vervolgens moet de aannemer al het schrootwerk, als het geheele plafond der kerk, vrouwenkerk, kerkenkamer en de beide portalen, stukadooren, waartoe hij goed, droog maasriet, van top en onderind gezuiverd, met gegloeid koperdraad van nummer acht en met taaie een ponds spijkers moet bevestigen en schikken.'

Artikel 22. Glas- en verfwerk

'De aannemer moet vervolgens al de boven- omschreven glasramen beglazen met best wit Fransch glas, eerste kwaliteit, alle mat geslepen, dezelve goed pennen en met taaie stopverf stoppen en opstoppen.

Het halfrond glasraam, hiervoren omschreven en op de teekening te zien, zal bezet moeten worden met gekleurd glas en matglas. In het matglas, voorstellende de tafelen der wet, moeten de door de directie op te geven letters in eene gele kleur gebrand worden, zooals een en ander zal geordoneerd worden.'

Artikel 24. Banken of gestoelten

'De aannemer moet ter plaatse en grootte, genoegzaam op de teekening aangetoond,

waarvan echter bij de bewijzing in loco eene juiste teekening op vergroote schaal zal worden gegeven, de noodige banken voor zesenvoertig zitplaatsen maken en niet voor zestig. Zooals de teekening aantoont geheel van vurenhout, de zitbanken dik vier duim en de voor- en tussenschotten dik twee duim met dito klampen. Onder iedere plaats moet een kastje gemaakt worden, waartoe een klepje in de zitting moet draaiende aan platte fitsen worden gemaakt en met een behoorlijk slotje gesloten worden. Alle sleutels moeten verschillend zijn en voor iedere plaats moet een schuin plankje dienen als lessenaar, hetwelk met een ijzertje kan opgezet worden en aan ronde ijzeren oogjes draaiende is, zooals een en ander op de vergroote teekening te zien zal zijn.

Voorts twee banken naast de arkekast maken, op de teekening te zien, voor het kerkbestuur. Hier- van zal, zooals van de andere banken is gezegd, ook eene vergroote teekening bij de aanwijzing worden gegeven.

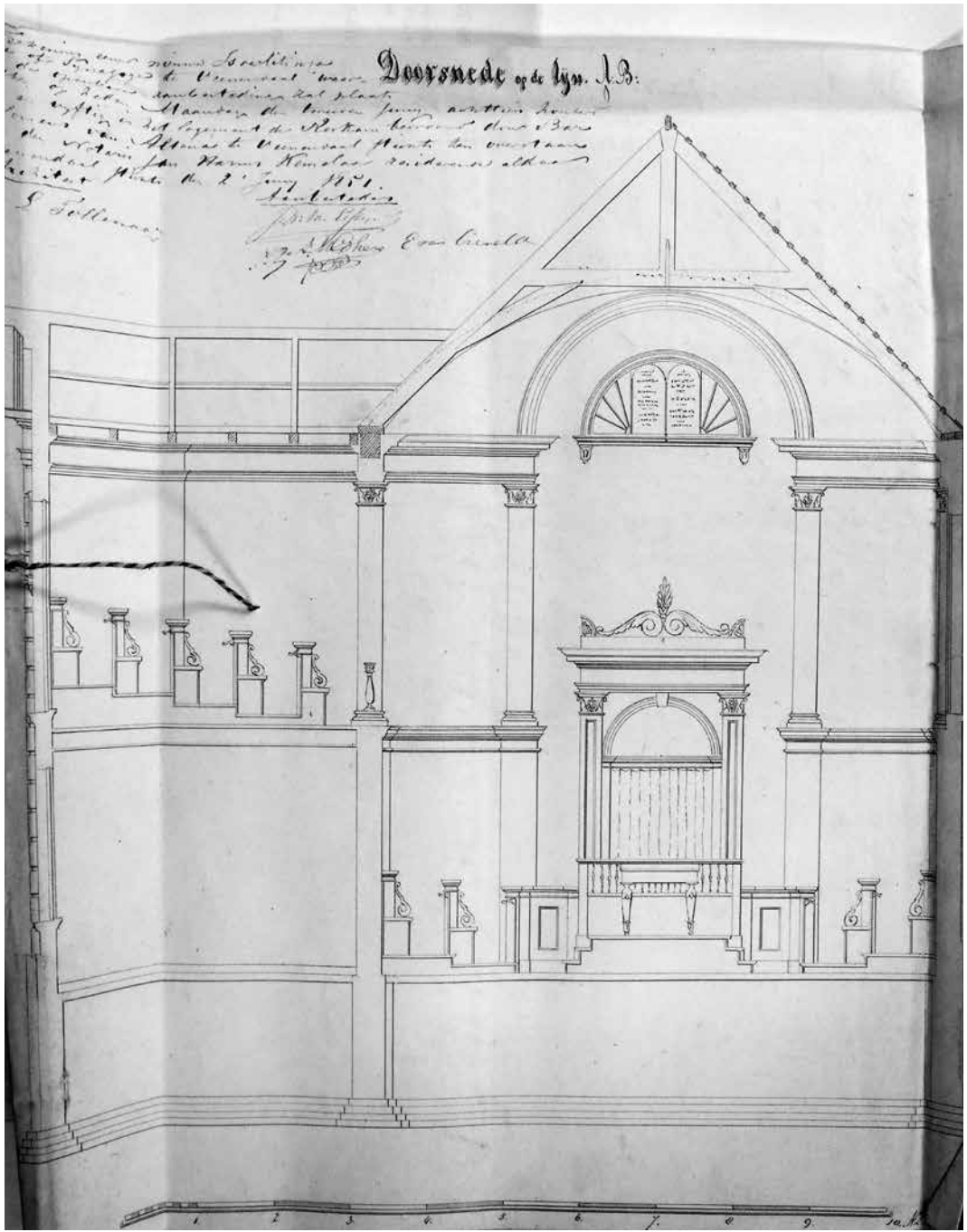
Op de vrouwenkerk moeten drie banken tezamen twintig zitplaatsen bevatten en volgens eene bij de aanwijzing te geven teekening van vuren- of greenenhout gemaakt en geleverd worden.

Voorts moet de aannemer, ter plaatse figuur en grootte op de teekening genoegzaam aange- toond, eene arkekast maken en leveren van eiken wagenschot, met twee deuren naar de aard bruin gemaakt en geboend, staande op een te maken bordes met twee à drie treden van vurenhout. Hiervan zal ook eene teekening op vergroote schaal bij de aanwijzing worden gegeven.

Eindelijk nog te maken, stellen en leveren een bima, met lessenaar en zitbanken en twee trapjes, mede op de teekening aangetoond en genoegzaam te zien. Hiervan zal echter, zooals van het andere meublement is gezegd, ook eene teekening op vergroote schaal bij de aanwijzing worden voorgelegd. Dezelve geheel van greenen- hout te vervaardigen.'

Artikel 33. Arbeiders

'De aannemer moet zorg dragen voor een ge- noegzaam aantal bekwame en bescheiden werk- lieden, en zoo sommige van dezelve ongeschikt of onbekwaam mogten bevonden worden, zoo

Tekening van de doorsnede (collectie Het Utrechts Archief, notaris Kemelaar, inv.nr. 2305, akte 298)

zullen deze op de eerste aanzegging van de directie van het werk verwijderd worden zonder verdere reden aan den aannemer schuldig te zijn. Mede zal het getal kalkbouwers en de wijze

waarop zulks moet geschieden bijzonderlijk aan de goedkeuring van de directie onderworpen zijn en de directie heeft het regt zich met het sluiten en ontsluiten van het kalkhok te belasten.'

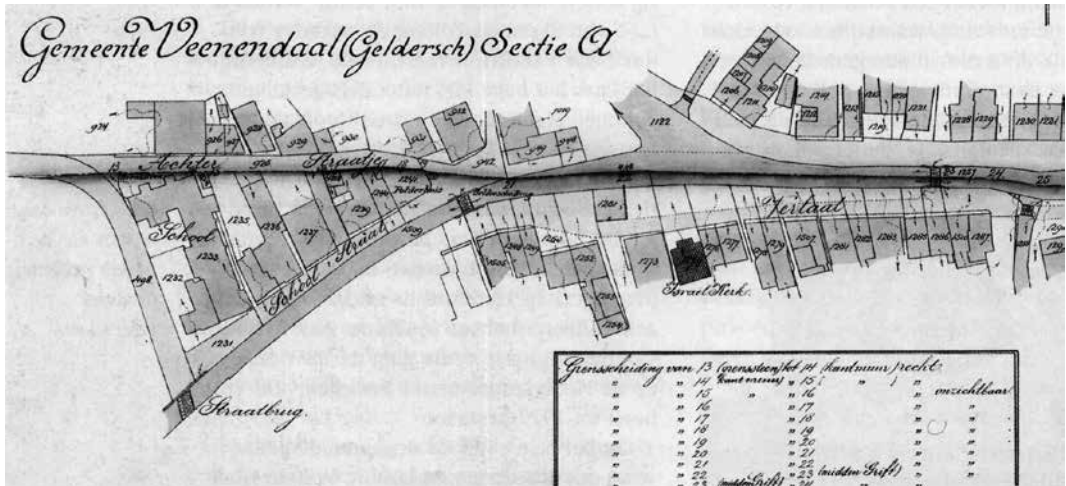
Artikel 36. Tijd van werken

'Er zal niet op Zater-, Zon- of algemeene Israëlietische feestdagen of voor zonsop- of na zons- ondergang mogen gewerkt worden.

Ook zal de aannemer in den regel der werkzaamheden altijd moeten werken in overleg met de directie, op eene boete van twintig gulden zoo hij hierin nalatig mogt zijn, welke boete ten behoeve der Israëlietische armen alhier zal worden ingehouden.'

voorterrein werd afgesloten met een hekwerk. De woning die moest wijken voor de sjoel, stond wél in de lijn van de andere gevels. Waarom de synagoge is teruggeplaatst, is niet bekend. Hoewel het elders meer voorkwam, was het beslist geen regel.

De smalle doorgang naast de synagoge, ook al aanwezig in de oude situatie, leidde naar het achterterrein waar zich een binnenplaats bevond. Hier stond een dubbele woning, oorspronkelijk

Kaartje uit 1908 met in het zwart de synagoge. De horizontale lijn is de gemeentegrens: boven Gelders, onder Stichts Veenendaal (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Artikel 41. Onkosten

'De aannemer zal voor zijne rekening hebben en dadelijk na de approbatie voormeld moeten betalen de kosten en regten van het proces-verbaal van aanbesteding met de annexen der grosse en van het afschrift, gelijk mede alle andere kosten, zoo van biljetten, advertentiën, kamerhuur, afslager en alle andere welke uit deze aanbesteding verder mogten voortvloeien.'

Artikel 44. Woonplaatsverkiezing

'De aanbesteders, architect, aannemer en borgen zullen verstaan worden ter uitvoering deze en van alle gevolgen waartoe deze aanleiding zal kunnen geven woonplaats te hebben gekozen ten raadhuijze der gemeente Veenendaal Stichts.'

Terug naar de plek

Aan het Verlaat was de synagoge terugliggend ten opzichte van de overige bebouwing. Het

bedoeld voor de leraar en geestelijk leider. Later woonde er de koster. Het mikwe, het ritueel bad, was eveneens toegankelijk via de smalle doorgang.

Op de kaart zijn de woning en het mikwe niet te zien. Wel is duidelijk dat het voorterrein tot aan de Grift liep: het pijltje geeft aan dat de grond van de synagoge was. Over dat stukje grond sloten het bestuur van de synagoge en het college van veenraden in 1859 een contract:

'Tusschen het bestuur der Israëlietische Gemeente te Veenendaal ter eenre en het college van Veenraden der Geldersche en Stichtsche Veenen te Veenendaal ter andere zijde (...). Contractanten ter eenre staan aan contractanten ter andere zijde af het gebruik van den grond tusschen de knie- en waterschoeiing voor de Israëlietische kerk te Veenendaal, om te dienen tot los-, laad- en ligplaats van hooi, stroo en turf als anderszins ten dienste der ingelanden of wien zij, contractanten

ter andere zijde, zullen goedvinden.
(...) Voor de executie dezer en alle sequelen van dien verkiesden partijen domicilie ten raadhuize van het polderbestuur te Veenendaal. Aldus dit contract in duplo opgemaakt en ondertekend te Veenendaal, den 3^{den} Juni 1800 negenenvijftig.'

Grondtransacties

Ruim twintig jaar later, om precies te zijn op 23 april 1880, verkocht de Israëlitische Gemeente een stuk grond achter haar synagoge aan de buurman. De akte luidde aldus:

'Heden, den driëentwintigsten April achttienhonderdtachtig, compareerde voor mij, Jan Harms Kemelaar, notaris, resideerende te Veenendaal Stichts en in tegenwoordigheid van de nagenoemde getuigen: de heeren Mozes van Creveld, Hijmans Simon van Aalten, kooplieden, wonende te Veenendaal Stichts, en Izaak Nathan van Essen, fabrikant, wonende te Gelders Veenendaal, allen mij, notaris, bekend, in kwaliteit de eerste als opzichter, de tweede als penningmeester en de derde als ouderling, uitmakende het kerkbestuur der Israëlitische Gemeente van Veenendaal. Die bij deze verklaarden te hebben verkocht aan den heer Jan de Ruiter, fabrikant, wonende te Veenendaal Stichts, mij, notaris, bekend, alhier mede compareerende en in koop verklarende aan te nemen: een perceeltje tuingrond, groot omstreeks een are veertig centiaren, gelegen te Veenendaal Stichts aan het Verlaat achter den eigendom van den koper, strekkende van dien eigendom ten noorden tot den eigendom van Hendrik Hootsen ten zuiden, belend ten westen door den eigendom of tuin van de Israëlitische Gemeente en ten oosten ook door die van den koper, zijnde het hierbij verkochte een gedeelte van gezegden tuin der Israëlitische Gemeente (...). Bovendien is deze verkoop en koop aangegaan voor en om eenen som van honderd gulden Nederlandsche, welke som deze koopers in kwaliteit erkennen ontvangen te hebben, waarvoor kwijting.'

Pas op 15 januari 1885 werd de Joodse Gemeente eigenaar van de grond waar de synagoge op stond. Zij kocht de grond van Antje van Ginkel, die haar bezittingen verkocht via een veiling. Achter het buurperceel aan de oostzijde waarvan Jan

de Ruiter eigenaar was, lag ook een stuk grond van de gemeente. Het was een uitstulping van het perceel en Jan de Ruiter kocht het voor f 100,-.

Teloorgang

Wat er verder gebeurde met de synagoge, was dramatisch. In de Tweede Wereldoorlog werden de Veenendaalse Joden gedeporteerd en vermoord en had het pand als gebouw van samenkomst afgedaan. Het werd leeggehaald en er werden vernielingen aangericht. Voor de weinig teruggekeerde Joden kon het na de oorlog geen dienst meer doen. Het gebouw was nog wel intact, maar ook zwaar beschadigd. Zo waren er, door ernstige lekkage, stukken uit het gestukadoorde plafond naar beneden gevallen. Ook begonnen de balken te rotten.

In 1950 werd besloten de synagoge te verkopen. Koper werd uiteindelijk de naaste buurman, de firma De Ruiter. Die maakte er een pakhuis van. Vanwege deze functie werd het vierkante venster onderin verwijderd en werden dubbele deuren aangebracht. Via een projectontwikkelaar kwam het pand in 1964 in handen van een financieringsmaatschappij en op 28 februari 1967 kondigde de krant de sloop aan. Aldus raakte Veenendaal een gebouw kwijt dat uniek was vanwege de Joodse geschiedenis en de architectuurhistorie.

Bronnen

Martin Brink, André van Dijk, Dik van Kreveld, Ton Meijer, Ton Steenbergen (red.), *Geschiedenis van de Joodse gemeenschap in Stichts en Gelders Veenendaal, Ederveen / Veenendaal 2001.*

Edward van Voolen, Paul Meijer, *Synagogen van Nederland, Zutphen 2006.*

Het Utrechts Archief, notarieel archief, 34-1, inv.nrs. 2306 en 2320 (notaris Kemelaar).

Gemeentearchief Veenendaal, Veenraadschapsarchief.

Willem van Zalm, eerste zendeling onder de Joden

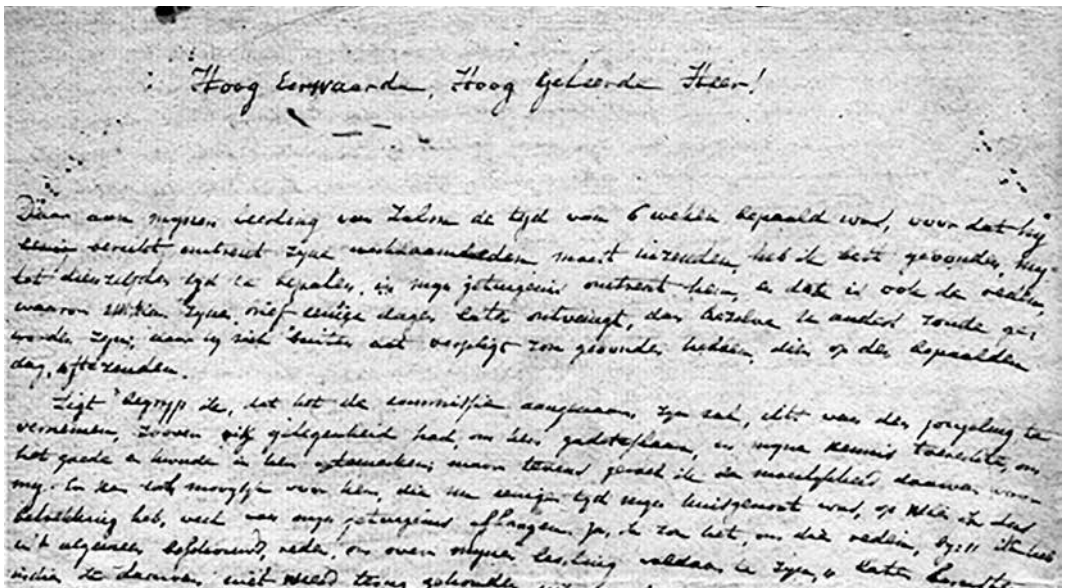
Enige jaren geleden kocht Paul Hageman op een veiling enkele brieven. Het betrof, volgens de beschrijving van het kavel, een correspondentie uit 1810 tussen twee predikanten inzake de opleiding van Van Zalm, een Joodse tuindersknecht uit Veenendaal, die als predikant onder de Joden wilde gaan werken. Zijn opleiding geschiedde onder verantwoordelijkheid en voor rekening van een commissie van een genootschap.

DOOR EVERT JAN VAN BEEK

De correspondentie bestaat uit drie brieven. Ze zijn geschreven door dominee W. van Vloten uit Katwijk aan Zee en gericht aan dominee Th. Hoog te Rotterdam¹. Corrie van Silfhout maakte er een transcriptie van. In de brieven worden niet vermeld de voornaam en de leeftijd van Van Zalm en ook de naam van de commissie en het genootschap ontbreekt. Via Gert Groenleer kwam de vraag tot ondergetekende of het mogelijk was wat meer over Van Zalm en zijn opleiding te achterhalen. Dit kon dan resulteren in een artikel in *Oud Veenendaal*. Hieronder volgen de bevindingen van het onderzoek.

Wie was Van Zalm en was hij van Joodse komaf?

De jongeman op wie de brieven betrekking hebben, was Willem van Zalm. Hij werd in 1787/1788 geboren en op 30 mei 1790 in de Oude Kerk te Veenendaal gedoopt. Hij was een zoon van Mechelina van Zalm, een ongehuwde moeder. De grootvader van Willem, Jan van Zalm, woonde in Veenendaal en trouwde in 1757 te Wageningen en daar werd ook moeder Mechelina gedoopt. Nadat er nog een dochter was geboren, verhuisde het gezin tussen 1764 en 1767 van Wageningen naar Stichts Veenendaal, waar nog een zoon werd geboren. Toen Willem een jaar

Het begin van de eerste brief, 20 februari 1810 (collectie Paul Hageman)

of acht was, trad zijn moeder in Renkum in het huwelijk met weduwnaar Jacobus Otten. Willem is waarschijnlijk bij familie in Veenendaal gebleven en niet meegegaan naar Renkum. Mechelina van Zalm overleed in 1810, werd in Renkum begraven en was toen ongeveer 52 jaar oud.

Willem van Zalm trouwde met Alijda Groen. Uit dit huwelijk werden zeven kinderen geboren, vijf zoons en twee dochters, allen geboren te Amsterdam. Willem van Zalm overleed op maandag 29 januari 1838 's middags om een uur aan de Lange Leidsedwardsstraat in Amsterdam. Hij is 50 jaar geworden.

De samensteller van de beschrijving van het veilingkavel is na lezing van de brieven tot de conclusie gekomen dat Van Zalm van Joodse komaf zou zijn. Dit is waarschijnlijk afgeleid uit Van Zalms kennis van het Jodendom en van de Hebreeuwse taal. Uitgebreid onderzoek in het gemeentearchief van Veenendaal leverde geen enkel resultaat op dat in die richting wees. Daarom is op voorstel van Gert Groenleer contact

gezocht met Ton Steenbergen uit Wageningen. Hij is kenner van de Joodse geschiedenis in deze regio, maar bij hem was geen Joodse familie Van Zalm bekend. Zijn voorstel was een oproep te plaatsen in de vraagbaak van het blad *Misjpoje* van de Nederlandse Kring voor Joodse Genealogie. Ook kwam er een vraag op het forum van de website van deze kring, echter beide zonder resultaat.

Gaandeweg het onderzoek werd de gedachte dat Willem van Zalm een Jood zou zijn steeds onwaarschijnlijker. In zijn familie komen geen Bijbelse voornamen voor. Zijn voorouders en ook Willem zelf werden in de hervormde kerk gedoopt. Ook de huwelijken in zijn familie werden in de hervormde kerk voltrokken. Een ander aspect is dat het nogal onwaarschijnlijk is dat een Jood wil gaan evangeliseren onder de Joden, tenzij hij een Messiasbelijdende Jood zou zijn. In de literatuur over de Messiasbelijdende Joden komen we zijn naam echter niet tegen.

Door welke commissie werd hij opgeleid?

Willem van Zalm werd opgeleid onder verantwoordelijkheid en op kosten van de Commissie tot de Joden van het Nederlandsche Zendinggenootschap (NZG). Dit genootschap werd in 1797 in Rotterdam opgericht en was het eerste niet-kerkelijk gebonden zendingsgenootschap in ons land. Het initiatief tot de oprichting werd genomen door Johannes Theodorus van der Kemp. Het NZG werd opgericht naar voorbeeld van de London Missionary Society (LMS) in Engeland. Van der Kemp stond in nauw contact met de LMS. Het NZG werd in de eerste jaren van zijn bestaan, voor wat de buitenlandse activiteiten betreft, ernstig beknot in zijn mogelijkheden. Dit kwam door de politieke situatie, zoals de Franse overheersing en het (tijdelijke) verlies van de koloniën. Door Napoleon was ons land ook betrokken geraakt in de oorlog met Engeland en daardoor geïsoleerd geraakt. Door deze beperkingen was het NZG aanvankelijk genoodzaakt zich vooral te richten op zijn taak in Nederland. Eén aspect daarvan was de zending onder de Joden. Aanvankelijk stond het NZG hier afwijzend tegenover. Na een herhaald verzoek van een bestuurslid en onder druk van de LMS werd in 1807 een permanente

De Grote Kerk in Wageningen, waar de grootouders van Willem van Zalm in 1757 trouwden en zijn moeder in 1758 werd gedoopt (*collectie familie E.J. van Beek*)

Commissie tot de Joden ingesteld. Opmerkelijk is dat spoedig daarna gestart werd met de opleiding van een zending in de persoon van Willem van Zalm. De commissie stond onder leiding van de Leidse predikant Lucas Egeling. Dominee Th. Hoog was bestuurslid van het NZG en ook van deze commissie.

Johannes Theodorus van der Kemp (*I.H. Enklaar, De levensgeschiedenis van Johannes Theodorus van der Kemp...*)

Opleiding

Voordat Willem van Zalm aan zijn opleiding bij het NZG begon, had hij zich door zelfstudie in Veenendaal al bekwaamd in het Latijn en Hebreeuws. Ook had hij kennis vergaard over het Jodendom in het algemeen. Hij was lid van het Veenendaalse gezelschap 'Vrienden van Christus' Koninkrijk' en bezocht de maandelijkse bidstond. Dit duidt erop dat er in Veenendaal een plaatselijke afdeling van het NZG bestond. We mogen aannemen dat dominee Nicolaas de Gaay Fortman, sinds 1807 predikant in Veenendaal, deze bidstonden leidde. Ze werden, naar Engels voorbeeld, op iedere eerste maandagavond van de maand gehouden. Naast gebed en gezang werden op die avonden berichten over het zendingswerk en ook brieven van zendingen voorgelezen. Vooral de brieven

over het werk van een Duitse zending onder de Joden in Londen zullen bij Van Zalm een gretig gehoor hebben gevonden.

In de diaconierekeningen van de Hervormde Gemeente in Veenendaal over de tweede helft van 1808 wordt vermeld dat er vier stuivers betaald zijn voor een reis gemaakt door Willem van Zalm. Dit zou heel goed een bezoek aan het NZG geweest kunnen zijn ter voorbereiding van zijn studie.

Begin 1810 begon Van Zalm zijn opleiding als zending op kosten van het NZG in de pastorie van de jonge, ongehuwde predikant Willem van Vloten, deskundige op het gebied van de Oosterse talen.

Over deze opleiding worden we in de brieven ingelicht. De eerste brief is gedateerd op 20 februari 1810. Van Zalm was op dat moment ruim zes weken bij Van Vloten in de leer en de predikant bracht verslag uit aan de commissie. Hij wilde een eerlijk oordeel geven over zijn leerling en huisgenoot omdat zijn verslag in handen zou komen van mannen die de toekomst van Van Zalm konden bepalen.

Dominee Willem van Vloten (*M. Mees-Verwey, De betekenis van Johannes van Vloten, <http://www.geheugenvannederland.nl/?nl/items/SAB03:A-VLO-H-46-KL>*)

Van Vloten begon met op te merken dat zijn indruk van Van Zalm 'bijna in alles geheel in tegendeel was' van hetgeen hij verwacht had. Uit de van tevoren verkregen informatie had hij

opgemaakt dat hij te maken zou krijgen met een doortastende tuindersknecht die zeer gemotiveerd zou zijn om binnen korte tijd onder 'de blinde joden werkzaam te wesen'. Hij had iemand verwacht met een grote leergierigheid en een groot doorzettingsvermogen die misschien wat afgeremd zou moeten worden. De jongeman die gekomen was, had wel altijd een goed humeur, maar de goede eigenschappen waarop Van Vloten gehoopt had ontbraken in vele opzichten. Van Zalm deed nergens moeilijk over, was hulpvaardig en wilde soms meer dan hij kon. Van Vloten voegde daaraan toe: en 'dat is niet veel'. Het zal maar over je gezegd worden. Hij was zo traag en onhandig dat, als hij als knecht bij de dominee gesolliciteerd zou hebben, hij snel zijn congé gekregen zou hebben. Over zijn verstandelijke vermogens merkte Van Vloten op dat Van Zalm bij hem soms geheel tegenstrijdige gedachten ocriep. Enerzijds klaagde Van Zalm dat het hem grote moeite kostte om iets uit zijn hoofd te leren, maar hij kon wel hele gedeelten van preken navertellen die hij ooit gehoord had en hij had een goede en uitgebreide godsdienstige kennis die hij 'in den duisternis van Stichts Veenendaal niet zal verkregen hebben zonder oordeelkundig zelfonderzoek'.

Van Zalm had grote moeite met leren, vooral met de Hebreeuwse taal. Wel bezat hij 'meesterlijke kundigheden' van 'der joden taal en gevoelens'. Ook had hij in Veenendaal vrijwillig wat Latijn geleerd, maar was dat nu weer volledig kwijt. Bij zijn studie ontbrak een gezond oordeel, hij was traag van begrip en zijn leermeester moest veel geduld met hem hebben.

Dominee Van Vloten was eerst bang geweest dat Van Zalm last van hoogmoed zou hebben, omdat hij er bijzonder op gespist was om predikant te worden, en ook uit zijn manier van spreken had hij dit opgemaakt. Maar later merkte hij dat het een gevolg was van de 'overgang uit onbeschaamdheid tot bescheidenheid'. Hij had Van Zalm ervan kunnen overtuigen dat hij niet de capaciteiten had voor het predikantschap en dat deze opleiding ook niet de bedoeling was van de commissie. Door een vervolgoopleiding zou hij zich wel kunnen bekwamen tot catechiseermeester.

De tweede brief die Van Vloten aan Hoog stuurde

is van medio 1810. Toen was de periode van een half jaar verstreken waarin Van Zalm door hem onderwezen zou worden. In deze brief wordt uitgebreid ingegaan op wat behandeld was, welke boeken gebruikt waren enzovoort. Ook wordt nog een bijzonderheid vermeld betreffende de gezondheid van Van Zalm. Hij was de hele winter ontzettend slaperig geweest en wilde zich laten aderlaten en ook ontdekte hij 'wurmen' bij zichzelf. Van Vloten overlegde hierover met dominee Egeling², de voorzitter van de commissie, en verkreeg van hem toestemming om voor rekening van het genootschap een professor te raadplegen. Deze hielp hem van de wormen af en ook zijn slaperigheid werd minder, maar Van Vloten merkte op: 'Zijn gansche gestel heeft iets logs, iets traags'. Nu de afgesproken termijn van een half jaar verlopen was, wilde de dominee graag weten wat er met zijn leerling moest gebeuren. Moest hij naar Rotterdam gaan of weer naar Veenendaal worden gestuurd?

Het derde en laatste briefje is maar kort en werd door Van Zalm meegenomen naar Rotterdam, waar het dagelijks bestuur van het NZG zetelde.

Dominee Lucas Egeling (*H. Algra, Het wonder van de 19^e eeuw*)

Na de opleiding in Katwijk aan Zee bij dominee Van Vloten volgde Van Zalm in Amsterdam een opleiding tot catechiseermeester. Hoe lang de totale opleiding heeft geduurd, is niet bekend.

Dominee Thomas Hoog (1797 – 19 December – 1897, *Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het Honderdjarig bestaan van het Nederlandsche Zendelinggenootschap*)

Werkzaamheden

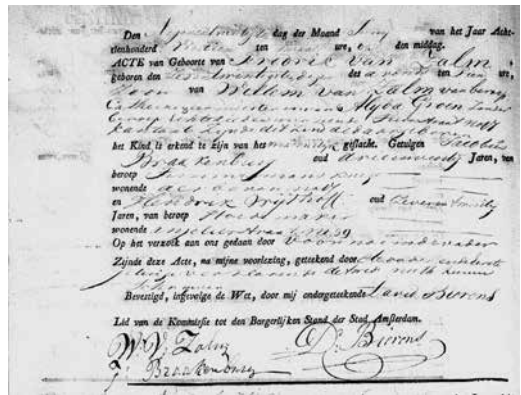
Van Zalm is gedurende zijn gehele loopbaan in Amsterdam werkzaam geweest. In 1812 gaf hij godsdienstonderwijs aan de armen. De commissie van het NZG was zeer tevreden over dit werk, maar zowel Van Zalm als de commissieleden zouden graag zien dat hij 'meer nuttig' zou kunnen zijn met het oog op zijn eigenlijke opdracht. Pas in 1816 kon hij eindelijk beginnen met het onderwijzen van een aantal Joden in Amsterdam, echter zonder positieve resultaten. In 1817 verrichtte Van Zalm zendingswerk onder een zesttal vrijgekochte negerslaven afkomstig van de kust van Guinee. Verder is hij jarenlang catechiseermeester in dienst van het NZG geweest om armen voor te bereiden op het doen van belijdenis. In 1836 had hij het grote aantal van circa 140 catechisanten, wat tot ordeproblemen leidde. Het bestuur van het NZG (afdeling Amsterdam) kwam toen met het *Reglement op de Catechisatiën Voor Rekening*

van het Nederlandsche Zendeling Genootschap bij den Onderwijzer W. van Zalm.

In 1810 verscheen een dun boekje van 32 pagina's met de titel *Kort begrip der christelijke religie, met de voornaamste bewijzen uit de heilige schriften* geschreven door een Willem van Zalm. Van dit werkje kwam in 1833 een vermeerderde druk op de markt. Het is, gezien het feit dat hij toen juist aan zijn opleiding was begonnen, niet echt aannemelijk dat het geschreven is door 'onze' Van Zalm, maar helemaal uit te sluiten is het ook niet.

Resultaat

In zijn proefschrift over de eerste periode van het NZG komt Boneschansker tot de conclusie dat het werk van Willem van Zalm onder de Amsterdamse Joden tot geen enkel zichtbaar resultaat heeft geleid. Hij wijst dat onder andere aan de gebrekkige opleiding van Van Zalm waardoor hij niet in staat was een veelomvattende dialoog te beginnen met zijn Joodse stadsgenoten. Ook was de Joodse gemeenschap in die tijd zeer gesloten. Was al het werk dan voor niets geweest? Volgens

Handtekening van Willem van Zalm onder de geboortekte van zijn oudste zoon, geboren 26 juni 1814 (*Stadsarchief Amsterdam*)

Boneschansker is dit niet het geval en hij wijst dan op de jarenlang doorgaande activiteiten van de 'Commissie tot de Joden' en met name van haar voorzitter dominee Lucas Egeling. Als bekroning op dat werk mag Egeling op 20 oktober 1822 in de Pieterskerk te Leiden na een periode van catechese de doop bedienen aan de bekende Portugese Joden Abraham Capadose, Isaïc da

Costa en zijn vrouw Hanna Belmonte.

Ten slotte

De negentiende eeuw wordt wel de zendingseeuw genoemd, dit vanwege de vele zendingsactiviteiten die in die periode werden ontplooid. Willem van Zalm is de eerste Nederlandse Jodenzending in de negentiende eeuw geweest. Na Van Zalm zijn er nog velen uit Veenendaal op de een of andere wijze betrokken geweest bij het zendingswerk. Een aantal van hen is genoemd in venster 47 van de *Canon van Veenendaal*.

We bedanken Paul Hageman voor het voor onderzoek beschikbaar stellen van de brieven, Corrie van Silfhout voor het transcriberen van de teksten en Gert Groenleer voor het verlenen van de 'studieopdracht'. Ton Steenberghe bedanken we voor het raadplegen van zijn gegevens en voor de contacten met de Nederlandse Kring voor Joodse Genealogie.

BRONNEN

Archieven

Gelders Archief

Doop-, trouw- en begraafboeken tot 1811

Hervormde Gemeente Wageningen – Doop- en trouwboek

Hervormde Gemeente Renkum en Heelsum – Trouwen en begraafboeken

Gemeentearchief Veenendaal

Archieven Hervormde Gemeente van Veenendaal

Inv.nr. 146 en 147 – Diaconierekeningen

Hervormde Gemeente Veenendaal – Dopen 1674-1810

Hervormde Gemeente Veenendaal – Trouwen 1672-1689, 1701-1810

Stadsarchief Amsterdam

Burgerlijke Stand – Geboorteakten, 1814, 1818 en 1823

Burgerlijke Stand – Overlijdensakten, 1838

Boeken

1797 – 19 December – 1897. *Gedenboek uitgegeven ter gelegenheid van het Honderdjarig bestaan van het Nederlandsche Zendelinggenootschap*. Rotterdam 1897

Algra, H., *Het wonder van de 19^e eeuw. Van vrije kerken en kleine luyden*. Franeker 1970

Berg, A.J. van den, *Kerkelijke strijd en zendingsorganisatie. De scheuring in het Nederlands Zendelinggenootschap rond het midden van de negentiende eeuw*. Zoetermeer 1997

Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme. Deel 1

Brink, M. & A. van Dijk & D. van Kreveld, *Geschiedenis van de Joodse Gemeenschap in Stichts en Gelders Veenendaal*. Veenendaal 2001

Boneschansker, J., *Het Nederlandsch Zendeling Genootschap in zijn eerste periode. Een studie over opwekking in de Bataafse en Franse tijd*. Leeuwarden 1987

Enklaar, I.H., *Kom over en help ons! Twaalf opstellen over de Nederlandse zending in de negentiende eeuw*. 's-Gravenhage 1981

Enklaar, I.H., *De levensgeschiedenis van Johannes Theodorus van der Kemp, stichter van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap, pionier van de London Missionary Society onder Kaffers en Hottentotten in Zuid-Afrika, 1747-1811, tot zijn aankomst aan de Kaap in 1799*. Wageningen 1972

Kuiper, A. de, *Israël tussen zending en oecumene*. Wageningen 1964

Luid- en begraafgeldten te Veenendaal 1574-1812

Mees-Verwey, M., *De betekenis van Johannes van Vloten*. Santpoort 1928

't Veld, H. van, *Canon van Veenendaal*. Veenendaal 2009

Westerbeeke, W., *Messiasbelijdende Joden in Nederland, Europa en Israël*. Middelburg 2009

Kranten en tijdschriften

Oprechte Haarlemsche Courant, 10 november 1829 en 1 december 1829

Nieuwe Leidsche Courant, 30 september 1955

Reformatorisch Dagblad, 13 december 2011

Veluwe Geslachten, jaargang 27, nr. 1 – 2002

Websites

<http://www.geheugenvannederland.nl>

www.dbnl.org

www.wiewaswie.nl

www.worldcat.org

NOTEN

1. Dominee Willem van Vloten werd op 8 augustus 1780 in Utrecht geboren. Hij studeerde theologie in Leiden en promoveerde aldaar in 1803 tot doctor in de theologie. Vervolgens was hij hervormd predikant in Schermerhorn, Katwijk aan Zee en Kampen. Hij overleed op 4 november 1829 te Kampen.

Dominee Thomas Hoog werd op 23 mei 1763 in Rotterdam geboren en was hervormd predikant in Katwijk aan den Rijn, Amersfoort, Leeuwarden en Rotterdam. Hij overleed op 28 november 1829 te Rotterdam.

2. Dominee Lucas Egeling werd op 22 augustus 1764 te Utrecht geboren. Hij was hervormd predikant in Hemmen, Vollenhove, Hoorn en Leiden, waar hij in 1834 met emeritaat ging. Hij overleed op 21 december 1835 te Leiden.

Kroniek van de raadsvergaderingen 1916 (2)

We gaan weer grasduinen in de deliberaties en besluiten van de gemeenteraad van een eeuw geleden. Ditmaal putten we uit de notulen van een drietal vergaderingen.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

19 april 1916

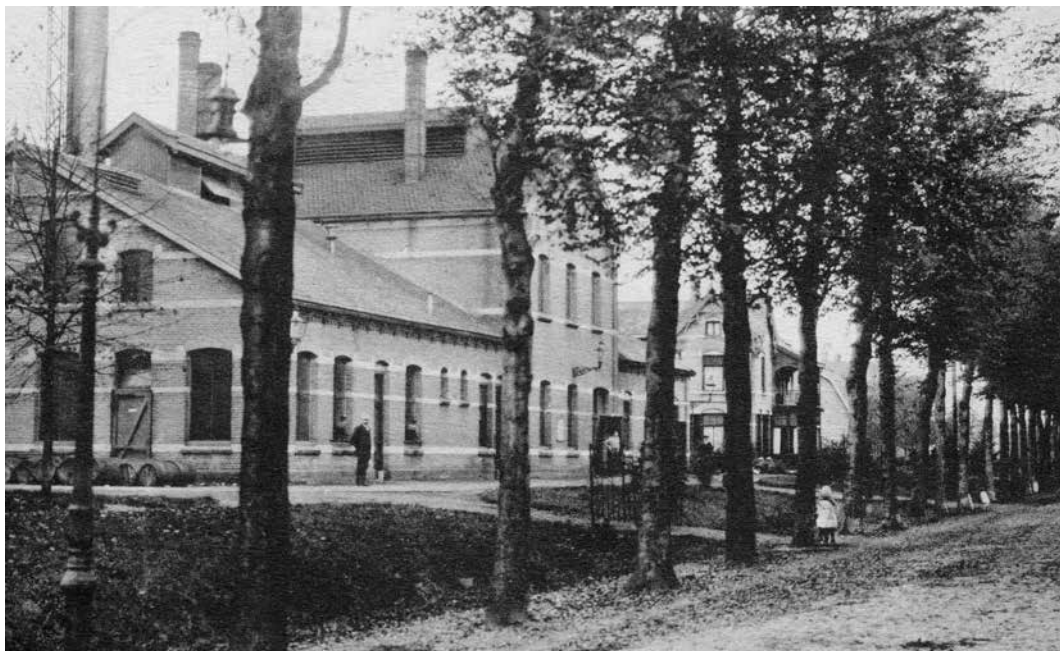
Dat het autoverkeer een grotere plaats ging innemen, bleek uit een ingekomen stuk van de Koninklijke Nederlandsche Automobiel Club. Zij had, bij de toename van het snelverkeer, behoefte aan zoveel mogelijk vrij uitzicht over de weg en verzocht daaraan tegemoet te komen door bij het vernieuwen of bouwen van een hoekpand voor te schrijven dat de straatgevels zodanig hersteld of gebouwd moesten worden dat ze 'door een schuine of gebogen lijn onder zooveel mogelijk gelijke hoeken de rooilijnen van de beide openbare wegen waaraan gebouwd wordt' zouden verbinden.

De openstelling van de winkels op zondag is anno 2016 een heikel punt. Lang zijn ook de cafés op zondag dicht gebleven. De afdeling

Veenendaal van de Nationale Christen Geheel Onthouders Vereeniging verzocht de raad gebruik te maken van zijn bevoegdheid de herbergen op zondag gesloten te houden. Het verzoek werd ondersteund door de Nederlandsche Hervormde Gemeente. Daarentegen verzocht het bestuur van de Afdeling der Vereeniging van Koffiehuis-, Restauranthouders en Slijters niet te voldoen aan deze verzoeken.

De politieagenten G. Janssen, H.B. van Rijswijk, W. Bouwman en C. Diepeveen wilden eindelijk weleens, net als de andere ambtenaren, in aanmerking komen voor een buitengewone duurteoeslag.

Een verzoek van J. de Geit tot koop aan de Kerkewijk van een strook bouwland met een diepte van 3 meter over de hele lengte van het terrein

De gasfabriek aan de Kerkewijk met ernaast de directeurswoning, circa 1915 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

voor f 1,50 per m² werd mee teruggenomen naar het college en in een latere vergadering opnieuw behandeld. Burgemeester en wethouders stelden een prijs van f 2,50 per m² voor met de bedingung dat de koper voor de kosten van een afscheiding tussen deze grond en de gemeentegrond zou opdraaien. Er werd veel tijd besteed aan het bepalen van het recht van overpad naar het achtergelegen terrein. Kennelijk was de raad bang dat eigenaar Bottenheim¹ plannen wilde ontwikkelen om daar goedkope woningen te bouwen, waardoor de grond in waarde zou dalen. De raad wilde wel verkopen, maar alleen met de bedingung dat er nooit recht van overpad naar het achterlig-

geschikte sollicitanten zouden zijn. Het salaris was in eerste instantie vastgesteld op f 1200,-, maar bij voldoende kennis van elektrisch, administratie en boekhouden kon het tot f 1500,- worden verhoogd. De heer Van de Bovenkamp toonde realiteitszin door te stellen dat aan iemand aan wie zo veel eisen werden gesteld wel het dubbele geboden zou moeten worden. Van het genoemde salaris had hij geen hoge pet op. De voorzitter stipte aan dat de nieuwe directeur ook een vrije woning, vrij cokes en vrij gas kreeg. Alles meegemeld kwam het salaris toch wel op f 2000,- en voor dat geld moesten er goede kandidaten te vinden zijn. De heer Kets wilde nog verder gaan:

De Julianastraat, met flink wat bebouwing, gezien vanuit de Zandstraat, circa 1930 (collectie Ineke van Schuppen)

gende terrein mocht worden gegeven. Dat voorstel werd aangenomen met acht stemmen voor en vier tegen.

De gasfabriek was vanaf het begin een luis in de pels van het college en de gemeenteraad. De heer Prakke, directeur vanaf de oprichting, had er een rommeltje van gemaakt en er was nog nooit winst geboekt. Nu Prakke was benoemd tot directeur van de gasfabriek in Zierikzee, moest er een nieuwe directeur komen. Kennis van elektriciteit strekte tot aanbeveling, maar de voorzitter, burgemeester Van de Westeringh, was erop tegen om dat als eis te stellen, omdat dan de mogelijkheid zou bestaan dat er niet genoeg

hij stelde een salaris voor van f 1500,- en als de kandidaat kennis van elektrisch had kon daar nog f 300,- bijkomen. Na ampele discussie werd het voorstel van de heer Kets aangenomen. In een volgende vergadering werd de heer Doorn tot nieuwe directeur benoemd.

De heer Van Kreel bracht nog in het midden dat het met het materieel van de brandweer slecht gesteld was. Ooit was afgesproken dat Veenendaal samen met Ede een motor- of brandspuit zou aanschaffen, maar omdat de bijeenkomst met Ede nog steeds niet had plaatsgevonden, had Ede zelf een nieuwe spuit gekocht en was men van mening dat van een samenwerkingsverband

niets meer komen zou. Maar weer werd er geen besluit genomen.

29 mei 1916

Er was een verzoek van een aantal bewoners van de Julianastraat om de straat van openbare verlichting te voorzien. Omdat het stuk ongezegeld was, stelde het college voor het niet te behandelen. Daar gingen de raadsleden mee akkoord, maar de heer Van Essen vroeg waar de Julianastraat gelegen was. De voorzitter antwoordde dat de straat bij de Zandstraat lag op het stuk land waar door Anthonie de Gooijer al een paar huizen werden gebouwd. Naar aanleiding van de vraag van de heer Van Essen stelde Jacob van Leeuwen voor straatnaambordjes aan te laten

heer Van de Bovenkamp was het met de heer Heij eens. De wethouders Bos en Jacob van Leeuwen hielden zich begrijpelijkerwijs in stilzwijgen. Vooral de heer Heij drong erop aan dat de wethouders niet met de verhoging akkoord zouden gaan. Maar dat mocht niet baten: het voorstel tot verhoging werd aangenomen.

De heer Heij stelde voorts de verkrijgbaarheid van wittebrood aan de orde. In Wageningen was het brood twee maal per week te koop. Hij wilde dat ook in Veenendaal, maar volgens de voorzitter gaf de minister geen toestemming. De heer Kets, arts in het dagelijks leven, wees erop dat ouden van dagen, maaglijders en teringlijders het regeringstarwebrood slecht konden verdragen. De voorzitter vond dat er opeens veel maaglijders in

De Gortstraat, met sloot, gezien vanuit de Zandstraat, circa 1900 (collectie Ineke van Schuppen)

brengen. De voorzitter vond dat een aardig idee, maar wel een beetje grootsteeds. Hij zegde toe het voorstel in overweging te nemen. Datzelfde gold voor een later verzoek de Julianastraat op de gasleiding aan te sluiten.

De vergoeding van de wethouders kwam ook aan de orde. Gedeputeerde Staten adviseerden de hoogte van die vergoeding te bepalen op f 210,- per jaar. De heer Heij vond het wethouderschap een betrekking van vertrouwen en de bestaande vergoeding van f 100,- vond hij genoeg. Alleen de

de gemeente waren en adviseerde Kets een maatregel toe te passen die eerder door een van zijn collega's was gehanteerd. De patiënten werden bij klachten uitgenodigd terug te komen en hun maag te laten uitpompen. Het bleek dat daarvoor geen enkele patiënt te vinden was.

28 juni 1916

Het Plaatselijk Steuncomité had klaarblijkelijk veel geld nodig, want in deze vergadering werd alweer een verzoek voor f 2000,- behandeld. Dit

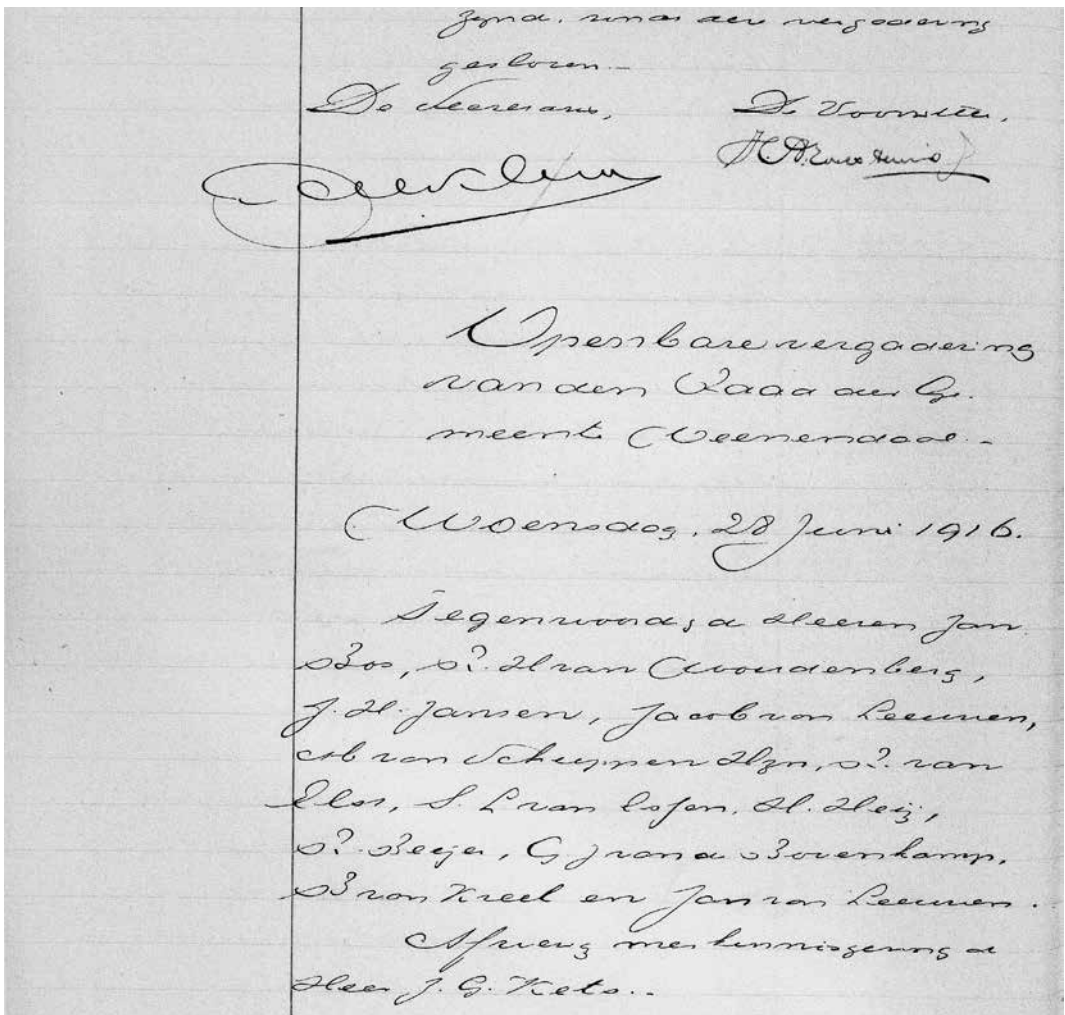
keer wilden ze de sloot in de Gortstraat ermee dempen. Het verhaal had twee kanten. Als de eigenaren van de sloot geen toestemming gaven om te dempen, werden ze aangeslagen voor rioolbelasting als de gemeente die kosten zou moeten maken. Anderzijds, als de eigenaren het riool zouden aanleggen, was het van hen en kon er geen rioolbelasting geheven worden. Kortom, er was weer aanleiding genoeg voor discussie, maar de uitkomst was dat het comité de gevraagde f 2000,- kreeg.

De heer Van de Bovenkamp had vernomen dat men verschillende mensen de broodkaarten had ontnomen. Hij vond dat ook de middenstand van

de broodkaarten gebruik moest kunnen maken. Omdat het Rijk ook middenstanders belasting liet betalen, was dat volgens Van de Bovenkamp niet meer dan billijk. Op zijn vraag of er ook andere levensmiddelen verstrekt konden worden, antwoordde de voorzitter dat de met Pasen beschikbaar gestelde eieren een fiasco waren geweest en dat er daarom geen animo voor iets anders was. Voor broodkaarten was een inkomensgrens van f 1500,- gesteld, maar in bepaalde gevallen kon ervan afgeweken worden.

Noten

¹ De familie Bottenheim woonde in Huize De Tol.

De notulen van de flamboyante en frauduleuze gemeentesecretaris Abraham de Klerck zijn soms moeilijk leesbaar (Gemeentearchief Veenendaal, Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 17)

Kasteel en landgoed Prattenburg

Tijdens de ledenvergadering van 24 maart was het met zo'n honderd bezoekers gezellig druk. In het bijzonder heette voorzitter Bert van den Bos jonkheer en mevrouw Van Asch van Wijck welkom. Het onderwerp deze avond was Prattenburg.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Zowel het financieel jaarverslag als de begroting kregen de goedkeuring van de vergadering. Kascommissieleden Gert Verhoef en Zwier Slik konden de leden voorstellen de penningmeester te dechargeren. In de plaats van de aftredende Zwier Slik werd Gert Grandia benoemd.

1430 stond op het grondgebied al een boerderij.

Bezit

In 1694 kwam Prattenburg in het bezit van Jacob van Asch van Wijck, die kinderloos stierf en het huis naliet aan zijn neef Anthonie van Asch van

Links de Ursulahoeve en rechts de woning van de bosbaas op het landgoed Prattenburg aan de Cuneraweg, circa 1975 (foto W. Bolderman, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Na deze huishoudelijke taken kreeg Henk Hoogeveen het woord. Als student historische architectuur kreeg hij toegang tot de archieven van kasteel Prattenburg en hij wist er veel over te vertellen. Het landgoed valt onder de gemeente Rhenen en strekt zich uit van Elst tot Veenendaal. Rond

Wijck. Oorspronkelijk was het landgoed een heerlijkheid waar ook recht gesproken werd, maar omdat de papieren die daarvoor het bewijs leverden bij een brand werden vernietigd, wordt deze benaming niet meer gebruikt. In 1887 werd de oude toren vervangen door een nieuwe, die

dezelfde oppervlakte had. Op 1 november 1888 werd jhr L.H.J.M. van Asch van Wijck benoemd tot burgemeester van Veenendaal. Hij kreeg speciale toestemming om op Prattenburg, dat uiteraard in de gemeente Rhenen lag, te wonen. In 1907 werd een nieuwe vleugel aangebouwd, want het gezin

één kogel getroffen. Hij kwam terecht in een boek dat nog steeds in de boekenkast staat. Gelukkig was het kasteel na de oorlog nog in goede staat en in 1956 werd het opnieuw verbouwd. Het werd voorzien van stromend water, gas en elektriciteit en de Sisters-area werd weer afgebroken. Nu zijn

Prattenburg, circa 1935, toen de Cuneraweg nog op korte afstand van het kasteel liep (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

van de jonkheer bestond uit zeven dochters en een zoon. Naar het voorbeeld van de bestaande vleugel kwam er een tweede vleugel, die de Sisters-area werd genoemd. Helaas overleden drie meisjes al op jonge leeftijd.

Tweede Wereldoorlog

In de meidagen van 1940, toen grote delen van Veenendaal en Rhenen werden verwoest, werd het kasteel wonder boven wonder slechts door

zowel huis als park als bijgebouwen aangewezen als rijksmonument en de familie Van Asch van Wijck doet er alles aan om huis en park voor de gemeenschap en het nageslacht veilig te stellen en te bewaren.

Voorzitter Bert dankte Henk Hoogeveen hartelijk voor zijn lezing en maakte van de gelegenheid gebruik om aan te kondigen dat het landgoed Prattenburg tijdens Open Monumentendag in het programma zal zijn opgenomen.

Honderdjarigen in Veenendaal (28)

Wouter van de Hoef werd geboren te Veenendaal. Hij woonde aan de Zandheuvelweg nummer 1 en bereikte de gezegende leeftijd van honderd jaar en vier maanden. Aan de hand van gegevens uit de burgerlijke stand, het bevolkingsregister, de site WieWasWie.nl en de informatie die ik kreeg van zijn zoon Henk, wil ik in hier graag iets over hem vertellen.

DOOR WIM VAN ELST

De Zandheuvelweg en zijn bewoners

Wouter van de Hoef kwam op 4 januari 1906 's morgens om zeven uur ter wereld in het huis wijk C, nummer 23. Aangifte van de geboorte werd diezelfde dag nog gedaan door Hendrik van de Hoef (vader, veertig jaar) ten overstaan van burgemeester H.A. van de Westeringh in zijn hoedanigheid als ambtenaar van de burgerlijke stand. Getuigen waren: Johannes Hendrikus Weijers, oud vijfenzeventig jaar, van beroep kleermaker, wonende te Veenendaal en Wouter Jacobus Hardeman, oud achtendertig jaar, van beroep winkelier, eveneens wonende te Veenendaal.

Het geboorteadres wijk C, nummer 23 werd in de loop der jaren gewijzigd in Hondschenelleboog 11, Prattenburgscheweg 1 (raadsbesluit 23 mei 1933) en Zandheuvelweg 1 (raadsbesluit 11 januari 1951).

De bouw van de boerderij vond plaats in het jaar 1904. Henk van de Hoef, de huidige bewoner, wees mij erop dat daarbij ook oude bouwmaterialen van een eerdere boerderij achter kasteel Prattenburg zijn hergebruikt en deze onder andere in het woongedeelte nog duidelijk zichtbaar zijn. Terugdenkend aan het verleden, kan ik me de bosrijke omgeving hier nog goed herinneren. Vaak wandelden wij 's zondags vanaf de Zandstraat, via het Panhuis, het Armenblok en de Hondschenelleboog naar de Dijkstraat, waar we de middagdienst in het kerkje bezochten. Vervolgens liepen we over de Zandheuvelweg richting Bergweg. De Zandheuvelweg kende slechts zeven woningen (boerderijen) met elk een grote kavel landbouwgrond en gaf bij mij de indruk een eigen, besloten gemeenschap te zijn. Het adresboek van Veenendaal (1953) vermeldt

de volgende bewoners:

Huisnummer 3:

Familie S. van den Brink-Leewis*.
Na 1960 E.H. van Schuppen

Huisnummer 4:

W.A. Hasselaar, ambtenaar R.O.G.
(Rijks Opvoedings Gesticht)

Huisnummer 5:

G. Vlastuin, landbouwer (Juliahoeve)

Huisnummer 6:

H. van Wagensveld, grondwerker.
Later J.W. van Schaik*

Huisnummer 7:

Weduwe W. Chr. Zeestraten-Mom,
landbouwster (Nooitgedacht)

Huisnummer 2a:

Sinds 1994 staat hier 't Zwervershonk
van de Scoutinggroep
De Zwervers te Veenendaal

(*Gegevens H. van de Hoef)

P. Will schrijft in zijn boek *Veenendaal, straat in straat uit*: 'De Heuveltjes of Zandheuveltjes op het landgoed Prattenburg waren vooral bij jeugdige Veenendalers uit het eind van de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw geliefd als plek voor het minnekozen. De vrijwel in het verlengde van de Bergweg gelegen Zandheuvelweg leidde in de richting van die Heuveltjes.'

Van links naar rechts: Jan van de Hoef (zoon van Wouter), Wouter van de Hoef en de moeder van Wouter van de Hoef. Op de voorgrond: Henk van de Hoef (zoon van Wouter) (collectie H. van de Hoef)

Stamboomgegevens van Wouter van de Hoef JAN VAN DE HOEF

EVERT (JANSEN) VAN DE HOEF

Huwelijk met Geertje Gerritsen van Langelaar, geboren 1770, overleden 14 januari 1840 (ondertrouw 25 oktober 1793 te Renswoude)
Kinderen: **Jan (1794-1879)**, Frans (1801-1873), Fijtje (1808-1870)

JAN (EVERTSEN) VAN DE HOEF, gedoopt 26 oktober 1794, van beroep landbouwer
Huwelijk met Jannetje (Jannigje) Verweij (van Weij), geboren 1792, overleden 22-11-1851
Kinderen: Jan (1813-1829), Geertje (1819-1903), Evertje (1820-) **Teunis (1822-1908)**, Gerritje (1825-), Jannetje (1827-1908), Gerritje (1827-1868), Jan (1829-1913), Jacoba (1832-1916)

TEUNIS VAN DE HOEF, geboren 08-12-1822, overleden 10-02-1908
Huwelijk met Evertje Beijer, geboren 11-06-1831, overleden 30-01-1917
Kinderen: Evert (1851-1856), Jan (1854-), Evert (1857-1940), Jannigje (1861-1863), **Hendrik (1865-1946)**, Adrianus (1868-), Jannetje (1872-1897)

HENDRIK VAN DE HOEF, geboren 24-02-1865, overleden 19-10-1946
Huwelijk 1 met Jantje Spaan, geboren 1868, overleden 29-02-1896
Kinderen: Evertje (1893-), Hendrina Jacoba (1895-)
Huwelijk 2 met Hendrika van Esse, geboren 03-05-1882, overleden 10-02-1973
Kinderen: Teunis (1901-1972), **Wouter (1906-2006)**, Evert Jan (1911-1981), Janna Hendrika (1914-1980)

WOUTER VAN DE HOEF, geboren 04-01-1906, overleden 05-05-2006
Huwelijk met **Hendrika van Beusichem**, geboren 15-05-1913, overleden 22-08-2001
Kinderen: **Hendrik**, geboren 03-11-1940, overleden 06-06-1952, Jan, geboren 1946, Henk, geboren 1954

Voor de boerderij van links naar rechts: Wouter van de Hoef, Henk van de Hoef (architect, zoon van Evert Jan), Henk van de Hoef (geëmigreerd naar Australië, zoon van Teus), Henk van de Hoef (zoon van Wouter) en mevrouw H. van de Hoef-van Beusichem), 1980 (collectie H. van de Hoef)

Een greep uit het leven van Wouter van de Hoef
Als kind ging Wouter naar de Vrije Christelijke School aan de Nieuweweg. Onder de Veenen-

dalers ook bekend als de Nieuwewegse school, toentertijd de grootste christelijke school in Nederland. We realiseren ons dat het voor hem een hele opgave moet zijn geweest deze afstand iedere dag maar weer heen en terug te moeten lopen.

Van 1918 tot 1932 trok hij er met paard-en-wagen op uit om bij de steenfabrieken in Rhenen stenen op de wagen te laden en deze in Veenendaal op de bouwplaatsen te lossen. Vermeld mag worden dat Van de Hoef voor de bouw van alle huizen op de Boslaan dit materiaal heeft aangeleverd. In 1932 werd een vrachtauto van het merk Chevrolet gekocht bij garage Rijk van Elst aan het Verlaat. Een hele vooruitgang! Het transport van de stenen ging sneller en per duizend stuks werd f 3,- betaald. In 1938, gedurende de crisis, moest hetzelfde werk worden gedaan, maar beurde hij slechts f 1,20 voor het halen en brengen van duizend stenen. Datzelfde jaar verkocht Wouter van de Hoef zijn vrachtwagen aan Spies, de lompenhandel uit de Gortstraat en begon hij aan de Zandheuvelweg een vermeerderingsbedrijf, vooral gericht op kippen. Daarnaast verbouwde hij op het land een hectare aardappelen, bestemd als wintervoorraad voor particulieren in Veenendaal.

Toen vader Hendrik van de Hoef in oktober 1946 was overleden, werd de boerderij door Wouter overgenomen. Aan werk ontbrak het hem

niet. Er moest immers gezorgd worden voor acht à tien melkkoeien, ongeveer tachtig varkens en zo'n achthonderd kippen. De broedeieren werden schoongemaakt door mevrouw Van de Hoef en daarna afgeleverd bij broederij Lokhorst aan de Munnikenweg.

Met enige trots laat Wouter van de Hoef een vos zien die hij op het erf heeft gevangen (collectie H. van de Hoef)

Hobby's

Jagen was een van de grootste liefhebberijen van Wouter van de Hoef. Af en toe ging hij met zes à zeven personen, onder wie dokter Annot, op drijfjacht in de nabijgelegen bossen tussen Dijkstraat, A12, Rondweg-west en Slaperdijk. Er

werd geschoten op hazen en konijnen. Jagen op vossen deed hij op zijn eigen erf. In een omgeving met zo veel kippen lieten deze rovers zich regelmatig zien.

Iedere dinsdagmorgen was Van de Hoef present op de markt in Veenendaal. Zijn belangstelling ging natuurlijk uit naar de biggen die keuskoper Hen Bos daar aan de man trachtte te brengen. Voor de omstanders was het handjeklap leuk om te zien.

Wouter van de Hoef in de wei met zijn roodbonte lievelingskoe (collectie H. van de Hoef)

Wouter van de Hoef en zijn vrouw op de bank voor hun huis, circa 1975 (collectie H. van de Hoef)

Op de derde dinsdag in juli had de man van Zandheuvelweg nummer 1 altijd bijzondere interesse voor de bijenmarkt op de Nieuweweg. Nog steeds heeft deze markt internationale bekendheid. Zelf hield hij achter de boerderij natuurlijk ook een paar korven.

Zoon Henk vertelde mij dat zijn vader ieder jaar met twee of drie koeien naar de Paasveetoonstelling in Rhenen ging en op Koninginnedag of andere feestdagen graag deelnam aan het ringsteken in Veenendaal. Al met al was Wouter van de Hoef een man die bruiste van activiteit.

Ten slotte mag de roodbonte koe niet onvermeld blijven. Zij was het lievelingsdier van Wouter. De koe werd altijd door hemzelf gevoerd en mocht hij door bijzondere omstandigheden verhinderd

zijn om dat te doen, dan kreeg zijn vervang(st)er duidelijke instructies hoe te handelen. Een jong kalfje werd er nooit geboren: de roodbonte was er voor hem alleen! Het lievelingsdier heeft hem overleefd en was toen vijftien jaar oud.

Het gezin Van de Hoef

Wouter van de Hoef trouwde op 19 juni 1940 te Lienden met Hendrika van Beusichem. Zij trokken in bij de ouders van Wouter en zijn altijd op de Zandheuvelweg blijven wonen. Het woord vakantie kwam in hun woordenboek niet voor. Ja toch, één keer zijn ze naar het Drielandenpunt bij Vaals (Limburg) geweest. Samen mochten zij eenenzestig jaar getrouwd zijn. Veel zorgen waren er rond de ziekte van hun eerste kind Hendrik, dat aan vliegende reuma / leukemie leed en maar elf jaar oud werd. Hendrik werd bijgelegd in het graf van zijn grootouders (nummer E 57) op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg te Veenendaal. In 1946 werd hun tweede zoon geboren. Hij kreeg de naam Jan en ging later werken bij de politie. De derde

zoon, Henk (geboren 1954), trouwde met Riet Thomassen en bleef op de boerderij wonen.

Moeder Van de Hoef was altijd druk op en rond de boerderij. Zij hield zich bezig met het 'schrappen' van de eieren (bij het schoonmaken mocht geen water gebruikt worden), hielp bij het rooien van de

aardappelen, hield van tuinieren en was in haar vrije tijd vaak aan het breien. Enkele ingrijpende gebeurtenissen kenmerkten haar leven. Veel heeft ze getoed met de nog jonge Hendrik, die in 1952 stierf. Denk aan de grote boerderijbrand van 1953, maar ook aan de blijde geboorte van Henk in 1954. Daarbij kwam het feit dat men nergens voor was verzekerd en alle kosten dus voor eigen rekening kwamen. 'Kom tur mar us effe anstoan', zouden vroegere dorpsgenoten zeggen.

Wouter van de Hoef had een prima gezondheid. Nooit heeft hij in een ziekenhuis gelegen. Tot op hoge leeftijd was hij op de boerderij te vinden en heeft hij er met veel plezier zijn werk mogen doen. Die ene keer dat hij probeerde een varken

zijn vrouw Riet dag en nacht voor vader hebben klaargestaan. Dankzij deze mensen kon hij tot aan het einde van zijn leven thuis zijn.

Wouter van de Hoef overleed op 5 mei 2006 op de gezegende leeftijd van honderd jaar en vier maanden. Twee zoons, twee schoondochters, acht kleinkinderen en acht achterkleinkinderen moest hij achterlaten. De teraardebestelling vond plaats op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg (graf nummer E 58).

Om nooit te vergeten

Op de voorpagina van *De Vallei* van 24 juli 1953 stond met grote letters:

De grote boerderijbrand aan de Bergweg

Brand op de boerderij, 1953. Links op het dak buurman Piet Zeestraten, rechts op het dak Wouter van de Hoef met de brandweer en rechtsonder wethouder Anton de Ruiter (collectie H. van de Hoef)

overeind te zetten om het te kunnen voeren, ging het mis: hij bezeerde zich aan z'n been en had grote moeite om te lopen. Medewerkers van de thuiszorg kwamen lange tijd bij hem over de vloer. Mij werd verteld dat met name zoon Henk en

Drie kalveren en een waakhond in de vlammen omgekomen

Drie dagen eerder werd Veenendaal 's avonds even na zes uur opgeschrikt door het loeien van de brandsirene. Er was brand uitgebroken in de

De boerderijbrand van 1953 trok veel bekijks (*collectie H. van de Hoef*)

Het huis brandde wel, maar bleef uiteindelijk gespaard (*collectie H. van de Hoef*)

hooiberg en ook de schuur daaronder stond even later in lichterlaaie. 'Een varken met een toom nog zeer jonge biggen kon, na toch al brandwonden te hebben opgelopen, op het allerlaatste moment uit de schuur worden gered', zo lasen we in de krant. Een tegenvaller voor de brandweer was het gebrek aan bluswater. Men was genoodzaakt om allereerst gebruik te maken van de nevelspuit en met het echte bluswerk kon pas worden begonnen nadat honderden meters slang waren uitgerold naar de dichtstbijzijnde waterput. Later begonnen ook het woonhuis en een daarnaast opgeslagen hoeveelheid cokes te branden. Ook een tweede hooiberg vatte vlam. Met behulp van de burens kon de inboedel worden geborgen en het huis door de brandweer worden gespaard.

Buurvrouw Zeestraten kwam op weg naar huis een man tegen die zich met kwade bedoelingen had ontfermd over de grote klok uit de huiskamer. Toen hij hierop werd aangesproken, zei de man: 'Je kunt hem beter meenemen dan hem laten verbranden.' Gelukkig werd de klok door de buurvrouw afgenomen en weer teruggebracht.

Bij het uitbreken van de brand waren alleen de bejaarde moeder van Wouter van de Hoef en een kind van hem thuis. Omtrent de oorzaak van de brand heeft men jarenlang in het duister getast. Van hooibroei kon geen sprake zijn. Veertig jaar na dato vertelde de broer van mijn zegsman echter dat hij destijds met lucifers heeft zitten spelen.

Tot slot

Met plezier en dankbaarheid denk ik terug aan het bezoek dat ik op 6 januari 2016 bracht aan Henk en Riet van de Hoef. Veel konden zij mij over hun honderdjarige vader en schoonvader en over de boerderij aan de Zandheuvelweg vertellen. Dank ook voor de foto's die jullie voor deze bijdrage in *Oud Veenendaal* ter beschikking stelden. Niet alleen ik maar ook Hennie Henzen had er meer dan gewone belangstelling voor. Misschien worden ons te zijner tijd nog eens enkele fraaie exemplaren getoond.

Van links naar rechts: Evert Jan van de Hoef (architect), Teunis van de Hoef (geëmigreerd naar Australië) en Wouter van de Hoef (*collectie H. van de Hoef*)

Het laatste woord

Op 13 april organiseerde het Architectuurcentrum in samenwerking met het Cultureel Café en het Stadslab een debatavond met als thema 'Architectuur & Politiek'. Op deze avond ging het over de stedelijke en ruimtelijke ontwikkeling van het centrum van Veenendaal.

DOOR HET BESTUUR

Het Stadslab presenteerde zijn ideeën over het centrumgebied, waarbij het accent lag op een creatieve functie voor de voormalige Pniëlkerk. Thema: 'Stadswaag: Hart van de Nieuwe Stad'. Ook werd belicht hoe het met het oude centrum, en wel met markt, is gegaan. We werden niet vrolijk van de ontwikkelingen die de markt in de loop der eeuwen heeft doorgemaakt en stelden vast dat het er allemaal niet beter op geworden is. En wat zou er in de toekomst moeten gebeuren? Uiteraard is gekeken naar de mogelijkheden in het nieuw ontwikkelde gebied Brouwerspoort. Volgens de presentatoren ligt daar een mogelijkheid voor een nieuwe markt met als centrum de Pniëlkerk die dan stadswaag wordt. Al met al was het een verrassende presentatie. De ontwikkeling van een oude naar een nieuwe markt is zeker de moeite van een serieus onderzoek waard.

De historische vereniging richt zich, zeker in de werkgroep Monumenten, op het behoud van grote en kleine monumenten. Veel heeft dat nog niet opgeleverd. Het zou fijn zijn als met name ook de gemeente Veenendaal meer initiatieven ging ontwikkelen. Tot nu toe zien we slechts de afbraak van de Juliahoeve aan de Zandheuvelweg en het boerderijtje in het Ruisseveen (Distelvink) alsmede de verbouwing van diverse panden aan de Kerkewijk. Gelukkig ligt er nu een initiatief voor de Pniëlkerk. Wij vroegen ons af wat we zelf zouden kunnen doen om meer oude panden, zoals het afscheidingskerkje in de Zandstraat, voor Veenendaal te behouden. Omdat wij bij de behandeling van de nieuwe Nota Erfgoedbeleid signaleerden dat de raad meer oog heeft voor de historie dan vroeger maar er kennelijk ook particulier initiatief nodig is, denken wij aan de oprichting van een Initiatiefgroep tot behoud

van het kerkje in de Zandstraat. Graag roepen wij vrijwilligers op ons te helpen bij de oprichting van zo'n werkgroep. U kunt zich melden bij het bestuur. Wij zijn ervan overtuigd dat wij samen iets moois kunnen doen voor Veenendaal. In de

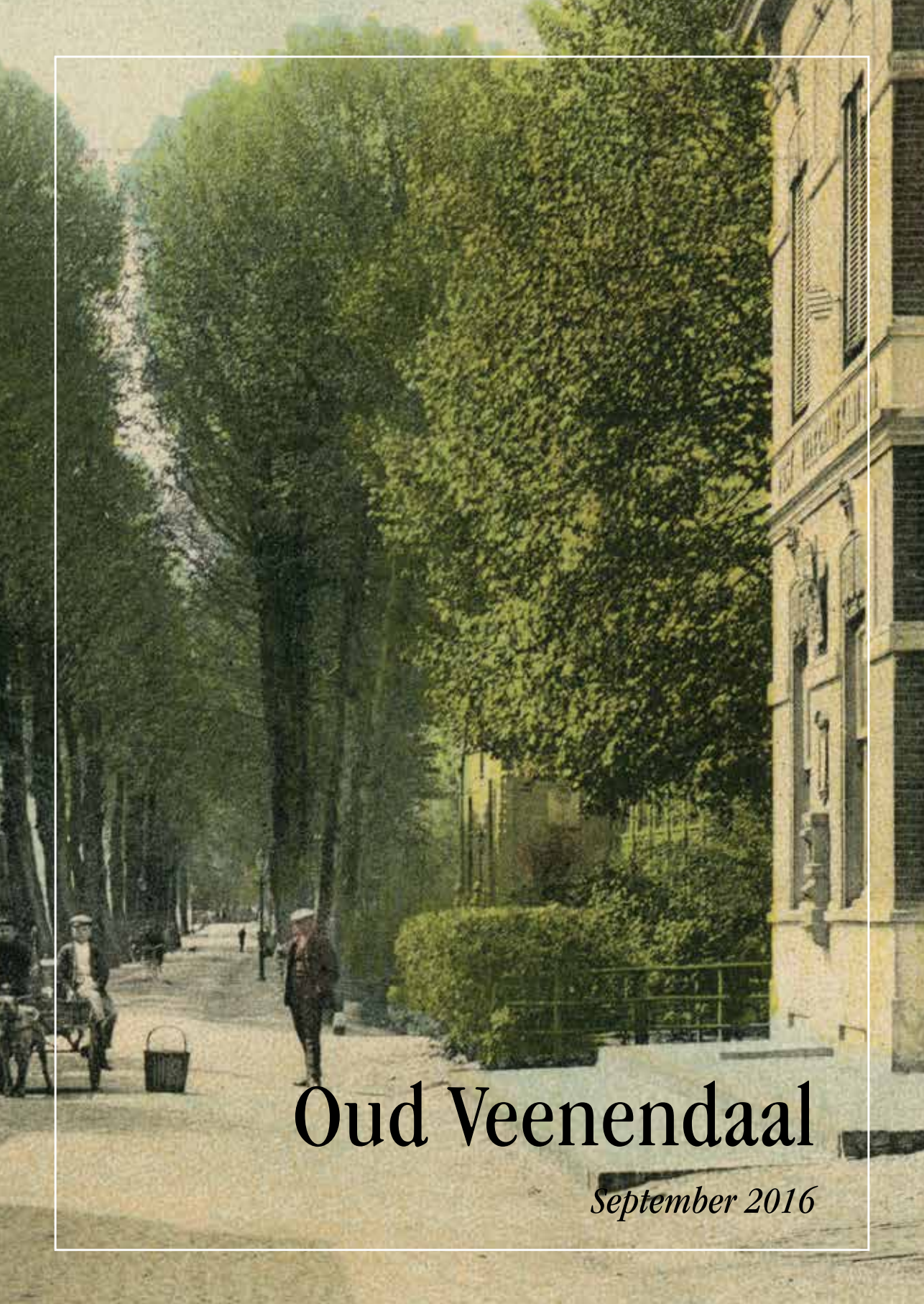

Het kerkje in de Zandstraat, 2011 (foto Aart Aalbers)

eerstvolgende ledenbijeenkomst, op 16 juni a.s., komen wij op het bovenstaande terug. Centraal in deze bijeenkomst staan de kleine monumenten. U bent allemaal weer van harte welkom.

We hopen elkaar weer te zien op:

- **Donderdag 16 juni 2016**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Aart Aalbers en andere leden van de werkgroep Monumenten: Kleine monumenten**
- **Eltheto, Fluitersstraat 2**
- **Aanvang 19.45 uur**
- **Inloop vanaf 19.15 uur**
- **Toegang gratis**

Oud Veenendaal

September 2016

- 31^e jaargang, nummer 3
verschijnt 4 maal per jaar

Afbeelding omslag

Het gedeelte van de Kerkewijk tussen de Markt en het Omleidingskanaal. We kijken in de richting van de Cuneraweg en zien rechts het postkantoor, circa 1910

REDACTIE

Gert Groenleer
Bas van Kooten
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. S. van Alderen-van der Gaast, secretaris
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, tweede secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.K. van Kooten
B. van Kooten
A.A. Slok
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. S. van Alderen-van der Gaast
Dijkstraat 119, 3904 DC Veenendaal
Telefoon 0318 54 29 59
info@oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

Mevr. J. Groenleer-de Jong
Driemaster 42
3904 RL Veenendaal
Telefoon 0318 51 82 04
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107, 3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Website:

www.oudveenendaal.nl

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 3951 10106, t.n.v. Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 22,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 7,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Let op!

De ledenbijeenkomsten vinden plaats in gebouw Eltheto.

Het adres is: Fluitersstraat 2, 3901 DK Veenendaal.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

58	Om te beginnen De redactie
59	De Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij (1) G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
68	Gedoe om een kerkbank G.M.J. van Schuppen-Diepeveen en C.J. Slok
72	Kroniek van de raadsvergaderingen 1916 (3) G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
76	Kleine monumenten G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
78	Uitgelezen G.C. Groenleer
79	Veenendaal in de krant anno 1916 (1) C.J. Slok
84	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Voor zover wij hebben kunnen nagaan is het voor het eerst dat Oud Veenendaal geheel gevuld wordt door de redactie. Of dat voor of tegen ons pleit laten wij graag in het midden. U moet maar van ons aannemen dat het op toeval berust. Laat het u er in geen geval van weerhouden ook eens iets te schrijven over het Veen van vroeger. U weet ons wel te vinden.

DOOR DE REDACTIE

In Veenendaal werd de Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij 'de grote fabriek' genoemd. Die bijnaam zegt wat over de omvang van het bedrijf en over het aantal mensen dat er werkte. Gelet op de naam van de eigenaars zou je ook kunnen zeggen dat de VSW de fabriek van Bottenheim was. Ineke van Schuppen vertelt over de oprichting en de arbeidsonrust, de Engelsche Stad en De Volharding, een stoommachine en een brand. Deel twee van haar verhaal volgt in december.

Ineke en Cor trekken ook gezamenlijk op bij de nieuwsgaring uit 1916. Voor de derde keer laat Ineke de raadsleden aan het woord. Cor heeft, voor het eerst, Veense berichten uit landelijke kranten verzameld. Het gevolg is dat we de sluiting van de herbergen op zondag door verschillende brillen zien – en dat is nooit weg. Waar waren we zonder de vaste rubrieken? Met Ineke kijken we terug op de ledenbijeenkomst van 16 juni en op al die kleine monumenten waar Veenendaal rijk aan is. We staan ook stil bij het

Zomer in het Stadspark De Groene Velden (foto Rob Leenarts, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Naar aanleiding van het 450-jarig bestaan van de kerk op de Markt hebben Ineke en Cor Slok zich verdiept in het wonderlijk fenomeen van de gemeenteraadsbank. Partij waren de gemeente Veenendaal en de Hervormde Gemeente. De klucht eindigde in 1914 toen de burgerlijke gemeente de bank verkocht aan acht particuliere heren onder wie de burgemeester.

laatste boek van Sjoerd de Jong. Ten slotte geven we, oudergewoonte, het laatste woord aan het bestuur. Het is groen.

Hopelijk beleeft u een beetje plezier aan deze editie. Heeft u wat geschreven of gaat u wat schrijven voor *Oud Veenendaal*? Neem dan contact met ons op. Dat kan mondeling, schriftelijk, telefonisch of digitaal. Een hartelijke groet.

De Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij (1)

Ruim een eeuw was de VSW aan de Zandstraat de grootste fabriek van Veenendaal. De fabriek breidde zich in de loop van de jaren zo uit dat ook de overzijde van de Zandstraat nodig was voor nieuwe fabrieksgebouwen. Veel Veenendalers vonden werk in de spinnerij en de weverij, hoewel diezelfde Veenendalers ook regelmatig naar het ultieme verzetsmiddel, de staking, grepen. Michael Bottenheim, nazaat van de familie Bottenheim, weet nog heel wat te vertellen over de fabriek die door zijn voorouders werd opgericht. Dit is het eerste deel van een tweeliuk.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Een jongeman, met de voornaam Isaac maar waarschijnlijk nog zonder achternaam, verliet in 1780 zijn woonplaats Buttenheim in de buurt van Neurenberg om naar Nederland te gaan. Hij had drie kinderen, van wie de oudste Mozes heette.

Samuel Bottenheim, die samen met zijn broer David aan de wieg van de VSW stond (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Mozes vestigde zich in Almelo en was degene die de naam Bottenheim aannam. De burgerlijke stand en daarmee het verplicht aannemen van een achternaam werd in 1811 door Napoleon in Nederland ingevoerd. Samen met zijn zonen David, Salomon en Lion en zijn neven Wolff was hij 'fabriqueur'.

In eerste instantie exporteerden zij als handelaren geweven textiel naar Nederlands-Indië. Omstreeks 1830 kwam het thuisweven tot ontwikkeling, vooral ook vanwege de mogelijkheid waterkracht te gebruiken. In 1839 vertrokken de broers David en Salomon (Sam) Bottenheim naar Amsterdam, waar zij een groot belang verwierven in de Nederlandsche Handelsmaatschappij. Dit bedrijf exporteerde textiel naar Indië en onder meer specerijen naar Nederland.

Tekort aan garens

David en Salomon spreidden hun vleugels verder uit en richtten in 1861 de Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij op, samen met J.W. en J.J. Mijnsen. De eerste steen werd gelegd door de toen dertienjarige Jack W. Bottenheim, zoon van Sam, en Eduard M. Mijnsen. De gedenksteen is na het afbreken van de gebouwen ingemetseld in het appartementencomplex De Stoomwever aan de Weverij.

Bij de oprichting ging het alleen om een weverij, maar vanwege een tekort aan garens besloot de

familie dat het een geïntegreerde onderneming moest worden. Voor de kapitaalintensieve spinnerij werd een beroep gedaan op vreemd vermogen. Het gebrek aan garens was mede te wijten aan het uitbreken van de Amerikaanse Burgeroorlog. Door de vier jaar durende oorlog werd de aanvoer van katoen aanzienlijk bemoeilijkt.

HSW

Niet lang daarna werd ook in Hilversum een textiel fabriek opgericht, de Hilversumse Stoomspinnerij en Weverij. De HSW was echter geen lang leven beschoren. In 1901 kocht de VSW alle aandelen van de HSW. De aandeelhouders van de HSW kregen voor dezelfde waarde een aandeel in de VSW. Daarna werd de lege NV geliquideerd. De machines werden naar Veenendaal gebracht, waardoor de VSW uitgebreid kon worden en er meer arbeidsplaatsen beschikbaar kwamen.

Verzoek van de koning

Waarschijnlijk is het niet toevallig dat de VSW in 1861 werd opgericht. In 1855 vond in Veenendaal een grote watersnood plaats en werd het dorp twee keer bezocht door koning Willem III. Die was erg begaan met Veenendaal. In de familie Bottenheim gaat het verhaal dat de vestiging van de VSW in Veenendaal geschiedde op speciaal verzoek van de koning die Veenendaal door het stichten van industrieën weer vooruit wilde helpen.

In 1878 werd de Eerste Veenendaalsche Stoomweverij, waarvan jonkheer Van de Poll eigenaar was, door de VSW overgenomen. De directie had het voornemen om het leeggekomen fabrieksgebouw om te bouwen tot vijftig nette arbeiderswoningen met goede sanitaire voorzieningen. In hetzelfde jaar werd de VSW onder directie van P. Bierens op de wereldtentoonstelling te Parijs bekroond met de Zilveren Medaille.

Mengelberg

Jack, de zoon van oprichter Sam, trouwde tweemaal. Uit zijn eerste huwelijk werd onder anderen zoon Sam en uit zijn tweede huwelijk werden twee kinderen geboren: Jules en Majorie. Directeuren van een beursgenoteerd bedrijf als de VSW werden altijd benoemd door de commissarissen,

maar de benoeming van Sam tot directeur was geen succes. Zijn interesse lag in de klassieke muziek. Als journalist, schrijver en secretaris van dirigent Mengelberg van het Concertgebouworkest speelde hij een belangrijke rol in het Amsterdamse muziekleven.

Frederik Heemskerk, oud-bestuurslid van het Concertgebouw en voormalig raadsheer in de strafkamer van het Gerechtshof in Den Haag, beschreef in 2015 in *Dossier Willem Mengelberg* de naoorlogse gang van zaken en de zuivering. Vermeld wordt dat in het begin van de jaren dertig Mengelberg fiscale problemen kreeg waardoor zijn zakelijk adviseur en tevens privésecretaris Sam Bottenheim zes weken gevangenisstraf kreeg en ontslagen werd. Het haastige vertrek van Sam uit de VSW en de vervanging door Jules kan in deze context worden gezien. De familie is altijd van mening geweest dat Sam zich voor Mengelberg heeft opgeofferd.

Kerstmaal

Volgens de *Amerongsche Courant* van december 1880 deelden zowel de VSW, waar op dat moment 800 man werkzaam was, als de D.S. van Schuppen met 160 man met kerst dat jaar aan het voltallige personeel krentenbroden van drieënhalve kilo uit. Op 25 mei 1882 meldde dezelfde krant dat 'W. Whalley, directeur van de Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij alhier, reeds de gehele week beste nieuwe aard-appelen gebruikt, in eigen tuin gekweekt op den kouden grond'.

Stakingen

Maar 1883 was een roerig jaar voor de Veense industrie en met name voor de VSW. Tijdens het bewind van Jack Bottenheim werden de lonen van de ene op de andere dag met tien procent verlaagd. Als gevolg van deze beslissing gingen eerst de wevers in staking en niet lang daarna de spinners.

Bij onderdirecteur Arnold van Creveld werden de ruiten ingegooid. Arnold was dubbel gelieerd aan de familie Bottenheim. Zijn moeder was Rachel Bottenheim, dochter van Mozes, en zijn vrouw was Eva Rosalie Bottenheim, dochter van Isaac Bottenheim. Burgemeester Metelerkamp, die

*Hij van regel ingevolge koninklijk besluit van 5 November
1851 n° 68. Prov. Bld. n° 89 van 1851.*

N°.

BURGERLIJKE STAND.

Provincie **UTRECHT.**

Arrondissement *Aanhorn*

N°. der Akte *76.*

Gemeente *Veenendaal*

EXTRACT.

Uit het GEBORTE-REGISTER alhier, is geëxtraheerd, dat

*aldaar den zevenden November, achtteu
honderd acht en veertig is geboren*

Arnold

*zoon van Moses van Creveld, en
zijne huisvrouw Rachel Bottenheim.*

Voor Extract Conform.

Veenendaal den *23 Februari* 188*5.*

De Ambtenaar van den Burgerlijken Stand

Althebeekman.

Gezien voor legalisatie der handteekening van den

Heer

Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der gemeente

door ons President van de

Arrondissements Regtbank te

den

188

Extract van de geboorteakte van Arnold van Creveld, zoon van Rachel Bottenheim en mededirecteur van de VSW.
Hij was in 1883 ook gemeenteraadslid (*Gemeentearchief Veenendaal*)

maar twee veldwachters tot zijn beschikking had, was niet in staat de orde te handhaven en zag zich genoodzaakt militaire hulp uit Arnhem in te roepen. Hij schreef een brief aan de commissaris van de Koning: 'Ten gevolge eener werkstaking, en daaruit voortvloeyende onlusten, ben ik met mijn geringe politiemacht niet bij machte de eigendommen der ingezetenen te beschermen. Dientengevolge heb ik per telegram de gewapende macht uit Arnhem gerequireerd.' De *Amerongsche Courant* berichtte als volgt:

16 april 1883

'Nadat vrijdagmiddag de wevers van de Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij wegens vermindering van loon den arbeid hadden gestaakt, was zulks heden met de spinners het geval, en de ongeregelheden die daarop volgden, mag men gerust met den naam van oproer bestempelen; zo was de politie niet bij machte den woning van mededirecteur der inrichting, den heer A. van Creveld Mzn., een zeer geacht man, lid van den raad dezer gemeente, genoegzaam te beschermen, en de arbeiders namen zulk een dreigende houding aan, dat men hedenmiddag een detachement infanterie heeft moeten ontbieden. Onder bevel van den eersten luitenant W.H.P. Mirandolle kwamen hedenavond per trein die per 8.40 hier aankomt 40 man van het 8ste regiment infanterie uit Arnhem alhier aan, die den rust dadelijk wisten te herstellen. Ongeveer 800 personen zijn thans zonder werk. Het gaat voor het oogenblik alles goed, maar voor hoelang? De arbeiders hebben rechtmatige grieven, dit alles mag niet worden voorbijgezien, doch het was verkeerd te trachten om op dergelijke hoogst afkeurenswaardige wijze te trachten daarin verbetering te brengen. Het algemeen opinie is, dat al hervatten de arbeiders het werk, wat tot nog toe niet is geschied, het op de Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij slechts korte tijd meer goed kan gaan.'

17 april 1883

'Heden ziet het er hier wederom vrij wat rustiger uit dan gisteren; wel is het nog niet alles, maar men begint toch te begrijpen, dat men met werkstaking en vooral met oproer niet verder komt. Trachten eenige kwaadwilligen hedenmorgen

den opstand wederom een aanvang te doen nemen, een sterke patrouille dreef de menigte uiteen. De bezadigde en kalme houding van den heer burgemeester Metelerkamp, evenals van den 1ste luitenant den heer W.H.P. Mirandolle, heeft zeer goed gewerkt, en indien onze fabrieksarbeiders nu hunne belangen maar begrijpen, kan alles nog, tenminste voor eenigen tijd, in orde komen. Morgen kunnen de arbeiders wederom ter fabriek komen, gelijk uit den heden bij trommelslag afgekondigde publicatie blijkt:

Bekendmaking: De directie van de Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij maakt bekend dat op morgen den 18^e April des morgens ten 6 ure, die fabriek weder in werking treedt, zoo een voldoende aantal arbeiders zich tot het hervatten van den arbeid op de hun bekende voorwaarden aanmelden. Zij, die echter door hun gedrag aanleiding hebben gegeven tot gegronde klachten – ter beoordeeling van den heer Whalley – worden niet aangenomen. De goedgezinde arbeiders zullen door de militaire macht beschermd worden, opdat zij geen overlast der kwaadwilligen hebben. De directie voornoemd: S. Bottenheim, Berend den Haan.

De burgemeester dezer gemeente voegde hierbij eenige welgekozen woorden, en wel om de arbeiders, met het oog op vrouw en kinderen, aan te sporen het werk te hervatten.'

Arnold van Creveld hield het voor gezien na deze roerige periode. Hij verliet Veenendaal en verhuisde naar Amsterdam. De aanstichters van de onlusten werden veroordeeld tot gevangenisstraffen die varieerden van tweeënveertig dagen tot drie maanden.

Opnieuw onrust

De rust duurde echter niet lang: begin juli 1883 was het weer raak op de VSW. De arbeiders eisten verdeling van de ziekenbus. In dit fonds werd wekelijks een deel van het loon gestort, zodat er geld was om bij ziekte een uitkering te verstrekken. De directie stemde toe, op voorwaarde dat de vrijwillige bijdrage in het fonds

werd omgezet in een verplichte afdracht van vijf cent per week. De inhoud van de ziekenbus bedroeg maar liefst f 2000,-, en dat bedrag werd onder de arbeiders verdeeld. In september werd gestaakt omdat de directie de spinners langer wilde laten werken, maar de septemberavonden waren belangrijk voor de arbeiders, want dan werd de oogst binnengehaald van hun eigen tuin of land. In de jaren erna zouden om uiteenlopende redenen nog vele stakingen volgen.

In februari 1885 werd directeur W. Whalley opgevolgd door Thomas Spencer Elce, die vanuit de fabriek in Hilversum naar Veenendaal kwam. Walley was erg populair, zowel in Veenendaal als bij het personeel, en men zag hem dan ook met lede ogen vertrekken. In de krant werd hij volop geprezen om zijn behulpzaamheid, zijn minzaamheid en de doortastende maatregelen die hij gedurende zijn vierentwintigjarig verblijf had genomen. Hij werd zelfs een edel mens genoemd en kreeg voor de rest van zijn leven – hij overleed op 23 april 1897 op vijfenzeventigjarige leeftijd – een ruim jaargeld mee. Bij de fabriek bleef hij nog als aandeelhouder betrokken.

Zowel Whalley als Spencer Elce waren in feite bedrijfsleider bij de fabriek, maar omdat de directie meestal in Amsterdam vertoefde hadden ze voor de werknemers de status van directeur. De arbeiders brachten de nieuwe directeur voor zijn woning een enthousiaste ovatie als blijk van hun ingenomenheid met zijn komst omdat ze ervan overtuigd waren dat hij hun belangen goed in het oog zou houden. De eerste verbetering die directeur Spencer Elce doorvoerde was de aanschaf van twee nieuwe stoomketels voor de weverij die elk 20.000 kilo wogen.

De Engelsche Stad

Thomas Spencer Elce was eerst bedrijfsleider bij de HSW, maar stapte na een brand in de spinnerij over naar de VSW. Hij woonde in huize De Zoom, een grote villa op het terrein van de VSW. Het verhaal gaat dat hij een aantal Engelse arbeiders meebracht die in de Oranjestraat werden gehuisvest en dat de straat daarom de bijnaam de Engelsche Stad kreeg. Maar Whalley staat al eerder vermeld op het adres Engelsche Stad A 120. Thomas Spencer Elce bekleedde zijn functie

gedurende veertien jaar. In 1899 overleed hij op achtenvijftigjarige leeftijd aan de gevolgen van een ongeluk in de fabriek waarbij hij zijn rug brak. Tot waarnemend bedrijfsleider werd zijn zoon, W.J. Elce, benoemd en dat bleef hij tot 1912.

Er stonden ook leuke mededelingen in de *Amerongsche Courant* van bijvoorbeeld 20 april 1886: 'Als een bijzonderheid wordt gemeld dat gisteren, niettegenstaande den langdurigen winter, door K. van Kooten, den bekwamen tuinman van den directeur van den Veenendaalsche Stoomspinnery en Weverij, de eerste asperges op den kouden grond werden gestoken.'

De Volharding

In februari 1888 werden plannen gesmeed om een coöperatieve winkel op te richten. Hoofden van gezinnen konden op een lijst intekenen voor een bedrag van f 10,- om deelgenoot te worden. Meteen al bij de oprichting tekenden ruim 200 gezinnen in. Het was de bedoeling dat naast de dagelijkse behoeften ook manufacturen verkrijgbaar zouden zijn. Een bakkerij zat er in eerste instantie nog niet in, maar er zouden diverse broodsoorten van de plaatselijke bakkers worden betrokken. Als proef werd ook van elders brood aangevoerd. Het wittebrood kon de goedkeuring wegdragen, maar het roggebrood van 35 cent voor vijf kilo werd lekkerder gevonden dan het roggebrood van 30 cent voor diezelfde hoeveelheid. De winkel kreeg de naam De Volharding. Spencer Elce kreeg in december 1890 door het personeel een zilveren vleesmes en vork aangeboden als dank voor alles wat hij voor De Volharding had gedaan. Op dat moment telde de coöperatie al 350 leden. De leden waren buitensporig gul, want in december 1892 boden ze Spencer Elce voor zijn verdiensten als voorzitter/penningsmeester een gouden horlogeketting aan, terwijl boekhouder F. van Burken een sigarenkoker met gouden sluiting ontving. Beiden hadden hun werk geheel belangeloos verricht. Het ging de coöperatie voor de wind: aan de leden kon tien procent van het door hen ingelegde bedrag worden terugbetaald. Voor sommigen bedroeg die uitkering zo'n f 60,-. In dezelfde vergadering werd besloten de percelen waarin de winkel huide van de VSW aan te kopen.

In januari 1896 gingen de zaken klaarblijkelijk nog steeds goed, want beide heren werden opnieuw beloofd: Spencer Elce kreeg een sierlijke boekenkast en Van Burken een prachtige spiegel. In 1901 kregen de leden een uitkering van zestien procent voor een totaalbedrag van maar liefst f 18.000,-.

Terzelfdertijd vonden ook regelmatig kleine stakingen plaats, voornamelijk omdat de arbeiders de kwaliteit van de katoen die zij moesten verwerken niet goed genoeg vonden, waardoor zij minder konden verdienen.

In 1892 heerste er cholera in Veenendaal, een ziekte die met goed gevolg met hete lucht werd behandeld. Bij D.S. van Schuppen was een ruimte ingericht voor zo'n behandeling, maar daar mochten alleen werknemers van de D.S. worden opgenomen. Op verzoek van de burgemeester stelde Spencer Elce een ruimte ter beschikking die voor alle inwoners van Stichts en Gelders Veenendaal mocht worden gebruikt.

Feestelijkheden

Maar de arbeiders wilden hun bestaan zo nu

en dan ook wel opvrolijken en in augustus 1894 besloten de wevers van de VSW een fonds op te richten waarin ongehuwden tien en gehuwden vijf cent stortten om eenmaal per jaar, bij voorkeur op een feestdag, een dagje uit te gaan.

De kroningsfeesten voor koningin Wilhelmina in 1898 waren voor Veenendaal een grootse gebeurtenis. Twee jaar daarvoor werd al een comité, waarvan ook Spencer Elce deel uitmaakte, opgericht om de festiviteiten, die twee dagen zouden duren, te organiseren en in goede banen te leiden. Net als de D.S. zegde ook de VSW toe een maandelijks bedrag van f 10,- te storten om de feesten te financieren.

In de krant van 1 maart 1900 werd melding gemaakt van een vergadering van het personeel van de VSW, die door 300 belangstellenden werd bijgewoond en waarin besloten werd tot de oprichting van een ziekenfonds. De vergadering werd voorgezeten door gemeentesecretaris Abraham de Klerck. In het voorlopig bestuur werden gekozen A. de Klerck, voorzitter, A. Boers, J. Stuivenberg, G. van Manen, T. Hiensch, K. van Zanten en C. van de Haar. Ruim dertig hoofden

Het fabriekscapex van de Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij gezien vanaf het Boerscheland, de huidige Beatrixstraat. Het hoge gebouw rechts stond aan de overkant van de Griff, de huidige Zandstraat, circa 1900 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

van gezinnen lieten zich meteen inschrijven. De krant van 19 mei 1904 meldde het overlijden van Sam Bottenheim: 'Te Amsterdam is in den ouderdom van 86 jaar overleden den heer S. Bottenheim, een der oudste industrieelen van ons land en indertijd eene bekende persoonlijkheid op de Beurs. De heer Bottenheim, in 1817 in Almelo geboren, was de stichter van de Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij en heeft ook de Amsterdamsche Diamantslijperij opgericht, van welke maatschappij hij jarenlang president-commissaris was.'

Stoommachine

In november 1904 werd een enorme stoommachine gehuurd. Het gevaarte woog 5220 kilo en moest met veertig man van het station naar de fabriek worden gebracht. Het huren van de machine was het gevolg van een rampzalige gebeurtenis op 4 oktober. Door een verkeerde handeling van de hulpmachinist schoten een paar

onderdelen van een machine los en begon het apparaat te snel te lopen. De arbeiders zagen dat het niet goed ging en liepen weg. Het werkwiel spatte uit elkaar en richtte veel schade aan, maar gelukkig werd alleen de machinist slechts licht gewond. Een nieuwe machine, die een investering van f 100.000,- vergde, was uiteraard niet meteen voorhanden. Omdat de noodhulpmachine niet genoeg kracht had om de hele spinnerij aan te drijven en omdat alle mensen aan het werk moesten blijven, werd begonnen met 's nachts te werken. Aan het veranderen van de krachtoverbrenging naar de bovenverdiepingen werd hard gewerkt, zodat de maatregel slechts tijdelijk was. In dit geval hadden de arbeiders geluk dat ze door mochten werken. Als om wat voor reden ook machines stilstonden, werden de werknemers meestal naar huis gestuurd. Voor de aandeelhouders betekende het dat geen dividend werd uitgekeerd.

De Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij, circa 1915 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Jubileum

Zaterdag 1 april 1911 werd het vijftigjarig jubileum gevierd. Directielid J.W. Bottenheim kwam speciaal uit Amsterdam naar Veenendaal. Een van de wevers, Jacob Bouman, vierde ook zijn vijftigjarig dienstverband en kreeg van Jack Bottenheim een gouden horloge met inscriptie en een enveloppe uitgereikt. Hij kreeg zelfs een vermelding in de *Staatscourant* dat hem bij Koninklijk Besluit de aan de Orde van Oranje-Nassau verbonden eremedaille in brons was toegekend. Er werd feestgevierd door de werknemers en de directie hield een eigen receptie. Wat cadeaus betreft lieten de werknemers zich niet onbetuigd: zij boden de directie een rijtuig aan.

Zaterdag 10 juni ging het hele personeel ter gelegenheid van het jubileum een dagje op pad. Ruim 700 personen vertrokken in een extra trein van het Hollandsche Spoor naar Amsterdam, waar gestopt werd om de beide Amsterdamse directieleden te laten aansluiten. Vervolgens ging de tocht naar Den Haag en Scheveningen. Veel mensen waren nog nooit buiten Veenendaal geweest en genoten uitbundig van het tochtje en het mooie weer. Een honderdtal werknemers bleef die dag thuis.

Brand

De grote brand van 1913 zorgde voor veel opschudding in Veenendaal. Het vuur werd ontdekt op de tweede verdieping en greep razendsnel om zich heen. Deel na deel van de fabriek stortte in, waarbij een regen van vonken op de tegenovergelegen woningen en fabrieksgebouwen viel. De brandspuiten konden het vuur niet bedwingen, zodat alleen geprobeerd kon worden de niet brandende gedeelten nat te houden. Circa 150 arbeiders werden tot werkloosheid gedoemd.

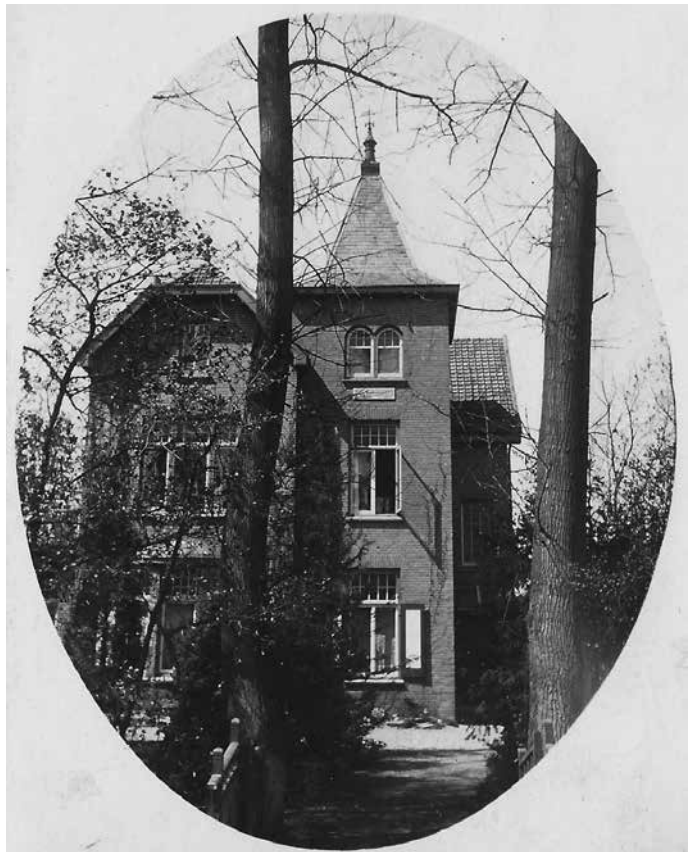
De brand bleek te zijn aangestoken. Na langdurig verhoor bekende

de 15-jarige C. van de Brink dat hij de dader was. Met twee andere jongens had hij een pijp gerookt en onder de uitroep: 'Wat kan het mij verd...' had hij de nog brandende lucifer in een bak met een mengsel van olie en petroleum, bedoeld om de machines te smeren, gegooid. Hij had het diezelfde avond nog aan zijn ouders verteld, maar die hadden hem onder bedreigingen bezworen zijn mond te houden tegenover politie en marechaussee.

Aan de getroffen werknemers werd megedeeld dat zij vier weken lang een gemiddelde van hun loon zouden ontvangen en daarna zouden worden ontslagen. Wel zouden zij voorrang krijgen als de nieuwbouw klaar zou zijn.

Huize De Tol

Na het overlijden van zijn vader Jack (Jacob Wolf Bottenheim) op 31 juli 1914 en na de korte

Huize De Tol dat in de familie Bottenheim Villa Gito werd genoemd. Het huis werd gebouwd door Jules Bottenheim (*collectie Jack Bottenheim*)

directieperiode van zijn halfbroer Sam werd Jules, toen drieëntwintig jaar oud, min of meer gedwongen zijn studie rechten af te breken omdat hij de enige acceptabele opvolger was. Tot het midden van de jaren zestig van de vorige eeuw had hij samen met Job Bonnike de leiding bij de VSW. Hij trouwde met Marguerite Hartog. Marguerite en haar moeder Elisabeth woonden in Antwerpen, maar toen Marguerite in 1914 op bezoek was bij een tante in Amsterdam brak de Eerste Wereldoorlog uit en kon zij niet meer terug naar België. Om zich nuttig te maken hielp zij in een gaarkeuken voor Belgische vluchtelingen en daar ontmoette zij Marjorie Bottenheim, de zus van Jules. Van het een kwam het ander en in 1915 trouwden Jules en Marguerite. In dat jaar liet hij ook Huize De Tol aan de Kerkewijk, dat in de familie werd aangeduid als Villa Gito, bouwen. Daar werd op 8 juni 1917 zoon Jack geboren. Tot aan zijn dood op vierenzeventigjarige leeftijd in 1967 bleef hij aan de VSW verbonden, eerst als directeur en na zijn pensionering als adviseur. Men zei dat hij drie kinderen had: Jack, Monique en de VSW. Jules was de eerste Bottenheim die ook daadwerkelijk in Veenendaal ging wonen. Grootmoeder Hartog speelde een belangrijke rol

in het leven van haar dochter en schoonzoon. De kleine Jack logeerde veelvuldig in Antwerpen en sprak daardoor vloeiend Frans. In 1922 overleed Germaine, de tweelingzus van Marguerite, op dertigjarige leeftijd in Veenendaal. Zij werd er ook begraven. Veel later werd moeder Elisabeth bij haar dochter begraven en werd dit graf ook voor Jules en Jack de laatste rustplaats. Hun echtgenotes werden gecremeerd en verstrooid.

Bronnen

Gert van Manen: mondelinge overlevering. Legde het contact met de familie Bottenheim

Michael Bottenheim: mondelinge overlevering. Raadpleegde:

Mathieu Smedts, Den vaderland getrouwe, 1962

The National Archives, Kew, UK, Obituary Walter Pforzheimer, New York Times, February 16, 2003

Website Central Intelligence Agency (CIA)

J.Th. Slok, Van opruiing en werkstaking. Voorbeelden van arbeidsonrust op Veense fabrieken, in: Geschiedenis van Veenendaal 2, 2005

G.M.J. van Schuppen-Diepeveen:

Powerpointpresentatie Leven en Welzijn in Veenendaal

Met Vlag en Wimpel

Amerongsche Courant 1878-1929 (1941)

De Rijnpost, 23 mei 2003

De neven Jack Bottenheim en Walter Pforzheimer in de tuin van Villa Gito of Huize De Tol, begin jaren 1920 (collectie Jack Bottenheim)

Gedoe om een kerkbank

Op 1 mei 1566 werd de kerk op de Markt ingewijd door Joannes Knijff, wijbisschop van Groningen, schrijft Roelof Bisschop in 2000 in Geschiedenis van Veenendaal. Daarvoor, in 1984 hebben J. van Barneveld en H. Diepeveen in Uit de geschiedenis van de Hervormde Gemeente van Veenendaal uitvoerig de historie van de kerk belicht.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN EN COR SLOK

Ter gelegenheid van het 450-jarig bestaan van de kerk heeft de wijkgemeente rondom de Oude Kerk in juni van dit jaar een speciale uitgave het licht doen zien in de vorm van een glossy. Ook in *Oud Veenendaal* hebben we diverse malen over de Oude Kerk verhaald. Het gaat om artikelen die verschenen zijn in 1986, 1989, 1992, 1997, 2004, 2006 en 2009. In dit jubileumjaar staan we stil bij een kerkbank. Als uitgangspunt dient een akte uit

1914 waarbij de zogenaamde gemeenteraadsbank werd verkocht aan een achttal particulieren.

Aankoop

Is het wel zuiver dat een burgerlijke gemeente eigenaar is van een bank in een gebouw van een kerkelijke gemeente? In de notulen van de kerkvoogdenvergadering van 30 november 1911 staat dat uit het archief van de kerk bleek

Het interieur van de Oude Kerk richting het noordoosten. De foto is in de jaren 1950 gemaakt door Henk Lamme en in 2016 bewerkt door G.B. van den Brink. Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid bevond de gemeenteraadsbank zich ter hoogte van de hoge lambrisering achterin (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

dat de gemeente in 1835 voor *f* 277,- een bank had gekocht die vier meter en negenendertig centimeter lang was en negen zitplaatsen telde. Dat zou nu niet meer kunnen en in 1835 had burgemeester W. Westerveld ook al zo zijn twijfels. Westerveld schreef aan de gouverneur van de Koning van de provincie Utrecht dat de leden van de raad een kerkbank wilden kopen omdat bijna alle plaatsen in de omgeving van Veenendaal zo'n bank in eigendom hadden. Maar hij veronderstelde dat Gedeputeerde Staten hun goedkeuring wel zouden onthouden, omdat deze wens in het persoonlijk belang van de raadsleden was en niet in het algemeen belang van de gemeente. Het antwoord van de gouverneur is door het ontbreken van het archief uit die periode helaas niet te vinden. Ook het raadsbesluit ontbreekt. Wel is duidelijk dat het aankoopbesluit is goedgekeurd. Pas in 1913 werden de termen 'persoonlijk belang' en 'gemeentelijk belang' weer gebezigd.

Bode en vroedvrouw

Aanvankelijk ging het prima met de gemeenteraadsbank. De relatie tussen kerk en gemeente was klaarblijkelijk goed, maar in 1882 kwam er een barstje in die goede verhoudingen. De gemeente had namelijk ook voor de vroedvrouw en de gemeentebode een vrije plaats in de kerk gereserveerd. Ook toen was het voor het kerkbestuur al een crime om de eindjes aan elkaar te knopen en daarom besloten de kerkvoogden die twee plaatsen te gaan verhuren. Zij vroegen het gemeentebestuur binnen drie maanden te bewijzen dat dit privilege bestond. Konden ze dat niet, dan zouden de plaatsen aan anderen te huur worden aangeboden. In potlood staat op de brief van de kerkvoogden te lezen dat hij als niet geschreven moet worden beschouwd omdat er ook geen titel bestond op grond waarvan de gemeente de kerk elk jaar *f* 100,- betaalde voor het feit dat er niet meer in de kerk werd begraven. Met andere woorden: de kerkvoogden kozen eieren voor hun geld.

Plaatsengeld

Uit de notulen van de vergadering van kerkvoogden en notabelen gehouden op 1 februari 1907 in de directieket bij de kerk blijkt dat bij

de verbouwing ook het interieur werd aangepast. In de kerkenraadsvergadering van 12 juli werd daarom voorgesteld het plaatsengeld van de gemeenteraadsbank van *f* 1,- per plaats te verhogen naar *f* 10,-. Kerkvoogd J.C. van den Bosch was daar mordicus op tegen en na een breedvoerige discussie werd besloten eerst eens te onderzoeken of zo'n buitengewoon forse verhoging wel rechtsgeldig was.

Gekrakeel

Na de benoeming van burgemeester H.A. van de Westeringh tot president-kerkvoogd per 1 oktober 1907 bleef het even rustig, maar al kort daarop was er weer gekrakeel. In de raadsvergadering van 10 november 1911 ontstond een uitgebreide discussie over de kerkbank. Raadslid Heij was van mening dat de bank alleen bestemd was voor de burgemeester, de secretaris en de leden van de raad. Jacob van Leeuwen daarentegen was ervoor de bank ter vrije beschikking te laten staan van de raadsleden, zodat ook anderen er gebruik van konden maken. Het lid Van de Bovenkamp vond het maar niets om iedereen op de bank te laten zitten. Uiteindelijk werd besloten dat het privilege alleen gold voor de raad. Bij de burgemeester was ronduit sprake van belangenverstrengeling: zijn functie van voorzitter van de gemeenteraad was in dit geval moeilijk verenigbaar met die van president-kerkvoogd.

Schotje

Vervolgens schreven de kerkvoogden op 30 november 1911 aan de gemeente dat ze tot hun verontwaardiging het besluit van 10 november uit de krant hadden moeten vernemen. Ook lieten ze nog even fijntjes weten dat de gemeente recht had op negen zitplaatsen. Omdat de nieuwe banken elf zitplaatsen telden, zouden de negen zitplaatsen door middel van een schotje worden gescheiden van de twee nieuwe plaatsen genummerd 161 en 162. Die twee plaatsen zouden worden verhuurd. Daarop ontstond een geweldige heisa tussen gemeenteraad en kerkvoogden.

Raadslid Van de Bovenkamp, die zijn mening nooit onder stoelen of banken stak, protesteerde tegen de handelwijze van de heren kerkvoogden.

Het interieur van de Oude Kerk met dooptuin richting het oosten (foto via internet van de Veenendaalse fotograaf en verzamelaar André van Dijk met dank aan H. van Voskuilen en G.B. van den Brink)

Hij stelde dat de plaatsen onteigend werden nu er zomaar een schotje op de bank werd geplaatst. Hoewel de burgemeester geen discussie duldde, bleef Van de Bovenkamp dwarsliggen. Hij sloot zelfs niet uit tegen de kerk te gaan procederen. De vergoeding van f 100,- die de kerk kreeg omdat er niet meer begraven werd in het gebouw en een subsidie van f 60,- voor de klokken en het uurwerk wilde hij meteen maar intrekken. Het lid Van Schuppen was ook lid van het kerkbestuur, maar hem werd door de burgemeester de mond gesnoerd. Van Krieken probeerde de discussie in goede banen te leiden en stelde voor de twee nieuwe plaatsen te huren voor f 18,- plus f 11,- plaatsengeld oftewel f 29,- in totaal. Maar dat voorstel vond De Ruiter veel te soft. De discussie was niet mals en de burgemeester gooide nog eens olie op het vuur door te beweren dat iedereen wist dat er maar recht was op negen plaatsen, maar de raadsleden bleven bij hun mening dat de kerk te eigenmachtig had gehandeld door een deurtje in de bank te zetten. De Ruiter sprak zelfs van een oorlogstoestand.

Hoewel het woord soap nog niet bestond, was dat het toch wel.

Verkoop

Twee jaar later, in de raadsvergadering van 24 november 1913, stelde de burgemeester voor de bank te verkopen omdat Gedeputeerde Staten er bezwaar tegen hadden dat het geld uit de gemeentekas kwam. De heren Kets en Jan van Leeuwen waren ervoor, omdat 'de Raad over het algemeen uit gegoede lui bestaat, die best zelf een plaats kunnen huren'. Bovendien werd er niet druk gebruik gemaakt van de bank. Men dacht aan een opbrengst van f 1000,- tot f 1500,- en weer volgde gekissebis of je met de opbrengst van de bank wel een gemeenteschuld mocht aflossen. De bank werd ten slotte op 17 maart 1914 verkocht aan acht heren voor de som van f 1122,-. Notaris J.G. Sandbrink legde de overdracht officieel vast in een akte.

Eigenaar werden de heren H.A. van de Westeringh, burgemeester, G. van Schuppen (twee plaatsen), koopman, M. van Schuppen, sigarenfa-

brikant, P.C. van den Bosch, koopman, H. van der Veer, bakker, A. van der Veer jr., handelsagent, M. van Schuppen, zich sterk makende en insttaande voor de heer F. van Lent, zonder beroep en de heer C.G. van Hardeveld, koopman.

Bronnen

Gemeentearchief Veenendaal
Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nrs. 11, 13, 15, 206, 259
Archieven der Hervormde Gemeente te Veenendaal, inv.nrs. 170-175, 185
Archief Van den Bosch, inv.nr. 182

Den zeventienden Maart negentien honderd veertien, compareerden voor my Jacobus Gerardus Sandbrink, Notaris Te Veenendaal, in tegenwoordigheid van de na te noemen my bekende getuigen,

De Heeren,

- 1e. Hendrikus Arnoldus van de Westeringh, burgemeester,
 - 2e. Gerrit van Schuppen, koopman,
 - 3e. Marinus van Schuppen, sigarenfabrikant,
 - 4e. Pieter Cornelis van den Bosch, koopman,
 - 5e. Hendrik van der Veer, bakker,
 - 6e. Albertus van der Veer Junior, handelsagent,
 - 7e. Marinus van Schuppen, voornoemd, als zich sterk makende en insttaande voor den Heer Frans van Lent, zonder beroep,
 - 8e. Cornelis Gerardus van Hardeveld, koopman,
- allen wonende te Veenendaal.

Die verklaarden,

Dat zy blykens processen-verbaal van inzet en toewyzing den twaalfden en negentienden Februari negentien honderd veertien, door my notaris geformeerd, gezamenlyk hebben aangekocht van de Gemeente Veenendaal, voor een koopsom van een duizend een honderd twee en twintig gulden,

De Gemeenteraadsbank, in de Noordzyde van de Hervormde Kerk te Veenendaal, kadastraal bekend in sectie Donder 1477, bestaande uit negen zitplaatsen, genummerd 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159 en 160 en,

Dat wy thans, ten aanzien van den eigendom en het gebruik dier banken het volgende zyn overeengekomen

Fragment van de verkoopakte van de gemeenteraadsbank in 1914 (Gemeentearchief Veenendaal)

Kroniek van de raadsvergaderingen 1916 (3)

Drie keer vergaderde de gemeenteraad in het derde kwartaal van 1916. Aan de hand van de uitvoerige notulen van de toen al spraakmakende secretaris A. de Klerck volgen we de heren andermaal op de voet.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

10 juli 1916

Op verzoek van de politieagenten Janssen en Slotboom stelden burgemeester en wethouders voor hen een buitengewone duurtetoeslag te geven. De heer Van Woudenberg wilde eerst wel eens inlichtingen over de verdeling van de voorgestelde f 200,-. Die verdeling leek hem oneerlijk omdat de een f 100,- kreeg en de ander f 50,-. Wat was daarvan de reden? De burgemeester legde uit dat de verdeling had plaatsgevonden al naar gelang de behoefte van de betrokken ambtenaar. Van Woudenberg bleef aandringen, maar de voorzitter wilde het geval niet in het openbaar

behandelen. Hij zei wel dat B en W van oordeel waren dat er een algemene herziening van de jaarwedden moest plaatsvinden en dat het geven van een duurtetoeslag slechts lapwerk was.

Van Woudenberg hield vol dat een van de beoogde ontvangers eigendommen plus de verdiensten van zijn kinderen had. Daarom vond hij het onbillijk dat die persoon nu weer voor f 20,- op de lijst stond. De burgemeester benadrukte dat de verdeling zo eerlijk mogelijk had plaatsgehadt. Er waren bijvoorbeeld mensen van wie het varken was doodgegaan. De heer Van de Bovenkamp zou liever zien dat de politie een definitieve loons-

Het gemeentepersoneel bijeen vermoedelijk ter gelegenheid van een jubileum van politiemann G. Janssen, circa 1930. Achterste rij van links naar rechts: Wouter van Hasselaar, C. van Amerongen (met lichte hoed), Hendrik Bast, D. Blankespoor, J. Hille, J.E. van Schuppen, J.F. de Wit (nog net zichtbaar boven de pet) en een onbekende. Voorste rij van links naar rechts: W.C. Brandes, C. Diepeveen, J. Harp (met donkere hoed), J.J.P.C. van Kuyk, W. Harselaar, J.H. van Welij en Chr. van Rijswijk. Achter het bloemstuk het echtpaar G. Janssen (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

verhoging van f 75,- of f 150,- zou krijgen omdat alles al zo verschrikkelijk duur was.

Uit de discussie bleek dat agent Van Welij 3% pensioenpremie moest betalen en dat agent Janssen f 25,- meer salaris had dan de andere politieagenten. Van de Bovenkamp vond het salaris van Van Welij veel te laag om er een huishouden van te kunnen onderhouden. Bovendien was hij bang dat zo'n laag salaris de agenten in verzoeking zou brengen de ogen voor het een of ander te sluiten. De burgemeester was het daar volledig mee eens, maar betwijfelde of de gemeentelijke financiën een dergelijke verhoging toelieten. De meeste raadsleden waren het oneens met de manier waarop de verdeling plaatsvond en gingen er slechts schoorvoetend

mee akkoord.

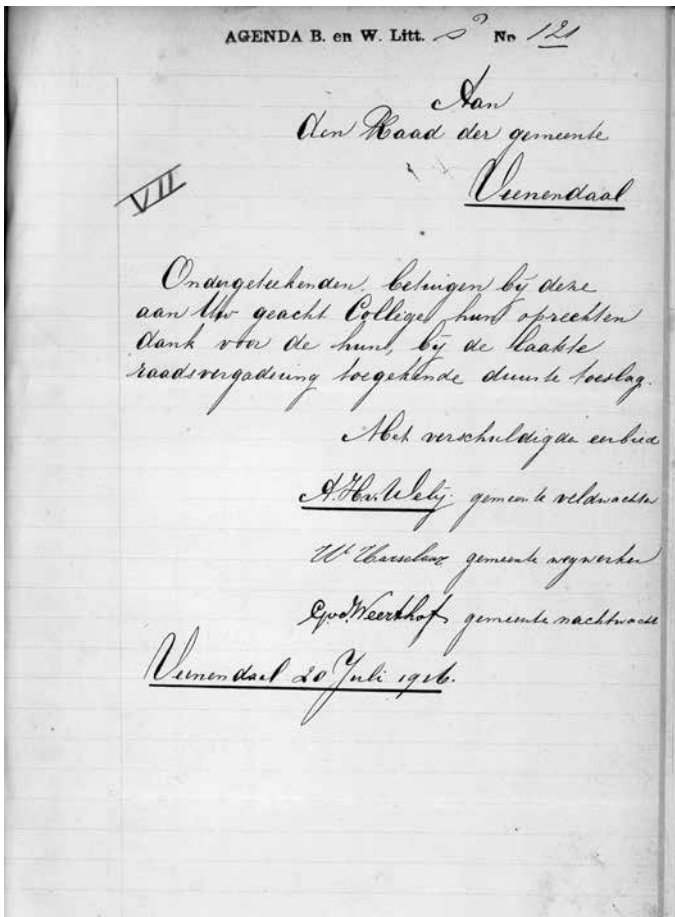
De heer Van Kreel vroeg waarom hij nog geen bericht had gehad van de verkoop van een stuk bouwland aan de heer De Geit. In de volgende vergadering bleek uit een ingekomen stuk dat De Geit het perceel helemaal niet wilde hebben omdat hij de prijs te hoog vond.

4 september 1916

Er ontstond een wat onduidelijke discussie over de Distributiewet. In verband met de Eerste Wereldoorlog moest ook in Veenendaal de verkoop van varkensvlees geregeld worden. Van de Bovenkamp, slachter van beroep, had er wel een woordje over te zeggen. Aan de slaggers zou de eis moeten worden gesteld dat ze alleen nog

maar in de eigen gemeente mochten leveren. Gelders Veenendaal behoorde tot de gemeente Ede en ook de pensions onder Rheden vielen buiten de boot. Slagers die daar toch stiekem verkochten en dus fraude pleegden moesten een boete krijgen van minstens f 25,-. De meeste raadsleden vonden f 100,- een passende sanctie. Waar de slaggers zo veel mogelijk moesten blijven verkopen, was het een lastig dilemma. Ten slotte gaf de raad burgemeester en wethouders het voor de uitvoering van de Distributiewet gevraagde blanco krediet.

Gesproken werd over de aanstelling van een tweede adjunct-commies ter secretarie en de vaststelling van zijn jaarwedde. De heer Kets vroeg zich af of de man niet voor tijdelijk aangesteld kon worden, maar de burgemeester vond dat niet erg aangenaam voor de betrokken persoon. Bovendien voorzag hij dat de werkzaamheden op de secretarie niet zouden verminderen en was hij bang dat ambtenaren met een jaarwedde van f 400,- en zonder vaste aanstelling niet lang zouden blijven.

Bedankbrief van 20 juli 1916 van onder meer gemeenteveldwachter A.H. van Welij voor de door de gemeenteraad toegekende duurtetoeslag (Gemeentearchief Veenendaal)

Conform de voordracht werd besloten. Verder werd een voorstel van B en W behandeld tot vaststelling van een verordening op de heffing en invordering van een recognitie¹ voor vergunningen tot het plaatsen van een kiosk op de openbare weg. Op de vraag van de heer Heij om meer informatie antwoordde de burgemeester dat die was opgenomen in de bij de voordracht gevoegde verordening. En of Heij dat stuk soms vorgelezen wilde hebben? Heij vond het voorstel overbodig nu Gedeputeerde Staten bezwaar hadden gemaakt tegen het plaatsen van de bewuste kiosk. Hij was van mening dat burgemeester en wethouders hun boekje te buiten gingen door toch over het voorstel te praten, maar de burgemeester vond dat Heij ernaast zat met zijn opmerkingen: het ging niet over het plaatsen van een kiosk, maar over het principe van het heffen van een recognitie voor het plaatsen van een kiosk. De heer Heij hoefde er niet over door te gaan. Toch wenste Heij over de kiosk te spreken. Het werd kissebissen en de heer Heij verzocht de burgemeester hem niet steeds in de rede te vallen. Na een hoofdelijke stemming werd de voordracht aangenomen met zeven stemmen voor en twee tegen.

De heer Kets wees op de woningnood in Veenendaal. Hij vreesde dat de beste werkkrachten zouden gaan verhuizen en dat men in een industriële plaats als Veenendaal na de oorlog niet over goede werkkrachten zou kunnen beschikken. De oprichting van een bouwvereniging, zoals dat ook in andere plaatsen gebeurde, leek hem de oplossing. Al eerder waren pogingen gedaan zo'n vereniging op te richten, maar daarvoor werden veel te hoge waarborgsommen geëist. Kets meende dat je als antirevolutionair een dergelijke vereniging moest steunen zonder waarborgsommen te vragen.

De heer Heij begon over drukwerk. Het ene jaar mocht Van Hardeveld aan de gemeente leveren en het andere jaar Davelaar, maar Heij had vernomen dat de aanslagbiljetten voor de hoofdelijke omslag dit jaar bij Van Hardeveld waren gedrukt terwijl Davelaar aan de beurt was. De burgemeester achtte zich niet bevoegd om de gemeenteontvanger te verplichten bepaalde leveranciers in de arm te nemen. Hij wist trouwens te

melden dat de ontvanger bij Van Hardeveld in de kost was, dus vond hij het wel begrijpelijk. De heer Heij hield vol dat, als eenmaal een leverancier was aangewezen, geen enkele ambtenaar dat besluit mocht ontduiken.

9 oktober 1916

We mogen dan nu wel de beschikking hebben over snelle communicatiemiddelen, maar tijdens deze vergadering kwam een telegram binnen van de heer Van de Bovenkamp met de mededeling dat hij de vergadering niet kon bijwonen omdat de trein was verlaat.

De heer Kets kwam terug op het bestellen van drukwerk door de gemeente. Hij vond dat de ambtenaren zich aan de regels moesten houden, maar volgens de burgemeester had jurisprudentie uitgewezen dat dat hier niet hoefde. Weer ging het over de gemeenteontvanger die bij Van Hardeveld in huis woonde. De heer Bos wist te melden dat in 1914 Van Hardeveld de leverancier was, terwijl in dat jaar boekhandel Burck toch voor *f* 120,- aan de gemeente had geleverd. Hij was het met Kets eens, maar de burgemeester vond het spijkers op laag water zoeken omdat het maar om *f* 20,- ging.

Een voorstel voor een geldlening van *f* 20.000,- ten behoeve van de gasfabriek lokte ook het nodige commentaar uit. Burgemeester en wethouders stelden een aflossing van *f* 1000,- per jaar voor, zodat in 1939 alles afgelost zou zijn, maar de heer Kets vond dat dat een te zware druk op het bedrijf legde. Hij stelde *f* 500,- per jaar voor tot 1940 en 1941, waarin dan respectievelijk nog *f* 4000,- en *f* 5000,- afgelost zou kunnen worden. Hij kon niet weten dat er tegen die tijd weer een wereldoorlog uitgebroken zou zijn. De burgemeester twijfelde of Gedeputeerde Staten hun goedkeuring aan zo'n besluit zouden geven, maar Kets wilde het wel proberen. Volgens de heer Heij had directeur Prakke het gasbedrijf verlaten zonder dat er een behoorlijke inventaris was opgemaakt. De nieuwe directeur Doorn had hem gezegd dat hij daarom geen verantwoording voor het lopende jaar wilde nemen. Daarna stegelde men nog een poosje over de vraag of het inbouwen van een oven onder reparatie of uitbreiding moest worden gerangschikt. Desalniettemin

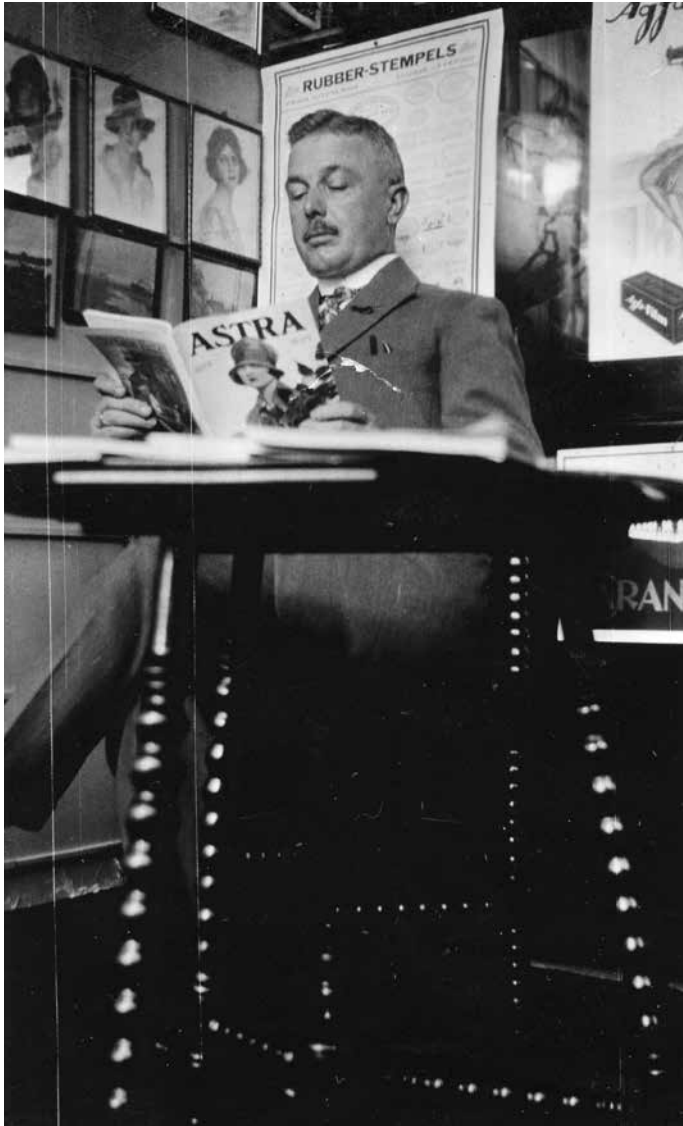
werd het voorstel aangenomen.

Toen kwam een punt aan de orde dat ook in de latere decennia nog zou spelen: de openstelling van de herbergen op zondag. De herbergen mochten geopend zijn, maar de afdeling Vee-

ders Veenendaal), Renswoude en Rhenen wel op zondag open waren, zouden de Veense herbergiers erg benadeeld worden: zij moesten wel het vergunningsrecht betalen, maar op zondag gingen Gelders Veenendaal en Rhenen met hun

klandizie aan de haal. De heer Van Essen was het helemaal met hem eens.

Maar Jan van Leeuwen dacht er weer heel anders over. Hij zei dat de gelegenheid de dief maakte en dat door de sluiting van de herbergen op zondag er een gelegenheid minder was. De heer Van Elst was ook voor sluiting op zondag, hoewel hij meende dat het niet veel zou helpen omdat men zeer snel in Gelders Veenendaal kon zijn. Hij wilde een sluitingstijd vanaf negen uur 's morgens, maar de heer Kets toonde zich liberaler. Hij vond dat een ieder de zondag moest kunnen doorbrengen zoals hij dat wilde, ook als daar een partijtje biljarten bij hoorde. De gemeenteraad had niet het recht mensen aan banden te leggen. En als er dan toch gesloten moest worden, konden ze dat uit het oogpunt van drankbestrijding beter 's zaterdagsavonds doen. Van Wouderberg was het met Kets eens. Van Elst zei ook nog dat het van belang was voor mensen een rustdag te houden en dat dat algemeen belang behartigd kon worden door de herbergen te sluiten. Mochten de herbergiers zelf het belang van de zondagsheiliging niet inzien, dan moesten alle middelen in het werk worden

Boekhandelaar Van Hardeveld, circa 1928 (collectie Ineke van Schuppen)

nendaal van de Nationale Christen-Geheelont-houders Vereeniging had een verzoek om zondagsluiting ingediend. De heer Van Wouderberg was het er niet mee eens. Hij zag 's zondags nooit dronken mensen op straat en aangezien de herbergen in de buurgemeenten Ede (Gel-

gesteld om hen tot dat inzicht te brengen. Ten langen leste stemden zes leden voor en vijf tegen de zondagsluiting.

Noten

¹Bedrag dat op gezette tijden wordt gevorderd c.q. betaald ter erkenning van een recht.

Kleine monumenten

De verenigingsavond van 16 juni stond in het teken van gevelstenen, grafstenen, levensbomen en dat soort erfgoed. Vaak ga je eraan voorbij omdat het niet opvalt en meestal gaat het pas leven als je erop attent gemaakt wordt. Vanuit hun eigen specialisme en vanuit verschillende gezichtspunten vestigden leden van de werkgroepen Monumenten en Graven Oorlogsslachtoffers Munnikenhof de aandacht op tal van kleine maar fijne Veenendaalse schatten.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Voorzitter Bert heette de aanwezigen welkom. Ondanks het feit dat op deze avond veel examenleerlingen en hun familie een feestje konden vieren, was de zaal toch behoorlijk gevuld.

Stukjes geschiedenis

De eerste spreker was Aart Aalbers. Aart liet zijn gehoor zien dat op veel panden een stukje geschiedenis zit. Boven de voordeur van Huize Middelwijk aan de Kerkewijk bijvoorbeeld bevindt zich een gedenkplaat met de vermelding dat het pand verwoest werd in 1940 en herbouwd is in 1940/1941. Het moest namelijk wijken voor een vrij schootveld tegen de Duitsers. In een huis in de Otterlaan is een steen met de woorden *domus pastorales* ingemetseld. De meest logische

gevolgtrekking is dat er een predikant heeft gewoond. Ook grafstenen kunnen monumenten zijn met een verhaal. Niet alle kleine monumenten zijn even gemakkelijk te bezichtigen, zoals de klok van de toren van het gemeentehuis. De klok bevat een inscriptie met de namen van de leden van het toenmalige college van burgemeester en wethouders.

De Molenstraat dankt haar naam aan de oude molen die daar ooit stond. De originele steen is ingemetseld, maar daardoor erg kwetsbaar. Er zou een betere plek voor moeten worden gevonden.

Ook in de Oude Kerk zijn diverse stenen en plaquettes ingemetseld die veel informatie verschaffen. Bert van den Bos, voorzitter van de werkgroep Monumenten, vertelde dat de HVOV het plan heeft opgevat te proberen het kerkje in de Zandstraat, dat nog steeds intact is, op te

Gedenksteen aan de keermuur langs de Duivenweide, 2004 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

knappen. Hij riep gegadigden op zich te melden voor een op te richten werkgroep ter behoud van het kerkje. Het wordt geen gemakkelijke taak, maar inventieve en creatieve mensen zijn van harte welkom.

Notarissen

Vervolgens was het de beurt aan Gert Groenleer. Hij verhaalde over Veense notarissen. In het gebouw van Olenz Notarissen zit een plaquette met namen van notarissen uit Veenendaal. De eerste notaris was Christoffel Boumeister, die

zijn notariaat combineerde met het secretariaat van het Veenraadschap. Een combinatie met een ander beroep of een andere functie was in die tijd heel gebruikelijk. Zo was notaris Jan Smith van 1811 tot 1828 tevens burgemeester van Veenendaal. In het gemeentearchief maken zes vrijwilligers samenvattingen van oude akten. Tot nu toe kunnen al meer dan 3700 akten via de website geraadpleegd worden.

De J.G. Sandbrinkstraat, eerst Schoolstraat geheten, is genoemd naar notaris Sandbrink. De straatnaam dateert van 1933 en het was niet gebruikelijk dat een nog levend persoon die eer te beurt viel. Sandbrink heeft er niet lang van kunnen genieten: hij stierf enkele weken na de onthulling. In het museum bevindt zich een ingelijste foto van een gedenksteen uit het huis van notaris Sandbrink, hoewel de steen ook in het fabriekje van Dirk Sandbrink aan de Dijkstraat heeft kunnen zitten. Een derde mogelijkheid is dat hij uit de Frisia Wolspinnerij komt, daar Dirk van Woudenberg een zwager was van de notaris.

Mozaïek

Peter Doolaard kwam daarna aan bod met de geschiedenis van het mozaïek van de Technische School. In Veenendaal werd de Eerste Technische School opgericht in 1963. Tien procent van de bouwsom werd besteed aan de aankoop van een kunstwerk. Just Halbertsma maakte een mozaïek van afvalmateriaal en verwerkte er de geschiedenis van Veenendaal in. Het bevond zich deels buiten en deels binnen de school. In samenwerking met het Stadslab en het Architectuurcentrum kwamen er voldoende financiële middelen om het kunstwerk, nadat de school was verbouwd tot appartementencomplex, te demonteren. Daaraan voorafgaand werd alles op ware grootte nagetekend. De onderdelen zijn nog opgeslagen bij de firma Buddingh, maar sinds kort is er contact met een projectontwikkelaar die een bouwproject aan de Industrielaan wil realiseren en eventueel genegen is het mozaïek daar te plaatsen.

Aart kwam weer aan het woord. Hij toonde foto's van panden met een levensboom boven de voordeur. Dat zijn er nog heel wat in Veenendaal. Duizenden jaren geleden bestonden

er al levensbomen. Zij symboliseerden de boom der kennis. De belletjes die er soms in verwerkt waren, moesten de boze geesten verjagen. Zo'n opvatting strookt bepaald niet met de functie van het pand Markt 10 dat ook een levensboom boven de deur heeft, maar eertijds als pastorie in gebruik was.

Graven

De werkgroep van Kemp van Ginkel houdt zich bezig met de graven van Veense oorlogsslachtoffers op de begraafplaats aan de Munnikenweg. Op het monument aan het Stationsplein zijn hun namen te lezen. De werkgroep probeert de slachtoffers een gezicht te geven en hun verhalen vast te leggen. Kemp vertelde onder meer het verhaal van Herman Spies, een 17-jarige jongen die door een SS'er in Achterberg werd doodgeschoten en is begraven op het Ereveld Loenen. In Veenendaal-oost werden de straten in een van de wijken genoemd naar oorlogsslachtoffers, zoals het Van Buurenerf, genoemd naar vader en zoon van Buuren van de vermicellifabriek die opgepakt werden en in Neuengamme stierven. Ook het Van Doornierf is genoemd naar een vader en een zoon die in het verzet zaten en omkwamen in Neuengamme. Dit jaar werden op 4 mei bij de graven op de algemene begraafplaats foto's geplaatst. De lijst van namen wordt binnenkort op de website van de vereniging geplaatst en de werkgroep zou het fijn vinden als daardoor nog meer foto's tevoorschijn komen.

Aart kreeg van de voorzitter nog vijf minuten voor zijn laatste monumenten, en wel monumenten buiten Veenendaal. In de kerk van Ammerstol bevindt zich een gedenksteen voor de 200 Veenendalers die het dorp tijdens de evacuatie van mei 1940 heeft opgevangen. In Bergambacht en Haastrecht staan stenen banken die door Veenendaal zijn geschonken als dank voor de opvang in die eerste oorlogsdagen. Maar ook in Stolwijk, Renkum, Schoonhoven en Soest zijn herinneringen te vinden. Tot besluit hield Aart ons foto's voor van het graf van de familie Van Asch van Wijck op Prattenburg, een rijksmonument. Om tien uur sloot voorzitter Bert de vergadering, maar niet nadat hij de sprekers had bedankt en elk een heerlijke fles wijn had overhandigd.

Uitgelezen

Verhalen. Verhalen over de oorlog. Sjoerd de Jong schreef ze voor De Rijnpost. Toen hij vorig jaar overleed, moest hij ook zijn oorlogsverhalen achterlaten. Collega's en vrienden hebben ze gebundeld en aangevuld en ziedaar: een mooie uitgave, een boekje over gewone mensen in buitengewone omstandigheden, een liber amicorum voor Sjoerd waar hij zelf de basis voor heeft gelegd.

DOOR GERT GROENLEER

Veenendaalse oorlogsverhalen. Herinneringen opgetekend door Sjoerd de Jong en anderen.

Geïll., 112 p., Barneveld, ISBN 978-94-92055-24-8, € 14,95.

Van Essen. Hoe ziet het boek eruit? Prima. Helder drukwerk, scherpe foto's en een fraaie voorkant. Een waardig afscheidscadeau in alle opzichten voor Sjoerd en zijn familie.

Negentien verhalen zijn het: veertien van Sjoerd, twee van Jan Bos en een van Bert van Kooten, van Co Keulstra en van redacteur Martin Brink. Ze variëren in lengte, verteltrant en directheid. Samenbindend is de aandacht voor het alledaagse: een dood paard, een briefopener, een kippenhok, een koe die teruggebracht werd, een Duitse soldaat die melkflessen vulde, een ringetje van cockpitglas. Het zijn de kleine dingen waar Sjoerd de Jong oog voor had en die zijn boek een bijzondere betekenis verlenen. Wat niet wil zeggen dat hij blind was voor de angst, het grote gevaar en de dodelijke beschietingen: ook daar schrijft hij over. Informatief en aandoenlijk zijn de herinneringen van Van Kooten aan de evacuatie van mei 1940 en de bijdragen van Bos over de onderduik van de Joodse meisjes Lena en Shelly Shmul. Keulstra's bijdrage mag er zijn, maar is strikt genomen geen Veens oorlogsverhaal. Dat oral history tot misvattingen kan leiden, zien we op pagina 31 en 60: Hille was geen gemeentesecretaris en de Hitlerjugend zat niet in de villa van

Veenendaalse oorlogsverhalen

*Herinneringen opgetekend
door Sjoerd de Jong en anderen*

Onder redactie van Martin Brink

Veenendaal in de krant anno 1916 (1)

Ook honderd jaar geleden hebben de landelijke bladen over Veenendaal geschreven. We zijn nagegaan wat er zoal gepubliceerd is en maken u daar in twee afleveringen deelgenoot van. Dit is de eerste.

DOOR COR SLOK

Nieuwe Tilburgsche Courant, 22 januari 1916

Tot onderwijzer aan de Christelijke School voor MULO te Veenendaal is benoemd de heer W.J. Eijkman, onderwijzer aan de School met den Bijbel alhier.

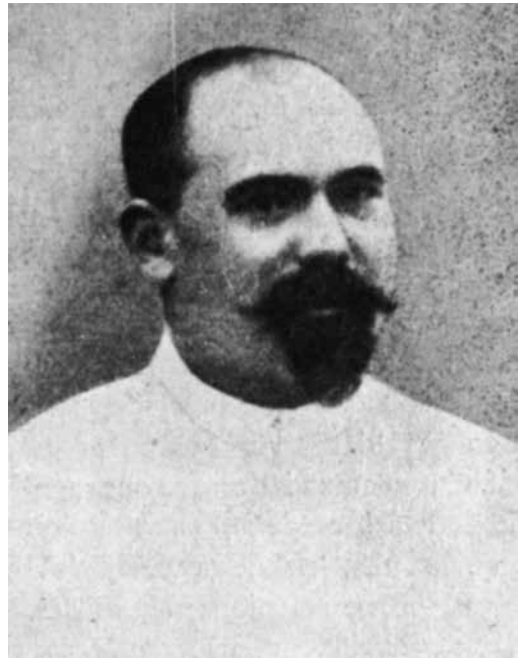
De Telegraaf, 8 februari 1916

De in de gemeente Veenendaal gehouden collecte voor den watersnood heeft opgebracht de som van f 2253,50.

De Zendingsbond, 21 februari 1916

De eerste zending, die nadat zijn opleiding aan de Nederlandse Zondagsschool voltooid was den dertigsten Juli 1913 in Veenendaal, de plaats zijner geboorte, afgevaardigd werd, was de heer A.A. van de Loosdrecht. In Indië aangekomen genoot hij eerst gedurende eenige maanden onderricht van dr Adriani, die toen nog te Tentana was, en hem hielp met behulp van eenige Sadang-Toradjasche jongens de nog onbewerkte taal te leeren. Door de oerwouden van het vrij hooge gebergte, dat Midden-Celebes-Noord en

Zuid van elkander scheidt, trok de eerste zending met zijn jonge vrouw naar zijn standplaats.

De laatste foto van zending Van de Loosdrecht, circa 1917 (*Rik Valkenburg en Willem Pieter Balkenende, Dodelijke speerstoot tot nieuw leven, collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal, inv.nr. 1.B.3.10*)

Zending Van de Loosdrecht en zijn echtgenote, begin 1900 (*Rik Valkenburg en Willem Pieter Balkenende, Dodelijke speerstoot tot nieuw leven, collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal, inv.nr. 1.B.3.10*)

Nieuwe Rotterdamse Courant, 19 maart 1916

In hoger beroep van de Rijksverzekeringsbank tegen de uitspraak van den Raad van Beroep te Utrecht, waarbij met vernietiging eener beslissing van de Bank, die schadeloosstelling weigerde aan A.S., metselaar te Veenendaal, is toegekend genees- en heelkundige behandeling voor rekening van de Bank, zulks ter zake van een ongeval, ten gevolge waarvan hij het toplid van den linker middelvinger verwondde, hem overkomen, terwijl hij, als metselaar in loondienst van de Veenen-

daalsche Stoomspinnerij- en Weverij, bezig was in het ketelhuis der weverij met het losmaken van een ring, welke de asbestbekleding van de stoompijp van een ketel vasthield, welke ketel verkocht was en vervangen zou worden door een ketel afkomstig uit de afgebrande en niet weder opgebouwde spinnerij van getroffen werkgeefster. De Centrale Raad bevestigde de uitspraak.

Algemeen Handelsblad, 30 maart 1916

De beroepen van mej. J.C. Achterberg, onderwijzeres aan de openbare lagere school te Veenendaal en van het hoofdbestuur van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht van 22 september 1915, waarbij goedkeuring is verleend aan het besluit van den Raad der gemeente Veenendaal van 25 augustus 1915 waarbij met betrekking van het Raadsbesluit van 26 april 1915, de verordening regelende de jaarwedden van het hoofd en het verder onderwijzend personeel der openbare lagere school in die gemeente is aangevuld met eene bepaling tot vergoeding voor onderwijs in de nuttige handwerken buiten de gewone schooluren met *f* 12,50 per wekelijksch lesuur per jaar. De inspecteur van het L.O. acht het niet overdreven, noch voor de gemeente te bezwarend als het salaris worde bepaald op *f* 20,- per wekelijksch lesuur, terwijl de districts-schoolopziener, in overeenstemming met den arrondissements-schoolopziener, als zijne meening te kennen geeft, dat eene billijke vergoeding niet minder dan *f* 0,50 per lesuur zou behooren te bedragen. Gedeputeerde Staten achten het beroep ongegrond.

Algemeen Handelsblad, 6 april 1916

Men seint ons uit Veenendaal, dat de vliegmaschine M1, bestuurder luitenant ter zee Doorman, om 12 uur nabij Veenendaal, ten gevolge van motorpanne, moest landen. De machine werd beschadigd, persoonlijke ongelukken kwamen er gelukkig niet bij voor. Luitenant Doorman was op weg naar Ede.

De Tijd, 27 april 1916

Een groote bankinstelling alhier is de dupe geworden van een handige oplichtings-truc. De

oplichting, waarvan bij de politie aangifte gedaan is, heeft naar het "Hdbl" meldt, zich als volgt toegedragen.

Een Deutsche firma bestelde bij een bekende eierenhandelaar in ons land drie wagonladingen eieren, voor een waarde van tweeëntwintig- à drieëntwintigduizend gulden. Wanneer de eieren verzonden waren kon de eierenhandelaar bij de bank waar de Deutsche firma een deposito had, het bedrag innen, op vertoon der vrachtbrieven. Op de een of andere wijze kwam iemand, die ook wel eens eieren gehandeld had, te Rheden wonende, er achter. Hij maakte valsche vrachtbrieven, maakte ook het poststempel van het station Veenendaal na, en ging met deze vrachtbrieven en met valsch onderteekende quitanties naar de bankinstelling. Deze betaalde daarop het bedrag uit waarmee de oplichter verdween. Later vroeg de Deutsche firma, wanneer de ladingen eieren kwamen en toen bleek dat deze in het geheel niet het station Veenendaal gepasseerd waren. Toen bleek ook dat er oplichting in het spel was geweest en werd de politie gewaarschuwd. De politie stelde dadelijk een uitgebreid onderzoek in, om den oplichter te arresteren. Tot dusver is de man nog niet aangehouden.

Algemeen Handelsblad, 29 april 1916

Al spelende is gistermiddag het tweejarig zoontje van J. van den Brandhof te Veenendaal te water geraakt en verdronken.

Het Centrum, 4 mei 1916

Men meldt ons uit Veenendaal:

Tengevolge van de gevaarlijke bocht ter hoogte van de fabriek der Wed. D.S. van Schuppen in den Rijksstraatweg van Veenendaal naar de Klomp, had aldaar gistermiddag een ernstig ongeluk plaats. De automobiel van Dr V.d. M(eene) was juist in die bocht, toen van de andere zijde een militaire motorwielrijder aankwam.

De auto trachtte het ongeluk zooveel mogelijk te ontwijken en reed daarbij tegen het ijzeren hek op. De motorfietser botste echter met volle vaart tegen de auto, kwam te vallen en beliep daarbij een ernstige hoofdwonde, alsmede een beenbreuk. Hij werd door de eigenaar van den auto verbonden.

De kruising Nieuweweg/Hoogstraat, circa 1960. Onder de boom zien we nog net de sigarenkiosk van Van de Loosdrecht en op de hoek de groente- en fruitzaak van J. van Barneveld (*collectie Historische Vereniging Oud Veenendaal, inv.nr. 1.B.2.8, nr. 3993*)

Tilburgsche Courant, 23 mei 1916

Men meldt ons uit Veenendaal: Voor de betrekking van directeur aan de gasfabriek alhier hebben zich 30 sollicitanten aangemeld. De aanbeveling voor eene benoeming bestaat uit de heeren F. Doorn, adjunct-directeur der gasfabriek te Deventer en C. Bakker, opzichter aan de Ooster Gasfabriek te Amsterdam.

Algemeen Handelsblad, 26 juni 1916

Bij de jongste Staten-verkiezing heeft zich te Veenendaal weder een geval voorgedaan van wetsinterpretatie, dat een eigenaardig licht werpt op de daar heerschende toestanden. In de stembus werd – zooals men ons mededeelt – een biljet gevonden waarop het witte vakje voor den naam van den Christelijk-Historischen candidaat Labouchère geheel onaangeroerd was. Slechts een streepje op den bovenkant van het zwart

wees aan dat de kiezer die dit biljet in handen had gehad ook over dezen candidaat heeft gedacht. Een lid van het stembureau vertelde ons dienaangaande nog het volgende: “’t Is waar, dat het al of niet geldig verklaren van dit biljet van geen invloed op den uitslag der stemming kon zijn. Maar het feit, dat dit biljet kon worden goedgekeurd, geeft ons een beklemd gevoel van rechteloosheid. Toevallig meende ik te bemerken, dat een naam meer werd opgelezen dan het biljet aangaf. Toen ik daarop met een medelid van het stembureau den burgemeester attent maakte, hield deze stokstijf vol, dat door het streepje de wil van den kiezer duidelijk gebleken was. Met twee tegen twee stemmen – waarbij de stem van de voorzitter den doorslag geeft – werd het biljet geldig verklaard. Mag nu op deze wijze de wet maar door een plaatselijk stembureau op zij worden geschoven!”

Algemeen Handelsblad, 31 juli 1916

Uit Ede en Veenendaal krijgen wij bericht dat daar in den nacht van Zaterdag op Zondag hevige luchtschokken zijn waargenomen. Het geraas geleek veel op het schieten met zwaar geschut in de verte of mijnontploffingen. De huizen trilden, de ramen rinkelden; er hing een lage dunne mist, overigens was de hemel helder en vol sterren.

Te Wageningen is dien nacht een aller hevigste schok waargenomen, ruim een kwartier later gevolgd door twee minder hevige schokken. De schok is gevoeld van de Boven-Veluwe tot Nijmegen en ook in Driebergen.

Ook te Amersfoort werd gistermiddag omstreeks één uur het geluid als van zwaar artilleriegeschut tot tweemaal toe gehoord.

Het Kon. Ned. Meteorologisch Instituut te De Bildt deelt omstreeks deze schokken het volgende mee:

Van verschillende plaatsen ontving het Meteorologisch Instituut te De Bildt berichten omtrent trillen van ramen, openspringen van deuren enz., waargenomen in den nacht van Zaterdag en Zondag. Door de seismografen is om 1 uur 16 minuten Amsterdamsche Tijd een zwakke storing opgetreden. Deze storing en de waargenomen trillingen kunnen het gevolg zijn van een sterke verwijderde ontploffing.

Nieuwe Rotterdamsche Courant, 1 augustus 1916

De Vereeniging van Koffiehuis, Restauranthouders en Slijters voor Veenendaal en omstreken, gevestigd te Veenendaal.

De Tijd, 26 september 1916

Doordat een kind met lucifers speelde, geraakte Maandagmorgen een hooiberg van den landbouwer H. te Veenendaal in brand. Eenige duizenden K.G. hooi gingen in de vlammen op. De boerderij kon slechts met moeite worden gered. Niets was verzekerd.

Algemeen Handelsblad, 26 september 1916

Gisteren ontstond door hooibroei brand bij de landbouwer H. Hardeman te Veenendaal. De hooi- en korenberg en een schuurtje verbranden.

De Tijd, 12 oktober 1916

De gemeenteraad van Veenendaal kreeg ter behandeling een adres van de Nederlandsche Christelijke Geheelonthoudersvereeniging, naar aanleiding waarvan de meerderheid van het college van B. en W. een voorstel indiende om de hotels, logementen, koffiehuisen etc. des Zondags na 3 uur gesloten te houden. Met 6 tegen 5 stemmen (1 blanco) werd echter besloten deze inrichtingen des Zondags reeds na 9 uur des morgens gesloten te houden.

Tilburgsche Courant, 24 oktober 1916

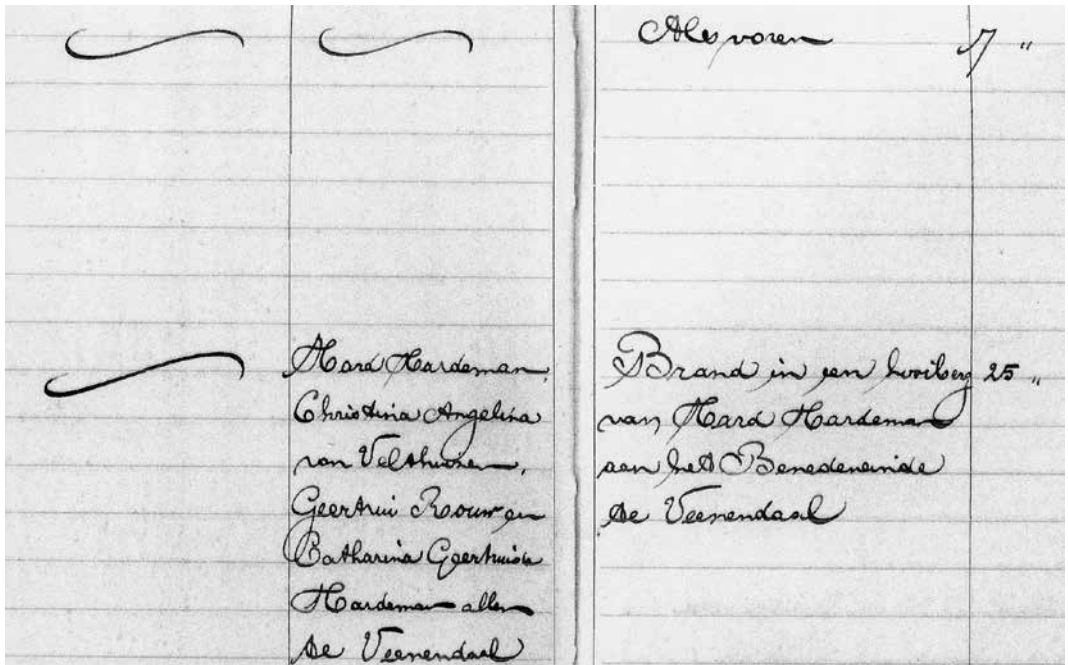
Voor de militie der lichte 1916 werd in deze gemeente ingeschreven zekere C.H. Tijdens zijn inschrijving vertoefde hij in de Weesinrichting te Neerbosch. Door het gemeentebestuur van Nijmegen werd aan dat te dezer plaatse bericht, dat hij hier behoorde te worden ingeschreven voor de Militie omdat zijn beide ouders waren overleden en zijn voogd woonplaats had in Veenendaal. Later bleek het, dat hij niet alleen in deze gemeente was ingeschreven doch ook te Nijmegen. Voor den keuringsraad te Lochem opgeroepen werd hij aldaar afgekeurd en voor den Keuringsraad te Utrecht verscheen hij niet, hoewel daarvoor ook opgeroepen. De militieplichtige werd in werkelijke dienst opgeroepen en in dienst gesteld voor de gemeente Veenendaal, niettegenstaande hij bij zijn inlijving het bewijs van afkeuring kon overleggen. De minister zal dus moeten uitmaken of dit al dan niet ten onrechte heeft plaats gehad.

Tilburgsche Courant, 14 november 1916

Bij een vechtpartij tusschen den zestienjarigen H. en de vijftienjarigen B. trok eerstgenoemde onverwacht een mes en gaf zijn tegenstander daarmede een steek juist boven het hart. Bewusteloos zakte de jongen ineen. Zijn toestand is zeer ernstig.

Algemeen Handelsblad, 23 november 1916

Voor de Vierde Kamer der Rechtbank alhier werd heden behandeld de oplichting van de Amsterdamsche Bank voor een bedrag van f 22.488,-. Terecht stonden Johannes Kramer, geboren 7 mei 1889, rijwielhandelaar, wonende te Amster-

Inschrijving van het proces-verbaal van de brand bij Hart Hardeman, 25 september 1916. Volgens het bevolkingsregister was Hardeman arbeider en vertrok hij op 6 december 1916 naar Rhenen (*Gemeentearchief Veenendaal, Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 2539*)

dam, Focke Simonszstraat 76III en Evert Baars, geboren 9 april 1892, graankoopman, wonende te Rhenen, beiden gedetineerd in het Huis van Bewaring alhier. Een derde verdachte Jan Frederik de Groot, geboren 7 mei 1890, electricien, is thans voortvluchtig.

Baars is tot dusverre nimmer in handen der justitie geweest. Kramer daarentegen zat in 1906 twee maanden in voorarrest als verdacht van verduistering en in 1913 twaalf maanden als verdacht van heling en onlangs veroordeelde het Gerechtshof alhier hem tot een jaar gevangenisstraf wegens heling (het ten geschenke aannemen van f 50,- afkomstig uit de inbraak bij de firma Gescher & Kemper).

Het Volk, 14 december 1916

Door den bondssecretaris Goudsmit is deze week eene afdeling van den Bakkersgezellenbond opgericht te Veenendaal met elf leden.

Isaac Goudsmit, bestuurslid van de Bakkersgezellenbond (*internet: <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/goudsmit>*)

Het laatste woord

Het is alweer bijna een jaar geleden dat we in De Goede Reede het 30-jarig bestaan van onze vereniging vierden. Hoogtepunt die avond was de uitreiking van het boek Mijn Kerkewijk aan de leden. Veel fijne reacties kregen wij op het beschikbaar stellen van deze prachtige publicatie. Jaap Pilon is erin geslaagd het wel en wee van de Kerkewijk goed weer te geven met mooie verhalen en schitterende foto's.

DOOR HET BESTUUR

Maar het verhaal van de Kerkewijk is nog lang niet uit. De gemeente Veenendaal vindt dat het tijd is voor een grote onderhoudsbeurt en denkt daarbij vooral aan de vervanging van de riolering in verband met de wateroverlast en de herinrichting van de weg met het oog op de verkeersveiligheid. Bladerend in *Mijn Kerkewijk* zien we de straat van honderd jaar geleden. Een plaatje.

Nu de gemeente toch aan de slag gaat, willen wij als historische vereniging graag pleiten voor enig herstel van de oude glorie van de Kerkewijk. Het

best in een nieuw groen jasje gestoken worden. Dus schouders eronder en aanpakken!

Zoals gebruikelijk hebben we ook weer onze driemaandelijke ledenbijeenkomst. Als bestuur doen we ons best iedere keer weer een boeiende spreker te vinden. Ditmaal gaat het om Constant van den Heuvel, die al eerder op onderhoudende wijze een avond voor ons verzorgde. Zijn onderwerp betreft de executie van de zes mannen onder aan de berg op 20 december 1944.

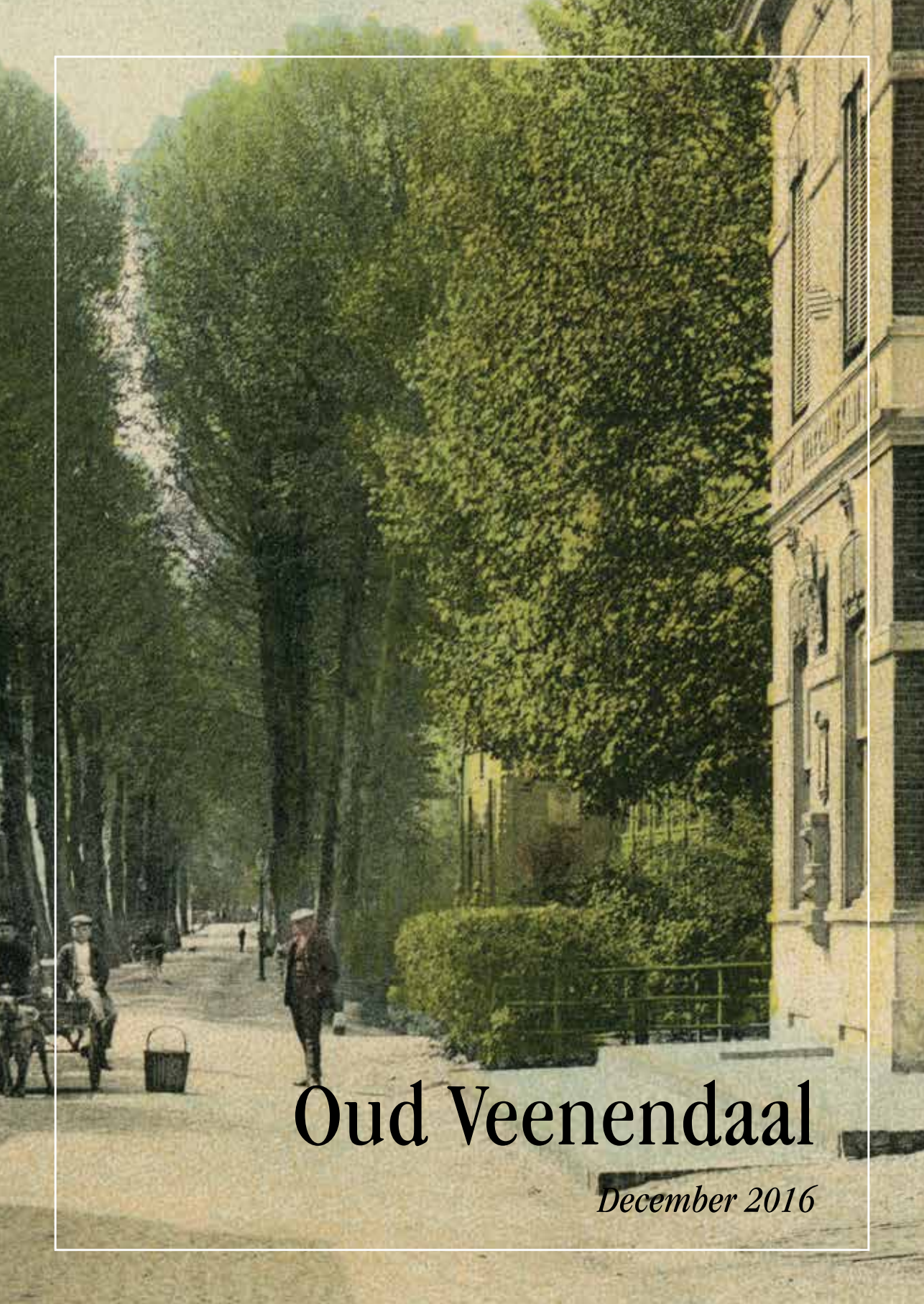

De groene Kerkewijk gezien in de richting van het centrum met links vermoedelijk wat fantasiehuizen en rechts de textielfabriek van Roessingh, circa 1920 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

zou mooi zijn als de weg weer van groen werd voorzien, zodat we iets van de oude laan terug zouden krijgen. En was Veenendaal in 2004 niet de groenste stad van Nederland en in 1997 zelfs de groenste stad van Europa? Wij zijn ervan overtuigd dat de inwoners van Veenendaal de vergroening van de Kerkewijk zullen toejuichen en dat er ook in de gemeenteraad voldoende draagvlak voor zal zijn. De Kerkewijk is een van de oudste straten van Veenendaal en die mag

We hopen elkaar weer te zien op:

- **Donderdag 15 september 2016**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Constant van den Heuvel:**
'Sechs Männer erschossen an dem Berg'
- **Eltheto, Fluitersstraat 2**
- **Aanvang 19.45 uur**
- **Inloop vanaf 19.15 uur**
- **Toegang gratis**

Oud Veenendaal

December 2016

- 31^e jaargang, nummer 4
verschijnt 4 maal per jaar

Afbeelding omslag

Het gedeelte van de Kerkewijk tussen de Markt en het Omleidingskanaal. We kijken in de richting van de Cuneraweg en zien rechts het postkantoor, circa 1910

REDACTIE

Gert Groenleer
Bas van Kooten
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

A. van den Bos, voorzitter
Mevr. S. van Alderen-van der Gaast, secretaris
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, tweede secretaris
H.C. de Kleuver, penningmeester
A.K. van Kooten
B. van Kooten
A.A. Slok
Mevr. W. Wienecke-van Schuppen

Secretariaat:

Mevr. S. van Alderen-van der Gaast
Dijkstraat 119, 3904 DC Veenendaal
Telefoon 0318 54 29 59
info@oudveenendaal.nl

Ledenadministratie:

Mevr. J. Groenleer-de Jong
Driemaster 42
3904 RL Veenendaal
Telefoon 0318 51 82 04
ledenadministratie@oudveenendaal.nl

Financiële administratie:

Berry Henzen
MacBridestraat 51, 3902 KK Veenendaal
Telefoon 0318 52 74 91 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

A.K. van Kooten
Componistensingel 107, 3906 BV Veenendaal
Telefoon 0318 55 36 44

Website:

www.oudveenendaal.nl

Documentatiecentrum:

De Cultuurfabriek
Kees Stipplein 78, 3901 TP Veenendaal
Telefoon 0318 58 26 68
documentatiecentrum@oudveenendaal.nl

Openingstijden:

Dinsdag van 13.00 tot 16.00 uur
Donderdag van 13.00 tot 16.00 uur
Zaterdag van 10.00 tot 13.00 uur
Of op afspraak: 06 54 91 19 91

Bank:

IBAN: NL 62 RABO 0 3951 10106, t.n.v. Historische Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 22,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 7,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp, opmaak en druk:

Henzen ontwerp & communicatie, Veenendaal

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Let op!

De ledenbijeenkomsten vinden plaats in gebouw Eltheto.

Het adres is: Fluitersstraat 2, 3901 DK Veenendaal.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

86	Om te beginnen De redactie
87	De Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij (2) G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
94	Een jeugd in Gelders Veenendaal C. van Dijk
102	Veenendaal in de krant anno 1916 (2) C.J. Slok
104	Honderdjarigen in Veenendaal (29) W.C. van Elst
109	Monumentaal groen W. van Heteren
111	De fusillade van 20 november 1944 S. van Aalderen-van der Gaast
112	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Het laatste nummer van het jaar is gevuld met vaste rubrieken en andere bijdragen. Over gebrek aan kopij hebben we nog steeds niet te klagen. Wat wel opvalt is dat er steeds meer over de jongste en steeds minder over de oude geschiedenis van Veenendaal wordt geschreven. Wie brengt daar eens een keer in?

DOOR DE REDACTIE

Ineke van Schuppen opent met het tweede deel van haar relaas over 'de grote fabriek' oftewel de Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij. Een zakelijk én een persoonlijk verhaal met in de hoofdrol de familie Bottenheim. Via Delpher duikt Cor Slok voor de tweede keer in het Veenen-

Elst een eeuweling tot leven. De foto's geven ook nu weer een extra cachet aan de tekst. Serieus is het verslag van Sieta van Aalderen van de verenigingsavond van 15 september. Constant van den Heuvel sprak over de executie onder aan de berg in 1944.

Melkboer in de Emmalaan, 1965 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

daalse nieuws van 1916. Leuk om te zien wat het *Algemeen Handelsblad*, *De Telegraaf* en andere bladen toen over 't Veen te melden hadden.

Van de Brouwersgracht kwam Kees van Dijk ineens in het Gelderland terecht. Hij ordende zijn gedachten en herinneringen en neemt ons mee terug naar de potkachel, de melkboer, De Gruyter, de Nieuwewegse school, *De Spiegel*, het Bergbad en de bierschuur van Dekker. Jeugdsentiment kent geen tijd.

Voor de negenentwintigste keer brengt Wim van

In een kleine maar fijne bijdrage vestigt Wim van Heteren, lid van de werkgroep Monumenten, de aandacht op oude bomen en heggen. Let op: ook op het gebied van monumentaal groen heeft Veenendaal nog best wat te bieden. Interessant is ook wat Wim vertelt over het groen in de late middeleeuwen en de Gouden Eeuw. En over werkgroepen gesproken: op pagina 112 maakt het bestuur melding van twee nieuwe. Da's mooi. Een hartelijke groet.

De Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij (2)

In dit nummer vindt u het tweede deel van het verhaal over de grootste fabriek van Veenendaal. Het begint met de crisisjaren en eindigt met de sluiting van het bedrijf.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

In de crisisjaren ging het niet goed met de VSW. Er brak weer een staking uit, omdat de werknemers loon moesten inleveren. Zelf nam Jules Bottenheim helemaal geen salaris op. Hij was geen gemakkelijke man en vergat niet snel onrecht dat hem was aangedaan. Jaren later liet hij alle personeelsleden die aan de staking hadden deelgenomen en die hij typeerde als belhamels, vervangen door machines. Als er iets fout ging in de fabriek, sprak hij de gevleugelde woorden: 'Hel, donder en bliksem, wat is er nu weer.' Kleinzoon Michael herinnert zich ook het verhaal van een vertegenwoordiger van verzekeringsmaatschappij Langeveld, die in de jaren vijftig een afspraak had bij de VSW om over de verlenging van de verschillende verzekeringen te spreken. Na afloop van het gesprek liep Jules met hem mee naar zijn auto, en dat bleek een MG (Morris Garages) te zijn. Hij zei de vertegenwoordiger gedag en liep rechtstreeks naar de telefoon om diens baas te bellen. 'Als uw medewerkers zich een MG kunnen permitteren,' zei hij, 'verdient Langeveld te veel aan de VSW. Hoeveel gaat de premie dit jaar omlaag?'

Toch ging hij in diezelfde crisisjaren een joint venture aan met het Britse bedrijf Dunlop. Dat werd een belangrijke activiteit, want katoen bedekt met rubber bleek een hoogwaardig product te zijn. Zijn tweede project was het opzetten van een bedrijf op Java. De fabriek heette Djantra en stond in Semarang. De machines kocht hij in Shanghai, maar hij reisde ook veel op en neer tussen Nederland en Nederlands-Indië. In april 1940 ging hij weer naar Indië, maar door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in mei bleek het onmogelijk om terug te reizen naar

Nederland. Hij bleef in Semarang, waar hij de fabriek leidde en tevens functioneerde hij als beëdigd Nederlands ambtenaar. Op verzoek van de Nederlandse regering nam hij zelfs het beheer van enkele Duitse ondernemingen op zich. Na de inval van Japan kwam hij in een Japenkamp terecht en pas in september 1945 kon hij naar Nederland terugkeren. Op hoge leeftijd reisde hij nog naar Belgisch-Congo om met een goedgevulde orderportefeuille terug te keren.

Circus

Jack Bottenheim was in tegenstelling tot zijn strenge vader een beminnelijke man die veel van dieren hield, en hij had dan ook altijd een hond. Toen hij een jaar of tien was, zag hij een paard op de grond liggen met een bezorgde eigenaar ernaast. Jack, die toen al paard reed en veel van paarden wist, trok het dier bij de halster overeind en liep rondjes met het dier dat koliek had. Het hielp. Toen de paardenslager arriveerde, was het paard hersteld en kon de man onverrichter zake rechtsomkeert maken.

In Veenendaal bezocht Jack de openbare lagere school, maar de keuze voor de middelbare school viel op het Christelijk Lyceum in Arnhem. Hij ging in de kost bij een leraar, maar voelde zich daar zo ongelukkig dat zijn ouders besloten naar Oosterbeek te verhuizen, zodat hij thuis kon wonen. Door zijn liefde voor paarden kwam hij ook in aanraking met het circus. Zijn grote passie was Circus Strassburger en hij was zeer bevriend met Hans Strassburger. Na met goed gevolg de hbs-b te hebben doorlopen, vertrok hij naar Manchester om textieltechnologie te gaan studeren. Daar raakte hij bevriend met de leeuwentemmer

Jack Bottenheim met zijn hond (collectie Jack Bottenheim)

van een klein Engels circus en hielp hij met het voeren van de leeuwen. Omdat hij bijna elke avond in het circus doorbracht, kende hij de voorstelling goed. Toen op een gegeven moment de directeur vroeg of hij wegens ziekte van de leeuwentemmer de middagvoorstelling voor zijn rekening wilde nemen, stemde hij toe. Omdat de beloofde vervangende leeuwentemmer niet kwam opdagen, deed hij de voorstelling bijna twee weken. Aan deze bijbaan kwam een eind, toen een journalist een artikel in de lokale krant publiceerde met als titel 'Dutch student lion tamer in English circus' en daarbij een foto van Jack plaatste. Een bevriende zakenrelatie stuurde het artikel naar vader Jules, waarop onmiddellijk een telegram bij Jack arriveerde: 'Wat wil je, circus of

textiel? Toelage hierbij beëindigd.' Dat betekende het einde van een circuscarrière.

Jack werd afgekeurd voor het leger omdat hij te mager was. In september 1939 echter meldde hij zich aan als vrijwilliger bij het Vrijwillig Landstormkorps Motor-dienst, waar hij werd ingedeeld bij de transporttroepen. Hij was toen al lid van een jeugdbeweging die zowel antinazi als anticommunistisch was. Voor de oorlog verloofde hij zich met een medeverzetstrijdster. Zij was een fanatiek paardrijdster en via haar leerde hij veel mensen van de Koninklijke Militaire Academie (KMA) kennen. Al in die tijd ging hij naar bijeenkomsten van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) en communistische organisaties om die te verstoren. Zijn zoon Michael is nog in het bezit van een met potlood geschreven anonieme dreigbrief, waarin Jack aangeraden werd zich niet zo anti-Duits op te stellen en dat hij zich aan de tijdgeest moest aanpassen.

Verzet

Het verloofde paar was zeer actief in het verzet en dat was ook de reden dat er een eind aan hun verlovings kwam. In onderling overleg besloten ze hun engagement te beëindigen, omdat het vanwege alle verzetsactiviteiten te gevaarlijk was. In 1943 werd Jack door Jan Vibers van de VSW gewaarschuwd dat een pro-Duitse medewerker op het punt stond hem aan te geven vanwege zijn antinazi houding. Een bevriende officier die uit krijgsgevangenschap was ontsnapt, overtuigde Jack ervan dat het tijd werd naar Engeland te vluchten, ook omdat een van zijn verzetsvrienden door de Gestapo was gearresteerd. Hij reisde per trein met vervalste papieren van de Organisation Todt. In een uitgave van Lex Gans, waarin een Engelandvaart wordt beschreven, worden de oorlogsbelevissen

van Jack uitgebreid onder de loep genomen. Via Madrid en Portugal werd hij door de Engelse marine naar Gibraltar gesmokkeld. Hij liet zijn familie weten dat hij veilig was weggekomen door een brief naar de huishoudschool van zijn zusje Monique te sturen met de mededeling dat hij als circusartiest werk had gevonden in Spanje.

Van Gibraltar reisde hij door naar Engeland, waar hij tot zijn vreugde zijn neef Walter Pforzheimer aantroef. Walter was een kleinzoon van Therese Bottenheim, de zuster van Jack senior. Walter was na de oorlog betrokken bij de oprichting van de Central Intelligence Agency en leidde tientallen jaren aspirant-agenten op voor de CIA. Hij gaf tot zijn tachtigste jaar les in de geschiedenis van de spionage op het opleidingsinstituut van de CIA in Virginia. Ook Jack werd als agent opgeleid en hij leerde ondanks zijn hoogtevrees parachutespringen. Waarschijnlijk werd hij in 1944 gedropt in Frankrijk om achter de linies te helpen met een operatie van de Britse dienst M19, die ontsnappingslijnen voor geallieerde militairen exploiteerde. Na de oorlog ontmoette hij Caryl Baring-Gould, een jonge intelligence officer van de Britse luchtmacht. Zij was een telg uit de familie Baring, die veel later in het nieuws kwam door het faillissement van de gelijknamige bank na wangedrag van een medewerker. Op 30 november 1946 werden Jack en Caryl in de St. Peter's Church in Londen in de echt verbonden.

Djantra

In 1948, na de onafhankelijkheid van Indonesië, keerde Jules met zijn echtgenote Marguerite terug naar Djantra met de bedoeling deze bloeiende onderneming verder te expanderen. Vanuit Semarang schreef hij een brief aan dr J.G. Thoomes, die ter gelegenheid van het 400-jarig bestaan

van Veenendaal zojuist het boek *Vier eeuwen Veenendaal* had geschreven. Hij sprak zijn grote waardering uit voor het boek, maar schroomde niet om bij de tekst over de VSW een aantal kritische noten te plaatsen. Zo corrigeerde hij de opvatting dat Thomas Spencer Elce de directeursfunctie bij de VSW bekleedde. Ook schrijft Jules: 'Mijn zoon is thans het vierde geslacht dat bij de VSW werkzaam is; hij is zelfs geboren

De VSW in 1964 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Veenendaler, hetgeen met mij niet het geval is. Ik heb echter een Veenendaalsche zoogmoeder gehad en daarom heb ik mij zeker steeds zoo tot Veenendaal aangetrokken gevoeld.'

Jack, die Djantra voor het eerst in 1950 bezocht, had de overtuiging dat de VSW deze fabriek zo snel mogelijk van de hand moest doen. Dat leidde tot een generatieconflict tussen vader en zoon. Jack was van mening dat de fabriek op termijn toch genationaliseerd zou worden, waar Jules tegen inbracht dat de Indonesiërs niet zelf de fabriek zouden kunnen leiden. Volgens Jack maakte dat geen verschil, omdat de Indonesiërs dat zelf niet zo zagen. De commissarissen echter waren het eens met Jack en zo werd opdracht gegeven tot verkoop. Er werd een Chinese koper gevonden en de koopsom was de basis voor verder expansie.

Op de terugreis na de verkoop in 1954 bezocht Jack de Verenigde Staten en kwam daar in aanraking met de productie van chenille. Deze tufting, die gebruikt werd bij de vervaardiging van bedspreien en kamerjassen, was een modieuzer product dan wat in Manchester door Everwear Vantona werd gemaakt. Hij zag er grote mogelijkheden in om een hogere toegevoegde waarde aan de katoentjes te geven. Everwear was geïnteresseerd in een gezamenlijke dochteronderneming in de hoop een stuk van de potentieel belangrijke markt in Duitsland te veroveren. Met het Britse Staflex werd eenzelfde constructie aangegaan. Staflex fabriceerde plakbare tussenvoering, een productieproces, waarbij plakkorrels op het katoen werden aangebracht, waardoor een veel efficiëntere versteviging van onder meer revers in jassen werd verkregen. Dit product maakte van de VSW een belangrijke toeleverancier van de confectie-industrie. Een volgende ontwikkeling was de participatie in Hollantor, het latere Firet, dat nonwovens produceerde.

De samenwerking met Dunlop, Everwear en Staflex zorgde voor een grote diversificatie in de productie, waardoor de VSW een belangrijke positie in de textielbranche kon innemen. Toen de fabriek in 1961 het 100-jarig bestaan vierde, ging het financieel zeer

voor de wind. Jack bekleedde inmiddels de functie van voorzitter van de Textieljaarbeurs en bleef dat doen tot de fusie met de Jaarbeurs. De fabriek kreeg ter gelegenheid van het jubileum het predicaat Koninklijk toegekend en werd vanaf die tijd aangeduid als KVSW.

Fusies

De Nederlandse en met name de Twentse textielindustrie waren minder goed opgewassen tegen de veranderende tijden en in het begin van de jaren zestig had een aantal fusies plaats. Die leidden tot de vorming van de Koninklijke Nederlandse Textiel-Unie, waarin een aantal landelijk bekende fabrieken opgingen, waaronder Van Heek. Uit de fusie van de Handelmaatschappij met de verzwakte Twentse Bank ontstond de ABN (Algemene Bank Nederland). De ABN, die mede vertegenwoordigd was in de Raad van Commissarissen, stelde voor dat ook de VSW zich bij de Textiel-Unie zou aansluiten. Leo Bonnike, de zoon van de inmiddels gepensioneerde Job, steunde dit voorstel, maar zowel Jules als Jack waren mordicus tegen. Zij hadden sterk het gevoel dat de Koninklijke VSW door de problemen bij de Textiel-Unie meegetrokken zou worden. En daar de familie Bottenheim een belangrijk aandelenpakket in handen had, werd het voorstel

Jules Bottenheim met rechts burgemeester mr dr J. Hazenberg. Het is 29 april 1964 en de burgemeester heeft Jules zojuist een ridderorde opgespeld (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

door de ABN ingetrokken. Het was het begin van de problemen tussen de directeuren Jack en Leo, zeker nadat ook een tweede voorstel voor een fusie van de kant van de ABN door de Bottenheims van tafel werd geveegd.

te maken, maar toen de rechtbank het verzoek afwees omdat zij van mening was dat dit niet voldoende in een kort geding kon worden beoordeeld, besloten de commissarissen een buitengewone aandeelhoudersvergadering bijeen te

Toespraak van burgemeester mr dr J. Hazenberg. Van links naar rechts: M.E.G. Bottenheim als fotograaf, C.R. Bottenheim-Baring-Gould, M. Bonnike, G.E.M. Bottenheim, M.Chr. Bottenheim en burgemeester Hazenberg, 29 april 1964 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Jules ging omstreeks 1965 met pensioen en Jack kreeg een alcoholprobleem. In 1966 ging hij een half jaar met ziekteverlof en Leo Bonnike besloot met de commissarissen om een tweede directeur te benoemen. Zonder dat hij daar iets van wist, werd Jack eind 1966 door zijn arts genezen verklaard. Onder druk van Bonnike stuurde de bedrijfsarts hem nogmaals drie maanden met ziekteverlof en pas toen zijn eigen arts hem vroeg hoe het werken hem bevallen was, besepte hij dat hij voorgelogen was. Hij ging stante pede terug naar zijn kantoor om binnen twee dagen door de commissarissen te worden geschorst. Dat was het begin van de VSW-affaire, die zelfs tot in de Nederlandse dagbladen werd uitgevochten.

Aandeelhoudersvergadering

Er werd een kort geding aangespannen bij de Arnhemse rechtbank om de schorsing ongedaan

roepen. Alleen de aandeelhouders hadden de bevoegdheid om Jack te ontslaan. Het werd hem verboden het bedrijf te betreden op straffe van een dwangsom van f 1000,- per keer. Als argument voor het ontslag werd door Leo Bonnike verschil van mening met de mededirecteuren aangevoerd. De Bottenheim-Everwear Vantona Groep liet vervolgens het ontslag van Leo Bonnike en de vervanging van de commissarissen als agendapunten toevoegen. Hun voorstel was onder meer dat Basil Glass, de president-directeur van Vantona, de commissarissen zou vervangen en dat Jack zijn positie als directeur zou terugkrijgen.

De aandeelhoudersvergadering vond plaats op 22 september 1967 om 14.00 uur. Ongeveer een week voor deze datum besloot de Raad van Commissarissen een onderhandse plaatsing van twee miljoen gulden in aandelen bij Staflex Inter-

national te doen, waardoor het aandelenkapitaal verdubbeld werd. De rechtbank in Arnhem werd in een kort geding verzocht deze aandelenuitgifte te vernietigen, maar weer kreeg de familie Bottenheim nul op het rekest.

Tot overmaat van ramp overleed Jules Bottenheim op de dag van de aandeelhoudersvergadering om 11.00 uur in het Elisabeth Gasthuis in Arnhem. De spanningen waren hem te veel geworden en zijn hart had het begeven. In de vergadering werd duidelijk dat de Bottenheims zonder de verdubbeling van de aandelen bij Staflex de meerderheid hadden gehad. Het lag voor de hand dat de Raad van Commissarissen door Staflex werd gesteund.

Wim van der Grinten was een autoriteit op het gebied van rechtsgeleerdheid en kon bogen op een indrukwekkende staat van dienst. Hij werd in 1949 staatssecretaris in het kabinet-Drees Van Schaik en was daarmee de eerste staatssecretaris van Nederland. In 1969 publiceerde W.J.M. Noldus zijn proefschrift *Ongeldigheid van besluiten in de naamloze vennootschap*, waarin hij concludeerde dat de uitgifte ongeldig was geweest en de uitspraak van de rechtbank onterecht. De VSW-affaire werd ook behandeld in het proefschrift van R.P. Voogd van 1989.

Enkele dagen na de aandeelhoudersvergadering kreeg Jack een verzoek van de advocaat van de VSW om te proberen tot een schikking te komen.

Het rubberbedrijf van de VSW met het kantoor, 5 oktober 1964 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Maar zoals altijd was er verschil tussen gelijk hebben en gelijk krijgen. Het juridische blad *De Naamloze Vennootschap* wijdde er een artikel aan in oktober 1967. Omdat hij zich niet wilde uitlaten over een vonnis waartegen nog hoger beroep kon worden aangetekend, was professor Van der Grinten zeer voorzichtig. Wel zette hij een aantal vraagtekens bij de beslissing.

De VSW was zich bewust van zijn juridisch zwakke positie en deed hem een 'fair' bod op alle aandelen van de Bottenheim/Everweargroep. Er werd echter een aantal persoonlijke voorwaarden aan verbonden. Everwear had de samenwerking met de VSW opgezegd en Jack gevraagd om de leiding van een nieuwe onderneming op zich te nemen. Een van de voorwaarden was dat hij geen

activiteiten mocht ontplooiën binnen een straal van tien kilometer van de VSW. Men was bang dat belangrijke employés hem zouden volgen, omdat hij veel steun van zijn voormalige werknemers kreeg. Jack was in tegenstelling tot zijn vader totaal niet haatdragend. Nadat een overeenkomst was bereikt die in hotel De Wageningse Berg bekrachtigd zou worden, was hij de eerste om bij binnenkomst Leo Bonnike een hand te geven en te groeten.

Everwear

Everwear werd in 1968 opgestart in Rhenen met een aantal werknemers dat direct bij Everwear betrokken was en goedgekeurd werd door de VSW. Dunlop, dat zich neutraal had opgesteld tijdens de VSW-affaire, beëindigde al spoedig de samenwerking met de VSW wat betreft de gemeenschappelijke dochter. Twee jaar later, toen Staflex de VSW had uitgehold en nog een aantal activiteiten was beëindigd, werd Jack benaderd met de vraag of hij bereid was de activiteiten van Everwear terug te brengen naar de gebouwen van de VSW die te huur waren gekomen. En zo werkte hij tot aan zijn overlijden in april 1972 op dezelfde locatie waar zijn overgrootvader honderdtien jaar eerder op verzoek van koning Willem III een fabriek was begonnen. De mogelijkheid voor zoon Michael om zijn vader op te volgen was er niet meer. Michael mocht van Jack geen economie studeren, zelfs niet toen hij na zijn doctoraal Nederlands recht en MBA (Master of Business Administration) in Amerika een plaats op de London School of Economics voor een masterstudie kreeg aangeboden. Zijn vader was onverbiddeijk: 'Het wordt tijd dat je met je benen in de echte maatschappij staat!' Zijn standaardopmerking was: 'Three methods to destroy a good company: slow horses, fast women and economists... the first two are by far the most pleasant.'

In 1970 onderhandelde de gemeente met de directie van de VSW over de aankoop van een gedeelte van het terrein ten behoeve van het ontsluitingsstelsel voor het centrum. De directie wilde echter niet gedeeltelijk verkopen, omdat dat een belemmering zou vormen voor eventuele andere gegadigden. Het Engelse Staflex waar-

schuwde de gemeente dat, als ze de gebouwen niet kocht, de werkgelegenheid weleens in gevaar zou kunnen komen. Men beloofde om het internationale hoofdkantoor naar Veenendaal te verplaatsen, wat goed zou zijn voor honderd extra arbeidsplaatsen. Voor vierenhalf miljoen gulden kocht de gemeente vervolgens het hele VSW-terrein ten noorden en zuiden van de Zandstraat. In de loop van de jaren werden hier de Weverij en de Blekerij aangelegd. Maar bij het faillissement in 1979 ging de gemeente voor twee miljoen gulden de boot in. De VSW huurde namelijk na de verkoop aan de gemeente in 1970 de gebouwen terug voor een prijs van f 400.000,- per jaar. Bij het faillissement bedroeg de directe huurschuld f 200.000,-, maar omdat een langlopende huur-overeenkomst niet nagekomen kon worden liep de schade voor de gemeente nog veel verder op.

Ondergang

Voor het personeel was het een dramatische wending. Zij waren van mening dat de ruzie tussen beide directieleden een eerste aanzet tot het faillissement had gegeven, maar dat het Engelse Staflex de genadeklap had gegeven door scheppen met geld naar de andere kant van het Kanaal te brengen zodat er voor de VSW niets overbleef. De ondergang was een feit en het eens zo machtige bolwerk was geslecht.

Bronnen

Gert van Manen: Mondelinge overlevering. Hij legde het contact met de familie Bottenheim

Michael Bottenheim: Mondelinge overlevering. Hij raadpleegde bronnen als

Mathieu Smedts: Den Vaderland getrouwe, Amsterdam 1962

The National Archives, Kew, UK, Obituary Walter Pforzheimer, New York Times, February 16, 2003

Website Central Intelligence Agency

A.C. van Grootheest e.a. (redactie): Geschiedenis van Veenendaal 2, *Van opruiing en werkstaking. Voorbeelden van arbeidsonrust op Veense fabrieken* door J.Th. Slok

G.M.J. van Schuppen-Diepeveen: Powerpointpresentatie *Leven en Welzijn in Veenendaal en Met Vlag en Wimpel*

Amerongsche Courant, 1878-1929

De Rijnpost, 23 mei 2003: *VSW directeur kwam tragisch aan zijn einde* door Martin Brink

Een jeugd in Gelders Veenendaal

Wandelend langs het water kwam ik bij het begin van de Brouwersgracht, nieuw gegraven in het centrum van Veenendaal te midden van winkels en appartementen. Precies op deze plek stond mijn geboortehuis, in 1947 Verlaat 1, naast de huidige horlogerie Van Manen. Het was het bovenhuis boven de garage van Van Elst.

DOOR KEES VAN DIJK

Mijn ouders, Otto van Dijk van 1916 en Jennetta Bos van 1918, waren er na hun huwelijk in augustus 1945 gaan wonen, ingetrokken bij mijn oom en tante. Mijn vader was sigarenmaker op de Ritmeesterfabriek, mijn moeder had in de oorlogsjaren en ook daarvoor de huishouding bestierd van de familie Van Schuppen van de Ritmeester. Bij haar huwelijk eindigde, zoals gebruikelijk, de dienstbetrekking. Voor mijn vader werd zijn tijd bij de Ritmeester onderbroken door militaire dienst in 1936/1937, mobilisatie en gevechtshandelingen bij de Grebbelinie in 1939/1940, dwangarbeid als krijgsgevangene en tot slot dwangarbeid in Duitsland in 1942/1943. Direct na de oorlog trad hij voor een jaar in dienst van Defensie voor bewaking en bewaking van foute Nederlanders in het kamp Amersfoort.

Mijn begin was dus eigenlijk pal aan de grens tussen Stichts en Gelders Veenendaal. Tot 1960 liep de provinciegrens tussen Utrecht en Gelderland dwars door Veenendaal. Mijn geboortehuis was Stichts en de daartegenover gelegen straten het Gelderland en de Prins Bernardlaan waren al Gelders en behoorden tot de gemeente Ede. De grens tussen Stichts en Gelders liep door het Benedeneind via het Zwaaipelein en de Achterstraat en verder langs de Nieuweweg.

Buurtsteeg

In 1948 verhuisden mijn ouders naar de Buurtsteeg 137, de huidige Buurtlaan oost. Het was een huis in een rij van acht twee-onder-een-kapwoningen die in 1940 vermoedelijk gebouwd waren door aannemer Mebis. Destijds betrof het woningen voor beambten. Na de jaren vijftig trokken er steeds meer arbeiders in. Door, zeg

maar, de voortvarendheid van mijn moeder kregen ze het huis al in 1948, ook weer na inwoning bij mijn oom en tante op de Buurtsteeg 133. De woning had alleen in de keuken een kraan en geen riolering. Alles ging via een zinkput naar de achterliggende sloot. Op zolder keek je tussen de pannen door. Het gas kwam uit gasflessen, die op de Prins Bernhardlaan werden gekocht. Bij het huis lag, zoals gebruikelijk in die tijd, een grote moestuin.

Het ouderlijk huis van Otto van Dijk aan het Davidsplein (collectie Cor Slok)

Aan de Buurtsteeg kwam er in 1948 nog een broertje en in 1955 nog een zusje bij. Later werd de zolder van het huis afgetimmerd en bewoonbaar gemaakt. Sneeuwruimen was daardoor in

de winter niet meer nodig.

Er was voldoende ruimte in het huis. De woonkamer was en suite, met schuifdeuren dus. Een groot deel van het jaar woonden we in de achterkamer, met de potkachel op hoog. Dat was ook de enige stand, dus 's winters was het altijd behaaglijk. Maar o wee als je de deur open liet staan! Later kreeg de keuken ook bijverwarming. 's Zondags, of soms ook al op zaterdag, werd de haard in de voorkamer aangestoken en woonden we deftig. Doordeweeks werd dat alleen gedaan als de ouderlingen op bezoek kwamen. Mijn vader

ik me niet herinneren. Waarschijnlijk deden we dan de dikke trui weer aan.

Mijn moeder kwam van het Kostverloren uit een gezin van negen kinderen en mijn vader van het Davidsplein uit een even groot gezin. In de oorlog was in beide gezinnen een reeds getrouwd kind overleden. De verjaardagen van mijn ouders waren voor ons kinderen een evenement. Bijna iedereen kwam. Hoe ze allemaal een zitplaats veroverden, is voor mij nog altijd een raadsel. Al vanaf zeven of acht jaar mochten we die avond laat opblijven. Er was van alles ingeslagen en ook

De Zandstraat gezien vanaf het Davidsplein bij het ouderlijk huis van de familie Van Dijk, circa 1955. Rechts op de hoek met de Korte Molenstraat het pand van de firma Welkzijn en links op de hoek de firma Van Capelleveen (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

kocht de kolen van het vakantiegeld dat in de zomer werd uitgekeerd. Het kolenhok achter de schuur werd volgestort door een kolenboer. Hij had een kap op zijn hoofd en zeventig kilo op zijn schouder. Eierkolen voor de haard en antraciet voor de potkachel.

De wintervoorraad aardappels werd aangeschaft in september na proefeten van een of meer maaltjes. Daarna werd een paar mud opgeslagen in de kelder en vol gestrooid met gif tegen het uitlopen. De winter kon beginnen.

Na de jaarlijkse grote schoonmaak voor Pasen bleven de kachels veelal uit, omdat die de nodige roetaanslag gaven. Echt koukleumen in april kan

voor de grote hoeveelheden sigaren en sigaretten werd het hele jaar door gespaard. Tot de volgende verjaardag genoten we van de restjes in de flessen en potten boerenmeisjes en boerenjongens.

Jaren vijftig en zestig

De welvaartsgroei begon aan het eind van de jaren vijftig. Ook ons gezin deelde er in zekere mate in. Mijn vader ging in 1955 op de SKF (Zweedse Kogellagerfabriek) werken.

Mijn vroegste herinneringen betreffen de Buurtsteeg en alles wat ik daar in en om het huis zag gebeuren. Dagelijks kwamen de paard-en-wagens langs van melkboer Niek van Doorn

Het hoofgebouw van de SKF gezien vanaf de Groeneveldselaan, circa 1955 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

en groenteboer Van Manen. Die laatste zal 's winters weinig verkocht hebben. De wintervoorraden waren al ingeslagen en veel koolsoorten stonden nog in de tuin. Ook de Keulse potten waren gevuld met eigen andijvie en snijbonen. Regelmatig kwamen de scharenslied en de man met band en garen door de straat en eenmaal per week kwam de vuilnisophaal.

Wat later mocht ik met toestemming van mijn moeder en vermoedelijk ook onder haar toezicht de straat op en oversteken. De Buurtsteeg was een invalsweg vanuit Ede met aanvankelijk weinig verkeer, maar de auto's reden hard. Voor zover ik me kan herinneren zijn er in mijn jeugd drie kinderen doodgereden. De nadering van een auto was van verre hoorbaar. Een auto was een bezienswaardigheid: we liepen er voor uit. In de zomer had je ook de doorkomst van de opgetaste hooiwagens van de boeren.

Onze naaste burens waren een ouder echtpaar, de familie Rompes, waarvan de man gepensioneerd onderwijzer was. Zij hadden een groot prieel in de achtertuin, waarin mijn broer en ik vele uren doorbrachten. Door hen moeten we erg verwend zijn, in alle opzichten. Ontroostbaar was ik toen ze verhuisden.

De Buurtsteeg was een idyllische straat met aan een kant populieren. Het ruisen van de bomen is het mooiste geluid dat mij is bijgebleven. Er waren ook nog dingen die aan de oorlog herinnerden: tankversperringen in de richting van Ede en kogelgaten in een huis als gevolg van

schermutselingen tussen de SS en Canadezen die op 8 mei 1945 naar Veenendaal oprukten.

Kruideniers

Tegenover ons hadden twee kruideniers naast elkaar hun winkel in de voorkamer van een vrijstaand huis. Het waren Stomphorst en Van Soest. Om en om deed mijn moeder bij hen haar inkopen. Elke dag reden ze met hun mandfietsen naar de klanten. Het interieur van zo'n winkel zag ik later terug in het Openluchtmuseum in Arnhem. Er stond een bank in die winkel, want er was altijd ruimte voor een praatje en haast was uit den boze. Ook voor de etalage van Stomphorst stond een bank, waarop ik vele uren zomaar gezeten heb. Van de etalage herinner ik mij de eeuwige fles vermouth van Cinzano die daar in de loop der jaren sterk in smaak moet zijn afgenomen. Later is mijn moeder ook gaan kopen bij een gereformeerde kruidenier in het dorp, want zo hoorde dat als je gereformeerd was. Het was Van de Kraats aan de Prins Bernhardlaan. Wellicht was de gedragslijn om te kopen bij geloofsgenoten voor hervormden minder dwingend. Mijn moeder stuurde mij ook regelmatig met een boodschappenbriefje naar De Gruyter en Albert Heijn in de Hoofdstraat. Hier moest ik heen voor specifieke inkopen als pindakaas en koffie. Meestal op zaterdag, en dan nam ik op de terugweg Zeeuwse bolussen mee bij een bakker op de Hoogstraat. Ik had een belangrijke taak thuis. Vaak mocht ik, voorzien van een halve fles vanillevla, mee

met melkboer Niek van Doorn op zijn ventroute naar de Meent, nu het Binnenveld geheten. Op zaterdag mochten we een flesje prik halen bij Stomphorst. Dat is voldoende 'Langs het tuinpad van mijn vader' (lied van Wim Sonneveld). Je ontkomt er niet aan in zo'n terugblik.

De Koningin Julianaschool (foto Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Naar school

Ik was zes jaar en moest dus naar de lagere school. De bewaar- of kleuterschool op de Prins Bernhardlaan had ik niet bezocht. Het werd de Nieuwewegse school (christelijk nationaal onderwijs) tegenover de Nieuwe Molen aan de Nieuweweg. De Rehobothschool, die bijna de helft dichterbij lag ter hoogte van de Prins Bernhardlaan, was hervormd en werd pas in 1951 geopend. Voor mij te laat, maar waarschijnlijk voor mijn vader, van gereformeerden huize, niet aan de orde. Ook mijn broertje ging niet naar die school. Misschien paste het ook niet in het toelatingsbeleid. Mijn broer en zus gingen ook naar de Nieuwewegse school.

Viermaal per dag moest ik dat langere traject Buurtsteeg, Prins Bernhardlaan en Mulderslaan

afleggen, en eigenlijk was dat een zegen. Er was altijd veel te zien. In die tijd zag je frequenter en meer zichtbaar bedrijvigheid op straat. Zo waren er op mijn schoolroute een kippenslachterij en twee slaggers. De nog levende have stond op de slachtdag meestal buiten te wachten op het

naderende einde. Vaak was ik dan te laat thuis voor het middageten, en zeker als het slachten al begonnen was.

Eenmaal per week deelde slager Gijp van der Poel aan de Mulderslaan gebakken kaantjes uit aan de schoolkinderen. Wij wisten dat 's ochtends

al en tussen de middag was het rennen voor je portie, want op was op. Hij schepte het, meen ik, in je hand, twee handen was ook goed. Kanen komen vrij bij het smelten van rundvet en waren een delicatessie. De huidige slager Van Kempen verkoopt ze nog af en toe. Het was de tijd dat de slaggers nog twee of meer karkassen in hun winkel hadden hangen. Van de Warenwet mag dat, geloof ik, al lang niet meer. Je zag in ieder geval waar je bestelling vandaan

kwam. Mijn ouders kochten het vlees altijd bij slager Van Doorn op de hoek van de Prins Bernhardlaan en de Eenvoudlaan. Ik koop er nog weleens een leverworst.

De Mulderslaan gezien vanaf de kruising met de Koninginnelaan, 1966. Op de achtergrond de zogenaamde Nieuwe Molen uit 1911 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Omdat de Mulderslaan vanaf de hoger gelegen molen naar de Prins Bernhardlaan afliep, kon bij hevige regenval de riolering op de hoek het water niet meer verwerken en ontstond er een stuwmeer. Voor kinderen hield dat een prettig oponthoud in en vaak natte voeten.

Thuis

Eenmaal thuisgekomen werden aan het eind van de schooldag de schoenen verwisseld voor de klompen. Je speelde buiten altijd op klompen en als er sneeuw lag moest je, vanwege de kou, ook op de klompen naar school. Dat was onhandig, want de sneeuw klonterde zodat je maar enkele minuten achtereen kon doorlopen. Het voordeel was dat je dan moest of mocht overblijven. Je kreeg een zak boterhammen mee. De boerenkinderen in de klas kwamen altijd op klompen naar school en het rook in de klas steeds naar boerderij.

Er werden in de jaren vijftig nog door diverse meesters lijfstraffen uitgedeeld. Een enkele onderwijzer gaf in mijn klas voornamelijk de boerenkinderen een flinke aframmeling omdat hun ouders toch geen verhaal kwamen halen. Als de kinderen thuis al repten over de ontvangen stokslagen. De pedagogische en psychologische inzichten zijn drastisch veranderd. Zelf kreeg ik ook weleens een klap.

Op de Mulderslaan achter de molen trad op gezette tijden een groep acrobaten op. Er werd een hoge paal met scheerlijnen opgericht en wij werden door het gezelschap aangemoedigd om 's middags een kwartje mee te nemen. De plek waar zij hun kunsten vertoonden, gelegen in Gelders Veenendaal, zal er ook wel mee te maken hebben dat de gemeenteraad van Stichts Veenendaal in de jaren vijftig geen vergunning gaf voor vermakelijkheden als een kermis. De bioscoop Luxor lag dan ook op het grondgebied van de gemeente Renswoude. Met mijn vader zag ik er in 1962 de film *Ben-Hur*. Verder bioscoopbezoek herinner ik me niet.

In 1952 deed thuis de radio zijn intrede. Hij was betaald uit het erfdeel dat mijn vader uit de verkoop van zijn ouderlijk huis aan het Davidsplein was toegefallen. Als kind mocht ik de radio zelf bedienen. Dat was niet overal gebruikelijk in die tijd. Radiodistributie was er niet op de Buurtsteeg. Rond 1960 lukte het me om met een ingenieuze draadantenne het geruis van Radio Luxemburg te ontvangen. Zo was, met het dagblad *Trouw* en het weekblad *De Spiegel*, de blik op de wereld voorlopig aardig compleet. Elektrische wasmachines waren al in de jaren veertig te koop, maar dat

kwam er bij ons pas in 1955 van. Een machine met een wringer, dat wel.

Ontdekkingstochten

De Buurtsteeg was voor mij de uitvalsbasis voor ontdekkingstochten. De straat liep in de richting van Ede tot aan het buurtschap Het Pakhuis, nu net over de A12. Aan het eind van de negentiende eeuw was het nog een zijkanaaltje van het Boveneind voor het vervoer van goederen. Ter hoogte van het buurtschap was een zwaaiikom en konden de schepen uit- en inladen. Vandaar de naam Pakhuis. Er was in de jaren vijftig een smidse en een bedrijf waar kuikens werden gesekst. De mannetjes werden weggegooid. Bij de smid haalden we in december carbid voor onze schietbussen en af en toe haantjes die vervolgens niet lang meer leefden. Na 1955 moest je over het viaduct omdat de A12 inmiddels was aangelegd. Die aanleg was voor ons een hele bezienswaardigheid.

In het buurtschap lag een boomgaard. Boomgaarden zag je niet veel rondom Veenendaal. Elk jaar ging ik met mijn vader in deze bongerd gevallen appels rapen. Lopend naast de fiets keerden we met twee zakken huiswaarts. Eenmaal geschild, werden ze gedroogd naast de oven van mijn oom die een bakkerij had: Van Soest aan de Patrimoniumlaan. Gedurende de herfst en de winter werden ze op zolder bewaard als ingrediënten voor gerechten als hete bliksem. In het voorjaar gingen we een dag naar de Betuwe om kersen te plukken en te eten.

Het oostelijk deel van de Buurtsteeg waar wij woonden werd begrensd door de boerderijen van Van Ravenhorst aan de Polderweg en Van Kolfshoten op de Buurtsteeg. Het doodlopende deel van de Polderweg dat uitkwam op de toekomstige A12 was voor mij en mijn vriendje van nummer 151 een eldorado waar we ongehinderd konden graven en dammen in sloten leggen. Niet steeds tot genoegen van de aanliggende boeren, maar weggejaagd hebben ze ons nooit.

Ook fietsten we later meer in zuidelijke richting van wat nu de Polderweg heet. De gemeentelijke vuilnisbelt bij de Grift was daar onze nieuwe ontdekking. Al snel gewapend met schep en nijptang doorzochten we deze belt, met vaak als buit nut-

teloze zaken als fietsonderdelen. Toentertijd werd maar weinig weggegooid dat nog bruikbaar was. Bij mijn vriendje thuis was onder de woning een ruimte waar in de oorlog een Joodse familie kon onderduiken. We haalden tussen de schuifdeuren weleens planken weg om te kijken, maar naar beneden dorsten we niet.

Bergbad

Vanaf ongeveer mijn tiende vervolgde ik in de zomer mijn weg over de Polderweg naar het zwembad Het Bergbad tussen de Cuneraweg en de Oude Veensegrindweg in de gemeente Rhenen.

de Buurtlaan west. Een voor de hand liggende keuze: er waren behalve gymnastiek en tennis geen andere sporten. Naar uitwedstrijden gingen we tot in de verre omgeving op de fiets. Het was ongebruikelijk dat ouders bij wedstrijden kwamen kijken. Als speler zou je je, denk ik, ook geeneerd hebben. De thuiswedstrijden van het eerste elftal waren de hoogtepunten van de zaterdag. Op zondag gingen we wel eens stiekem kijken naar v.v. Veenendaal aan de Bergweg. Het aantal kilometers dat ik in een week aflegde moet fenomenaal geweest zijn. GVVV verzorgde ook ieder jaar een feestavond voor de leden. Ik bezocht ze. Ook vanaf mijn tiende nam mijn moeder mij en

Het openluchtbad Het Bergbad aan de Oude Veensegrindweg, circa 1965 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Zoals veel kinderen had ik nog geen zwembdiploma, maar mijn moeder had kennelijk vastgesteld dat ik niet kon verdrinken. Een nieuwe wereld ging voor me open met bijbehorende popmuziek op het terras. Het zwembad was een particulier initiatief uit 1936 op het grondgebied van Rhenen, omdat het gemeentebestuur van Veenendaal zo'n vermakelijkheid nog niet toestond. Dat kwam pas in de jaren zeventig. Vele zomers heb ik daar doorgebracht. Overigens verzorgde de Nieuwewegse school in de zesde klas wel zwemlessen. Ik slaagde met vlag en wimpel. Inmiddels was ik gaan voetballen bij GVVV (Gelders Veenendaalse Voetbal Vereniging) aan

later wellicht ook mijn broer soms mee naar een operettevoorstelling in het Openluchttheater in Ede. Het heeft een onuitwisbare indruk op mij gemaakt. Vooral omdat ik voor het eerst gelijktijdig beeld en muziek waarnam. Televisie was eigenlijk nog toekomst. Het Openluchttheater bestaat nog steeds. Het is onlangs gerenoveerd en heeft ook een programma. Ik ga er nu wel weer eens heen. Door veelvuldig familiebezoek over het spoor, door mijn vader het Overjordaanse genoemd, speelde ik geregeld met neefjes in het Franse Gat in aanbouw. Van hout maakten we vloten die in bouwputten konden varen. We drongen zelfs door tot de afgraving naast het Juliana Ziekenhuis

aan de Cuneraweg. Ook waren we regelmatig te vinden op het nabijgelegen spooreplacement, waar veel wagons en locomotieven stonden die gesloopt werden. Voor ons huis stond een houten bank uit een van die treinen.

Lyceum

Toen ik in 1959 in de zesde klas zat, moest er een schoolkeuze gemaakt worden. Zelf dacht ik timmerman te worden en voor mijn vader zou de ul al een hele stap zijn. In mijn klas was een groepje dat tegen betaling klaargestoomd werd voor het toelatingsexamen voor het Christelijk Lyceum in Veenendaal aan de Tuinstraat. Arbeiderskinderen waren daar niet bij, maar mijn moeder bepleitte bij bovenmeester Van de Nadort dat ik er zeker in thuishoorde, want ik had altijd goede rapporten. Ik slaagde voor het toelatingsexamen en ging na de eerste klas naar de afdeling gymnasium van het lyceum.

Een nieuwe fase in mijn bestaan was aangebroken. Vanwege het loon van mijn vader kreeg ik de schoolboeken te leen uit het boekenfonds van de school. Voorwaarde was wel een gemiddeld rapportcijfer van zeven. De zes voor gymnastiek moest ik dus compenseren met een acht voor Latijn, maar ik vond leren best leuk.

De bijna voltooide bouw van het Christelijk Lyceum aan de Tuinstraat, circa 1948 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Retour Buurtsteeg

Terug naar de Buurtsteeg, die nu Buurtlaan oost heet. Er waren daar gezinnen waar je bij de achterdeur eerst volluk riep en daarna zo binnenliep. Bij mijn vriendje zette ik zelf de televisie aan. Met

kerst gingen we bij de rooms-katholieke familie Kropman de kerststal bewonderen, een hele gebeurtenis voor protestantse kinderen. Vlak bij ons woonden tante Mien, een zus van mijn moeder, en oom Jan. Je viel er zo maar binnen. Oom Jan was bij de marine. Hij was niet veel thuis en vaak voor het vaderland het zeegat uit. Trots was ik als hij in zijn uniform de straat in fietste. En soms liepen we aan bij de familie Otte van nummer 129. Hij was aannemer. We werden door 'tante' Marie snel voorzien van thee en koek. Na mijn twaalfde kwam ik steeds vaker bij boer Teus Boers en zijn vrouw aan de Dragonderweg. Mijn broer en ik hebben daar heel wat klussen verricht: kalveren voeren, hooi keren met de tractor, mais schoffelen, kippen slachten. Het leverde ons meestal wel wat geld op. Laatst zag ik dat de boerderij was gesloopt. Nu ligt hier de natuurontwikkelingszone De Groene Grens.

Kerk

Wij kerkten in de Brugkerk en waren, zeg maar, gewoon gereformeerd. Vooral 's avonds ging ik graag met mijn vader mee. Er brandde dan licht en dat was een schouwspel waar je je ogen niet vanaf kon houden. De rituelen kende je, maar je begreep ze niet echt. Geschokt was ik toen de dominee van de kansel meedeelde dat mijn oom Jan was afgesneden oftewel uit de kerk gezet. Bij het steile calvinisme hoorden ook de mededelingen, ik meen in het kerkblad, dat mensen de toegang tot het Heilig Avondmaal was ontzegd. Het was het lelijke gezicht van de kerk in die tijd. Vanaf mijn twaalfde ging ik naar catechisatie bij dominee Van Enk en vanaf mijn zestiende naar de Gereformeerde Jongelingsvereniging. Dat laatste was zeker vormend. Je moest inleidingen maken over een thema of een

Bijbelgedeelte.

Zondagochtend gingen we op de fiets naar de kerk. De doorgang door het Gelderland, de kortste verbinding met de Hoogstraat, was spannend, want door die nauwe straat kwamen ook

de hervormde broeders te voet naar de Juliana-kerk. Wie ging het eerst opzij? Mijn vader siste dat ik naast hem moest blijven rijden en menige schouderduw was het gevolg. Anders dan in het Jorwerd van Geert Mak is God nooit verdwenen uit Veenendaal. Ik telde onlangs in de *Veenendaalse Krant* tweeëntwintig kerkgenootschappen, bijeenkomend in ruim dertig kerken en andere gebouwen.

De Brugkerk (foto Cord Otting, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Naar de volwassenheid

Na mijn twaalfde, en inmiddels op het lyceum, kreeg ik steeds meer contacten buiten de Buurtsteeg. Ik had minder vrije tijd door het huiswerk voor school. Op zaterdag was er nog school tot een uur. Vaak bleef je doordeweeks na schooltijd nog wat hangen bij de snackbar Marinelli in de Hoofdstraat voor een zak patat. Later gingen we ook biljarten in het café biljart van Vonk bij de Markt. De coming of age was begonnen. Op de fiets was het enge Gelderland, waar ik ook heen ging, een vast traject. Naar het lyceum aan de Tuinstraat was het via het Zwaaiplein

en de Helling korter en sneller.

Voor de demping van het Boveneind heette het hele stuk tussen de Mulderslaan en het Zwaai-plein het Gelderland. Na de oorlog had die naam alleen nog betrekking op de bocht naar rechts vanaf de Prins Bernhardlaan. In mijn jonge jaren was het Gelderland de toegang tot de levendig-

Hotel, café, en restaurant Vonk aan de Kerkewijk, circa 1964 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

heid van de dorpskern. In de winter zette de kapsalon van Van Eden de straat in het volle licht. 's Morgens rook je de geuren van de bakkerij van Hiensch en de lucht van verschaald bier uit de bierschuur van Dekker ging eigenlijk nooit weg. Er zat veel vlijt en handel dicht opeengepakt: De Ruiters in hoeden en petten, de Solex garage van Van Wijk, de garage van Van de Haar, kapper Van Eden. Je had ook nog de fietsenzaak van Quint, de kleermakerij van Van Manen, slager Ultee en last but not least de snoepwinkel Lido. Dat alles is niet meer. Er is zelfs geen straat meer, alleen nog een naambordje. De nieuwe tijd, net wat u zegt. De straat is verdwenen. Nu toch maar oversteken naar de Brouwersgracht.

De Helling, circa 1965, een straatje tussen de Tuinstraat en de Brouwersstraat (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Veenendaal in de krant anno 1916 (2)

In allerlei landelijke bladen van een eeuw geleden vindt je nieuws uit Veenendaal. Na de eerste aflevering in het septembernummer volgt hier het tweede en laatste deel. De berichten komen van de site van Delpher: www.delpher.nl. Je kunt daar snuffelen in meer dan zestig miljoen pagina's Nederlandse kranten, boeken en tijdschriften.

DOOR COR SLOK

Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 26 februari 1916

Tot vader en moeder van het Oude Mannen- en Vrouwenhuis te Veenendaal zijn met ingang van 1 April benoemd H. den Besten en echtgenoot te Harderwijk.

De Kerkewijk bij de Vaartbrug gezien in de richting van de Markt. Links het Oudieliedenhuis van de Hervormde Gemeente, circa 1900 (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

Middelburgsche Courant, 25 maart 1916

Tot directeur der gasfabriek te Zierikzee is benoemd de heer H.H. Prakke, directeur der gasfabriek te Veenendaal.

Arnhemsche Courant, 31 maart 1916

De Raad van de gemeente Ede behandelde Donderdag een voorstel van B. en W. om op de scholen te Ede en te Geld. Veenendaal een overtollige leerkracht te ontslaan, met het oog op den teruggang van het aantal kinderen.

Nieuwsblad van het Noorden, 21 april 1916

De N.V. Nationale Bankvereniging, waartoe ook het kantoor van Geertsema, Feith en Co. alhier is toegetreden, zal werkzaam zijn in de volgende plaatsen, waar zij zaken overneemt van de volgende kantoren: Leeuwarden, Sneek, Heerenveen, Drachten, Bloemberg Bank; Groningen, Stadskanaal, Geertsema, Feith en Co.; Utrecht, Amersfoort, Barneveld, Culemborg, Geldermalsen, Veenendaal, Woerden, Zeist, Bank Huydecoper-Van Dielen en Nationale Bank; Dordrecht, Delft, Dordtsche Bank; Leiden, Alfen a.d. Rijn, Bodegraven, Wassenaar, Nationale Bank.

Door samenwerking met de Rotterdamsche Bankvereniging, die hare vestingen zal beperken tot Rotterdam, Amsterdam en Den Haag, ontstaat een uit twee zelfstandige leden bestaande bankgroep, die door haar organisatie in staat zal zijn aan haar cliënten vete faciliteiten te verlenen. De hoofddirectie zal, gelijk reeds gemeld is, haar zetel te Utrecht hebben.

Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, 30 mei 1916

De gemeenteraad van Veenendaal benoemde gisteravond tot directeur der gemeentelijke gasfabriek aldaar den heer F. Doorn, adjunct-directeur der gasfabriek en waterleiding te Deventer. Met dezen stond op de voordracht (uit 30 sollicitanten)

de heer C. Bakker, hoofdopzichter der Oostergasfabriek te Amsterdam. De heer Doorn kreeg 9, de heer Bakker 4 stemmen.

Twentsch Dagblad Tubantia, 19 juni 1916

Voor de reis naar de bijenmarkt van 11 tot en met 14 Juli te Veenendaal – de Klomp te houden, gaven zich 18 der aanwezigen op, zoodat tegen de helft der reiskosten deze aldaar een kijkje zullen nemen. We willen hopen, dat het weder dan beter is.

Arnhemsche Courant, 1 juli 1916

De Raad benoemde Vrijdag tot hoofd der openbare lagere school te Geld. Veenendaal den heer W. v.d. Westering, thans onderwijzer, en no. 2 der voordracht.

Algemeen Handelsblad, 20 oktober 1916

De heer C. Bosman van Oud-Karspel, kortelings benoemd tot consul der Nederlanden te Nice, heeft de reis naar zijn standplaats over Duitschland aanvaard en zal tegen het einde der maand het consulaat te Nice overnemen.

Genoemde heer was vroeger burgemeester van Brouwershaven en van Gendt, controleur der gemeentefinanciën van 's-Gravenhage, mededirecteur der Naamlooze Vennootschap Veenendaalsche Sajat-Fabriek voorheen Wed. Van Schuppen en Zoon te Veenendaal en secretarispenningmeester van de afd. 's-Gravenhage der Nederlandsche Heide-Maatschappij.

De Telegraaf, 24 november 1916

In verband met de toeneming van het goederen-

Het begin van de Zandstraat gerekend vanaf de Hoofdstraat, circa 1915. Rechts is het pand van de Wolfabriek D.S. van Schuppen zichtbaar. De trapjes links en rechts van de Grift werden onder meer gebruikt voor het wassen van wol (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Twentsch Dagblad Tubantia, 28 september 1916

Ten gemeentehuze van Veenendaal is een bijeenkomst gehouden van burgemeesters, winkeliers en grossiers uit gemeenten in Oostelijk Utrecht, om besprekingen te voeren in verband met de Distributiewet. Besloten werd voor de levensmiddelenvoorziening een bonnenstelsel in te voeren.

vervoer is het stationsemplacement in Rheden belangrijk verbeterd en uitgebreid. Door het aanleggen van nieuwe verbindingslijntjes is een betere aansluiting met de Oosterstoomtram verkregen en het rangeeren der wagens vóór het station vereenvoudigd, terwijl het emplacement in de richting Veenendaal aanzienlijk is verlengd.

Honderdjarigen in Veenendaal (29)

Met veel plezier bekijk ik altijd weer de foto's en ansichtkaarten van het oude Boveneind en met gevoelens van een zeker heimwee kijk ik naar de Boveneindse Grift en het daarnaast gelegen Boveneindsepad. Wat moet dat vroeger mooi geweest zijn! Jannetje van de Haar-van Dijk, die op 17 november 1907 werd geboren, groeide in dit Gelderse deel van Veenendaal op. Omdat zij de honderdjarige leeftijd mocht bereiken, besteden we in deze aflevering aan haar bijzondere aandacht.

DOOR WIM VAN ELST

De ouders van Jannetje waren Rijk van Dijk, geboren 27 februari 1862 en Jannetje Sukkel, die twee dagen eerder was geboren op 25 februari 1862. Van beiden stond de wieg in Gelders Veenendaal. Zij trouwden te Ede op 14 januari 1882 en gingen wonen op het adres Boveneindsepad 153.

Oudere Veenendalers kennen dit gedeelte van het Boveneind ook onder de naam 2e Bakkerstraat. Op ansichtkaarten die destijds bestemd waren voor de familie Van Dijk, komen we zelfs deze adressering tegen. Vreemd blijft echter dat zowel in de archieven van Ede als die van Veenendaal geen raadsbesluit betreffende deze naamgeving is gevonden. Peter Will houdt het in zijn boek *Veenendaal, straat in straat uit* maar bij de mogelijkheid dat er in de nabijheid een (koek)bakkerij heeft gestaan. Interessant lijkt mij de informatie van de heer A. van Dijk van de Eenvoudlaan. Hij vertelde onlangs aan Kees van Voskuilen dat het gedeelte tussen de Schoolstraat en de Mulderslaan 1e Bakkerstraat werd genoemd omdat de huizen daar eigendom waren van bakker C.H. Bos uit de Hoofdstraat 14, bijgenaamd De taaie trem of De lange trem. De huizen na de Mulderslaan tot aan de huidige Regentesselaan zouden dan gelegen zijn aan de 2e Bakkerstraat.

Uit het huwelijk van Rijk van Dijk en Jannetje Sukkel werden tien kinderen geboren, te weten Willemina (1882; werd slechts zeven maanden oud), Hendrik (1883), Pieter (1886), Bernardus (1888), Willemina (1891), Naatje (1894; mocht bijna twee jaar worden), Naatje (1897), Jacoba

(1899), Wijntje (1902) en Jannetje (1907).

De geboorte van Jannetje van Dijk, de jongste telg uit het gezin, vond plaats op zondag 17 november 1907, 's morgens om vier uur. Vader Rijk van Dijk, katoenwever, kwam twee dagen daarna aangifte doen in het gemeentehuis van Ede. Zoals wettelijk voorgeschreven, moesten daarbij twee getuigen aanwezig zijn. Vader Van Dijk vond de 24-jarige Jan Cornelissen, ambtenaar ter secretarie en de 47-jarige Arie Versteeg, van beroep gemeentebode, bereid deze taak op zich te nemen. Beiden ondertekenden geboortekte nummer 559. Verder lezen we: 'Aangever zelf bleek niet te kunnen tekenen, als hebbende zulks niet geleerd.'

Opgemerkt moet worden dat sinds 1935 bij geboorteaangiften geen getuigen meer nodig zijn.

Herinneringen uit Jannetjes jeugd jaren

Jannetje van Dijk ging als kind naar de Boerlandse school en werd toen ze twaalf jaar was kousenbreister bij de Gebr. van Leeuwen aan het Verlaat. Een hele opgave voor een meisje van deze leeftijd. Ze werd circa vijf uur gewekt en soms met haar voeten op een natte dweil gezet om wakker te worden. Tussen twee van haar oudere zussen in liep ze soms nog half slapend naar de fabriek om daar om zes uur te beginnen. Door de grootte van het gezin ging het er bij de familie Van Dijk niet royaal aan toe en moest het verdiende geld wekelijks aan moeder worden afgegeven. Daarmee wil zeker niet gezegd zijn dat men in haar ouderlijk huis

armoede heeft geleden. De eerst verdiende centen, 25 welgeteld, gaf Jannetje onder de tafel door aan haar moeder omdat zij zich schaamde voor haar oudere zussen, die dit wel erg weinig zouden vinden. Ze heeft er gewerkt tot haar trouwen. Daarna kreeg zij van De Mus (bijnaam van de fabrik van de Gebr. van Leeuwen) een breimachine in huis en kon zij in eigen omgeving nog wat werk doen voor het bedrijf.

Jannetje van Dijk als 15-jarig meisje (collectie Kees van de Haar)

Jannetje vertelde dat haar vader achter het huis een grote tuin had, lopend van het Boveneind tot wat nu de Koninginnelaan heet. De tuin leverde hem allerlei soorten groente en fruit op. Ook had hij nog een stuk land aan het einde van de Buurtsteeg, waar hij aardappels verbouwde. Deze plek was te bereiken via de Boveneindse Grift en een aantal sloten. Na het rooien werden de piepers met een geleende aak opgehaald en thuisgebracht.

Als kind liep Jannetje van Dijk met haar vriendinnen naar De Klomp, in de hoop daar een auto te zien rijden. Het was voor de meisjes een hele sensatie als er inderdaad een langs kwam. Bij

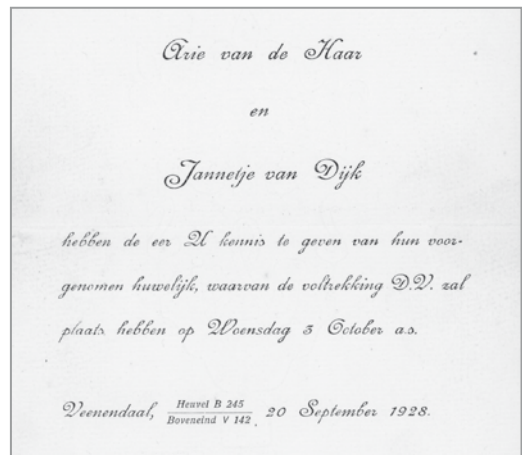
thuiskomst werd natuurlijk alles in geuren en kleuren verteld.

Verder kon Jannetje zich goed herinneren dat er op hun blok militairen ingekwartierd waren. Ze waren opgeroepen in verband met de mobilisatie van 1914-1918. Bij haar ouders was iedereen welkom en kon er ontzettend veel. Kinderen en kleinkinderen werden in probleemsituaties als ziekte en sterfgevallen weer in het gezin opgenomen of tijdelijk opgevangen.

Onvergetelijk waren voor Jannetje de treinreisjes naar Duitsland. Haar veel oudere broers Hen (Hendrik), Nard (Bernardus) en Piet werkten in de buurt van Gronau, net over de Duitse grens. Ook enkele familieleden van haar moeder woonden in deze omgeving.

Huwelijkspartner

Jannetje van Dijk leerde Arie van de Haar kennen en samen besloten zij hun verdere leven met elkaar te delen. Ook Arie kwam uit een groot gezin. Zijn ouders Aris van de Haar en Sophia van Dijk ontvingen de volgende kinderen: Cornelis

Ondertrouwkaart van Arie van de Haar en Jannetje van Dijk, 20 september 1928 (collectie Kees van de Haar)

(1901), Neeltje (1903), Gijsbertus (1904), Arie (1906), Albertus (1908), Gerrit (1910), Johannes Cornelis (1912), Jacob (1915), Gijsbertje (1917), Jan (1919), Teunis (1920) en Dirkje (1923). Oudere dorpsgenoten zullen op bijgaande foto wellicht enkele bekende gezichten ontdekken. Persoonlijk viel mijn oog direct op Aris van de Haar, die vroeger ouderling in de Oude Kerk op

de Markt was en meermalen bij mijn grootmoeder in de Zandstraat op bezoek kwam. Ook kende ik Johan van de Haar nog goed. Hij colporteerde in 1958 door heel Veenendaal met *De Bijbel in de*

burgerlijke stand in naam der wet aan elkaar verbonden. Als getuigen waren tegenwoordig Hendrik van Dijk, 45 jaar, koopman, broer van de bruid te Heerlen wonende en Cornelis van de Haar, 27 jaar, broer van de bruidegom te Veenendaal wonende.

Het gezin van Rijk en Jannetje van Dijk. Achterste rij van links naar rechts: Pieter, Bernardus, Jacoba, Naatje en Wijntje. Zittend van links naar rechts: Hendrik, vader Rijk van Dijk, Jannetje, moeder Jannetje van Dijk en Willemina (collectie Kees van de Haar)

Nieuwe Vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap met verklarende kanttekeningen. Veel mensen schreven in op deze uitgave van acht delen. Ook in mijn boekenkast zijn ze te vinden. Velen zullen zich Johans viswinkel in de Hoofdstraat nog herinneren. Geboren en getogen in de Zandstraat kan ik me ook Gerrit van de Haar goed herinneren. Hij was employé bij De Volharding. Op 23 oktober 1928 trouwde in het gemeentehuis van Ede de 20-jarige Jannetje van Dijk met de twee jaar oudere Arie van de Haar, fabrieksarbeider op de VSW (Veenendaalsche Stoomspinnerij en Weverij), geboren op 12 september 1906 te Ede en wonende te Veenendaal, meerderjarige zoon van Aris van de Haar, wever, en van Sophia van Dijk, zonder beroep, beiden wonende te Veenendaal. Huwelijksakte nummer 179 vermeldt dat de afkondiging van dit huwelijk onverhinderd is geschied te Ede en te Veenendaal op 22 september laatstleden. Nadat de aanstaande echtgenoten bevestigend hadden geantwoord op de vraag of zij elkaar aannamen tot echtgenoten en getrouw alle plichten zouden vervullen, welke door de wet aan de huwelijkse staat verbonden waren, werden zij door de ambtenaar van de

Eigen gezin

Arie van de Haar en Jannetje van de Haar-van Dijk trokken als pasgetrouwd stel in bij de ouders van Jannetje aan het Boveneindsepad (nu nummer 142). Hier werd op 27 februari 1929 hun eerste zoon Aris geboren. Hij trouwde met Riek van Rotterdam en overleed op 3 augustus 2011.

Rijk werd op 23 juni 1935 als hun tweede zoon ingeschreven in het geboorteregister van Ede. Hij koos Wil Beukhof als partner en stierf op 12 februari 2016.

Kees was de derde zoon van Arie en Jannetje. Ook hij werd in Gelders Veenendaal

Huwelijksfoto van Arie van de Haar en Jannetje van Dijk, 23 oktober 1928 (collectie Kees van de Haar)

Jannetje van Dijk en Arie van de Haar, begin jaren dertig, waarschijnlijk bij een huwelijk van een van de broers of zusters (collectie Kees van de Haar)

geboren, en wel op 14 februari 1946. Hij trouwde met Ineke Septer en ging wonen in het ouderlijk huis van de familie Van de Haar aan de Mulderslaan. Dat huis is inmiddels verbouwd en heeft als adres Prinsesselaan 2 gekregen.

Na de inwoning bij haar ouders verhuisde de familie Van de Haar-van Dijk met hun zoontje Aris in december 1929 naar Achterkerkstraat F66, later nummer 21. Het pand stond bekend als het huis Onder de Boompjes. In juli 1931 kwam de familie A.A. van Veldhuizen-Konings hier wonen. Het gezin Van de Haar-van Dijk ging vervolgens wonen op het blok bij D. Reinders aan de Nieuweweg in de gemeente Renswoude, dicht bij het café van H. Rebergen, bijgenaamd De Koek, en schuin tegenover garage Jansen. Arie van de Haar zei altijd: 'Dat was de mooiste tijd. Er was altijd wel wat te beleven rondom café Rebergen.' Toch hebben ze hier niet lang gewoond, want nog geen twee jaar later betrokken ze het pand Mulderslaan 50. Mevrouw Van de Haar begon hier een kruidenierswinkeltje. Zij werkte erg hard. De winkel was geopend van acht uur 's morgens tot zes uur 's avonds. Daarna kon je altijd nog

tot tien uur achterom geholpen worden. Zoon Kees kan zich herinneren dat hij en zijn broers wekelijks de boodschappenboekjes her en der in Veenendaal bij kennissen en familie moesten ophalen. De bestellingen werden de dag daarna 's avonds bij de mensen aan huis bezorgd. Wat door de week in de winkel werd gehaald, werd opgeschreven en pas 's zaterdags afgerekend. Daarna moest er nog worden schoongemaakt en konden de inkomsten worden geteld. Voor Arie en Jannetje was dan de tijd aangebroken om samen een straatje om te lopen en bij slager Luuk van Doornik aan de Nieuweweg als afsluiting van de week een warm kroketje uit de automatiek te trekken. Een geweldige tijd, zo werd mij verteld. De winkel werd in 1970 voorgoed gesloten.

Zoon Kees vertelt: 'Mijn moeder was erg sociaal en meelevend. Voor iedere klant was ze een klankbord. Zij wist alles van de hele buurt, maar sprak daar met niemand over. Ze hadden voor de toonbank een krukje staan en moeder zei altijd: "Dat is voor de vrouwen die in verwachting zijn." Als buurvrouw Valkenburg binnenkwam zei ze: "Jans, ik ga maar weer op de kruk zitten, want

Het gezin van Rijk en Jannetje van Dijk. Achterste rij van links naar rechts: Pieter, Bernardus, Jacoba, Naatje en Wijntje. Zittend van links naar rechts: Hendrik, vader Rijk van Dijk, Jannetje, moeder Jannetje van Dijk en Willemina (collectie Kees van de Haar)

het is toch geen zwerende vinger die overgaat... Het is weer zover." Een prachtige buurvrouw en een prachtig gezin. Mijn moeder was een gelovige vrouw, die tijdens het werk in de kamer of keuken geestelijke liederen zong. Ze was erg opgewekt en iedereen was welkom.'

Gedurende de Tweede Wereldoorlog heeft opa

Rijk van Dijk ingewoond bij zijn dochter Jannetje op de Mulderslaan, maar hij is bij zijn zoon Piet, op Klein Schutje 14, overleden.

Arie van de Haar begon na zijn VSW-periode een handel in galanterieën, die hij inkocht bij de firma Louis van Beek in de Achterkerkstraat. In de jaren 1922 t/m 1950 kon je hem op zijn volgeladen transportfiets tegenkomen in Bennekom, Wageningen en omstreken. De transportfiets werd later vervangen door een grotere bakfiets. Gemakkelijk was deze periode voor het gezin Van de Haar-van Dijk zeker niet. Bij Arie van de Haar werd in 1932 tbc geconstateerd en artsen besloten hem te laten opnemen in het sanatorium Oranje Nassau's Oord (ONO) in Renkum. Zijn vrouw Jannetje kon alleen op zondagmiddag op de fiets naar Renkum om haar man te bezoeken, want zij stond doordeweeks in de kruidenierswinkel. Na anderhalf jaar sanatorium kon Arie van de Haar gelukkig zijn werk hervatten en ging hij weer met de bakfiets op pad. In 1950 besloot hij helemaal in de winkel te gaan werken als kruidenier. Hij overleed op 3 maart 1985 te Veenendaal en werd begraven op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg in graf nummer 560.

Jannetje van Dijk op haar 90e verjaardag, gehouden in Eltheto, 1997 (collectie Kees van de Haar)

De Poolster en 't Boveneind

In 1972 is het echtpaar Van de Haar-van Dijk verhuisd naar een appartement aan de Poolster.

Ze hebben daar een prachtige tijd gehad, waar ze veel met medebewoners optrokken.

Jannetje heeft er na het overlijden van haar man tot 2003 zelfstandig kunnen wonen. Toen kreeg ze

Jannetje van Dijk te midden van haar zoons tijdens haar 98e verjaardag in woon- en zorgcentrum 't Boveneind. Van links naar rechts: Kees, Aris, moeder Jannetje en Rijk (collectie Kees van de Haar)

een kamer toegewezen in woon- en zorgcentrum 't Boveneind aan de Prins Bernhardlaan, precies tegenover het ouderlijk huis waar ze is geboren. Ook daar heeft ze met veel plezier gewoond. Op 1 januari 2008 overleed Jannetje van de Haar-van Dijk in haar slaap in de leeftijd van 100 jaar en 1 maand. Na een rouwdienst, geleid door dominee B.J. van Vreeswijk, werd haar lichaam bijgelegd in familiegraf nimmer 560 op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg.

Ten slotte

Met dank vermeld ik dat gegevens voor dit artikel mij werden aangereikt door Kees van de Haar, de nog in leven zijnde zoon van de familie Van de Haar-van Dijk. Leuk was het dat hij ook zijn oudere neef Cor Achterberg, een zoon van Naatje van Dijk, had uitgenodigd. Met laatstgenoemde zat ik op de ulo en allebei deden wij in 1948 eindexamen. Uiteraard zorgde Ineke voor een lekker bakkie koffie.

Boveneindsepad

Van het Boveneindsepad waarover ik in het begin schreef, is niets meer overgebleven. De Boveneindse Grift werd in 1936 gedempt. Overigens tot genoegen van veel omwonenden, die de laatste tijd klaagden over veel stank. Als we nu rijden op de rechte, geasfalteerde weg van het Zwaaiplein naar De Klomp, zal niemand meer denken aan de situatie van weleer.

Monumentaal groen

Tot eind zestiende eeuw stonden er in een stad maar weinig bomen. Door de groeiende werkgelegenheid in de Gouden Eeuw vestigden zich veel plattelanders in de steden. Zij brachten bomen mee en plantten die rondom hun woning. Zo konden ze van de schaduw genieten en de vruchten oogsten. De introductie van bomen in de stad viel samen met de opkomst van de renaissancearchitectuur van Hendrick de Keyser. Bouwkundigen, geïnspireerd door de Italiaanse architect Andrea Palladio, wilden een ideale stad creëren. Een stad met bomen. Veel lindes die toen zijn geplant, zijn later vervangen door de veel sterkere iepen.

DOOR WIM VAN HETEREN

Nog in het begin van de zeventiende eeuw vonden veel burgers het planten van een boom in de stad een overdreven luxe. Toch heeft de stadsboom door de jaren heen geleidelijk terrein gewonnen. Vanaf de negentiende eeuw werd groen standaard opgenomen in de stedelijke ontwikkeling. Er werden parken en singels aangelegd. Na de Tweede Wereldoorlog is de kwaliteit van de bomen gedaald door de aanleg van wegen en riolen, het leggen van kabels en, in het algemeen gesproken, het intensief ruimtegebruik.

Voor het planten van bomen tot het naburig erf waren in Athene 600-550 jaar voor Christus al regels vastgelegd. Ze gaven de maximale plantafstand aan. Bomen binnen de stadsmuur werden vanaf de vijftiende eeuw beschermd door middel van een keur, een verordening. In de keur van 1454 van Amsterdam stond dat 'hij die bomen staande op de veste quetst, scillet of scoffiert, wordt gevonnist door het verlies van de rechterhand of 20 pond Vlaams boete'. De keur werd diverse malen herzien en uitgebreid. Vanaf

1525 was het in Amsterdam verboden bakken bouwvallig tegen bomen te plaatsen en na 1766 mocht je zelfs geen paarden meer aan bomen

vastbinden.

In het buitenland hebben bomen een meter boven het maaiveld soms een stamonttrek van meer dan twaalf meter. Bij ons zijn bomen met een diameter van acht meter al een zeldzaamheid. De dikte van de bomen wordt niet alleen door de leeftijd bepaald, maar ook door de bodem waarin ze groeien en door externe omstandigheden als bevolkingsdichtheid, bouwactiviteiten en ingrepen in het stadslandschap.

Het Stationsplein met de bruine beuken (foto Wim van Heteren)

Veenendaal kent weinig bomen die ouder zijn dan honderd jaar. Ze zijn te vinden op de begraafplaats aan de Weverij, de begraafplaats aan de

Nieuweweg-noord en bij het station Veenendaal Centrum. De dikste boom van Veenendaal had een omtrek van 390 centimeter. Hij stond op het voormalig kerkhof aan de Weverij en is geveld vanwege de slechte kwaliteit.

eikenboom langs de Slaperdijk heeft in de oorlog als uitkijkpost gefungeerd. Mogelijk is het ook een grensboom geweest. Het vastleggen en bewaren van historische gegevens over monumentaal groen in Veenendaal is beslist de moeite waard.

De Oude Begraafplaats aan de Weverij, 2005. Achter de monumentale bomen van links naar rechts woningen aan de Tuimelaar, de Molenstraat en het Kostverloren (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Op verschillende plaatsen in Veenendaal staan historische bomen die ons herinneren aan bouwwerken die niet meer bestaan. Zo kun je bij de leilinden op de Duivenweide terugdenken aan de Eierhal die daar gestaan heeft. De bomen achter de flats van De Grote Pekken markeren de plek waar ooit de Wageningse Grindweg liep.

De oudste haag is een heg geworden en betreft de rij beuken die de afscheiding vormde van het kerkhof aan de Weverij. Volgens een brief uit juni 1869 had de heg toen nog niet de volle hoogte van twee meter bereikt.

Oude houtwallen zien we in de wijk Petenbos en achter het Christelijk Lyceum, de Petrakerk en de woningen aan de Kerkewijk 168-174. Hoe oud ze zijn, is niet bekend. Meestal zijn de bomen jonger dan de wal zelf.

Elke boom, haag en houtwal heeft een eigen verhaal. Slechts een enkel verhaal kennen we. De

Monumentale linden bij de Hofvijver in Den Haag, 2016 (foto Janny Groenleer)

De fusillade van 20 november 1944

‘Sechs Männer erschossen an dem Berg’. Geschiedenisdocent Constant van den Heuvel nam op 15 september zijn gehoor mee in zijn onderzoek naar de achtergronden van het kruis op de berg. Voor zijn boek met de gelijknamige titel heeft hij veel informatie verzameld.

DOOR SIETA VAN AALDEREN

Voorzitter Bert van den Bos heette iedereen van harte welkom in de gezellige ambiance van Eltheto. Tijdens de voorjaarsvergadering was verzuimd te melden dat Ab van Kooten en Mieke Wienecke aftredend maar wel herkiesbaar waren. Gelukkig werden zij in deze vergadering bij acclamatie opnieuw benoemd. Hennie Henzen bedient al vele jaren de beamer en wilde graag een opvolger voor die taak. Bert deed een oproep tot aanmelding. Wie o wie?

De zes

Vervolgens kreeg Constant van den Heuvel het woord. Het kruis op de berg staat langs de weg naar Elst bij de afslag naar de Oude Veenendaalse Grindweg. Het kruis is prachtig en staat er nog niet zo lang. Eerder was er sprake van een kruis met een grauwe en slecht zichtbare herdenkingssteen. Constant was negen toen zijn vader hem wees op die plek. Hij vroeg zich af wat het kruis betekende. En wie gingen er schuil achter de namen op het kruis?

Philip en Betty de Leeuw-Polak in het Apeldoornsche Bos, zomer 1942 (foto uit Het kruis op de berg)

Een aantal jaren geleden ging Constant op zoek naar de reden van de fusillade op 20 november 1944 van zes voor hem onbekende mannen. Op indringende wijze liet hij ons kennismaken met dominee B.J. (Bas) Ader, P.J. (Pieter) ter Beek, V.A.G. (Victor) van den Bergh, Th.J. (Tom) Lambrechtsen van Ritthem, Ph. (Philip) de Leeuw en J.J. (Jan) van der Munnik.

De jonge mannen hebben een gezicht gekregen. In de oorlog leverde elk zijn bijdrage aan het (gewapend) verzet. Bas Ader kon een stoomtrein besturen en liet Joden veilig uitstappen bij zijn pastorie in Nieuw-Beerta. Om het vege lijf te redden moesten soms moeilijke beslissingen genomen worden. Het echtpaar Philip en Betty de Leeuw-Polak vluchtte in 1943 uit de Joodse psychiatrische inrichting het Apeldoornsche Bos in de wetenschap dat de nazi's alle patiënten de volgende morgen zouden komen halen om ze af te voeren naar kampen. Betty leeft nog en heeft haar verhaal aan Constant kunnen vertellen. Er was het plan van dominee Ader en anderen om Westerbork te bevrijden. Er was ook jaloezie en verraad. Uiteindelijk werden de mannen een voor een opgepakt en gevangengezet in Amsterdam en Utrecht. Ze stierven voor het vuurpeloton op de plek waar nu het kruis staat.

Het was stil toen Constant zijn lezing beëindigde. We waren onder de indruk van alles wat zijn zoektocht heeft opgeleverd, maar vooral ook van de kracht en de moed die de mannen van het kruis aan den dag hebben gelegd.

De voorzitter bedankte Constant hartelijk en wenste ieder wel thuis. De door de inleider meegebrachte exemplaren van zijn boek waren na afloop snel weg. Begrijpelijk, het verhaal moet worden gelezen en doorverteld.

Het laatste woord

In Veenendaal hebben we al jaren een comité Open Monumentendag. Was er aanvankelijk veel ambtelijke inbreng vanuit de gemeente, later werd de dag steeds meer door vrijwilligers georganiseerd..

DOOR HET BESTUUR

Vanaf het begin is ook de historische vereniging bij de organisatie betrokken. Omdat de betrokkenheid steeds groter werd, heeft het bestuur dit jaar besloten het comité als werkgroep onder te brengen bij de vereniging. Daarmee is onze

De monumentale molen De Vriendschap aan de Nieuweweg, circa 1965 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

inbreng ook voor de komende jaren verzekerd. Voor Open Monumentendag werken we sinds twee jaar nauw samen met de Stichting Architectuurcentrum Veenendaal. Daardoor heeft de dag een enigszins ander karakter gekregen: het is zowel Open Monumentendag als Dag van de Architectuur. De samenwerking bevalt goed. Ook in 2016 kunnen we spreken van een geslaagde dag. Dit jaar hebben we hem wat verlengd door de opening al op vrijdagavond te laten plaatsvinden. Een film, gemaakt door Sanne Heymans en Sander Reijerse, voerde ons langs verschillende

gebouwen in Veenendaal. Het was een genot om eens op een andere manier te kijken naar het dorp als geheel en naar de bebouwde omgeving in het bijzonder. Zo'n start van de Open Monumentendag/Dag van de Architectuur is zeker voor herhaling vatbaar. Niet onvermeld mag blijven de vaststelling dat ook op de dag zelf veel mensen hebben genoten van tal van activiteiten en bezienswaardigheden. En onlangs hebben we er nog een werkgroep bij gekregen. Het betreft de werkgroep Behoud kerkje in de Zandstraat. Al een aantal malen hebben wij opgemerkt dat het zo jammer is dat het kerkje in verval is geraakt. De werkgroep, bestaande uit Carla Barmentlo, Leen Boot, Arie Jan van Dijk en Peter Doolaard, wil er alles aan doen om het gebouw weer in zijn oude glorie te herstellen. Geen gemakkelijke doelstelling, maar het enthousiasme is groot.

Het is december en ook nu verzorgt Hennie Henzen weer een foto- en filmavond. Wij kijken er met veel belangstelling naar uit. U ook waarschijnlijk! Dus hopen we elkaar te zien op:

- **Donderdag 15 december 2016**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Hennie Henzen: Foto- en filmavond**
- **Eltheto, Fluitersstraat 2**
- **Aanvang 19.45 uur**
- **Inloop vanaf 19.15 uur**
- **Toegang gratis**

Onderstaande uitgaven zijn verkrijgbaar bij Janny Groenleer, Driemaster 42, 3904 RL Veenendaal, telefoon 0318 51 82 04 en bij het documentatiecentrum van de vereniging (zie voor het adres binnenzijde voorblad). Alle prijzen zijn exclusief verzendkosten.

- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Veldnamen in Veenendaal* (80 pagina's met drie tekeningen)
Prijs: € 19,95
- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Bewaard van vrogger... Taol in 't Vèèn: uitschelle en dialekwoorde*; een overzicht van Veense uitschellen en bijnamen en een Veens woordenboek in één uitgave (176 pagina's)
Prijs: € 14,95
- dr R. Bisschop, *Een tweeling zelfstandig. Stichts en Gelders Veenendaal in de Bataafse-Franse tijd 1795-1813* (62 pagina's)
Prijs: € 4,50
- dr R. Bisschop, G.C. Speelpenning en T. Stol, *Het veen, de veenraden en het Veenraadschap. De historische wortels van de gemeente Veenendaal, toegelicht aan de hand van oude teksten 1546-1847* (152 pagina's; leerboek paleografie)
Prijs: € 9,-
- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 1* (176 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1618-1722; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: € 12,50
- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 2* (200 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1751-1791; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: € 12,50
- J.C. Meeuse, *De laatste oorlogsdagen in Veenendaal* (24 pagina's; verslag van de laatste oorlogsdagen in Veenendaal weergegeven voor familie in Zeeland door J.C. Meeuse, onderwijzer te Veenendaal)
Prijs: € 1,60
- dr H. van 't Veld, *Canon van Veenendaal* (64 pagina's; de geschiedenis van Veenendaal bekeken door vijftig vensters die parallel lopen aan de nationale canon)
Prijs: € 17,50
- dr H van 't Veld (red.), *Markante Veenendalers* (192 pagina's; zeventien scribenten schrijven de levensverhalen van 31 Veenendalers die door hun doen en laten indruk maakten op hun tijdgenoten en zo grote bekendheid genoten)
Prijs: € 14,95
- Gert Groenleer, *Veenendaal en de ramp van 1953* (32 pagina's)
Prijs: € 4,95
- A.C. van Grootheest en R. Bisschop (red.), *Geschiedenis van Veenendaal* (392 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal in al haar geledingen)
Prijs: € 38,50
- A.C. van Grootheest, R. Bisschop en G.C. Groenleer (red.), *Geschiedenis van Veenendaal 2* (447 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal met veel aandacht voor de mensen)
Prijs: € 19,95
- Teus van Beek, *Wij groeiden op in Veenendaal. Herinneringen aan een samenleving die voorgoed voorbij is* (104 pagina's; over vriendschap in Veenendaal in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw)
Prijs: € 9,95
- Teus van Beek, *Terug naar het dorp. Veenendaal, het dorp dat een stad werd* (104 pagina's)
Prijs: € 9,95
- Paul A.M.J. Hageman, *'Noe eerst effe praote'. Herinneringen van een wolfabrikant uit Veenendaal. Naar het manuscript van Willem van Leeuwen (1880-1956)* (98 pagina's)
Prijs: € 9,95
- *Watersnoodramp 1855*, themanummer van *Oud Veenendaal* van januari 2005 (36 pagina's)
Prijs: € 3,-
- G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, *Met vlag en wimpel. Kroniek van 100 jaar Oranjedag in Veenendaal* (36 pagina's)
Prijs: € 1,-
- Wout Jansen, *Een Gelders Verhaal. Meester Van de Westeringh en Gelders Veenendaal* (160 pagina's)
Prijs: € 9,95
- G.M. Muller, *De Grebbelinie. Wat er nog aan herinnert* (64 pagina's)
Prijs: € 9,95
- Jan van de Haar, *Wòne en winkels in de Straot* (28 pagina's; een beschrijving van de winkels die in de jaren vijftig in de Hoofdstraat waren gevestigd, met foto's en toelichting in dichtvorm en het Veens dialect)
Prijs: € 12,95
- D. van Manen, *Aartsvaders en aanverwanten* (222 pagina's; een systematisch overzicht van de oudste geslachten van Veenendaal)
Prijs: € 30,95
- Jaap Pilon, *Mijn Kerkewijk. Een straatlengte nostalgie en historie* (424 pagina's; over de Kerkewijk en de ontwikkeling van Veenendaal sedert het midden van de 19^e eeuw)
Prijs: € 39,50

Historische Vereniging

Oud Veenendaal

